

VIGILIA

48. évf. 4. szám

1983. április

Öt éve ment el...

*Baránszky László, Czigány György,
Hegyi Béla, Horváth Elemér,
Lengyel Balázs, Tarbay Ede
írásai* **Rónay Györgyről**

Rónay György

Naplójából (1949)

Bánk József

Jézus üzenete és tanítása

A Vigilia beszélgetése

Balázs Józseffel

Karl Rahner

Az időből születő örökkévalóság

Ottlik Géza és a Vigilia

*Gyurkovics Tibor, Csanád Béla
és Takács Tibor versei*

**Précis: français, deutsch,
English, italiano**

BÁNK JÓZSEF: Jézus üzenete és tanítása a szinoptikus evangéliumokban	241
CSANÁD BÉLA: Rekviem mindenkéért; A lélek éjszakája; Csak a halál (versek)	246
VAS JÓZSEF: A húsvéti vigilia	247
GYURKOVICS TIBOR: Passiójáték	253
KARL RAHNER: Az időből születő örökkévalóság (Endreffy Zoltán fordítása)	258
TAKÁCS TIBOR: Mint ama Szent György; Ikon (versek)	263
BARNA GÁBOR: „Istent dicsőítő egyházi énekkönyv”. A Mezey kántorok énekeskönyvei és énekei (I.)	264
BALAZS JÓZSEF: A katona (regényrészlet)	268

A Vigilia beszélgetése

Balázs Józseffel (Skultéty Tamás)	273
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Halálúzó (vers)	277

Öt éve ment el

HORVÁTH ELEMÉR: Ave atque vale; Nyárvégi madarak (versek)	278, 281
CZIGÁNY GYÖRGY: Remény (vers)	278
HEGYI BÉLA: Pilinszky és Rónay	279
LENGYEL BALÁZS: A belső nyár felé. A költői önmegvalósítás története	282
TARBAY EDE: Szelíd kiáltás	287
BARÁNSZKY LÁSZLÓ: Elégia (vers)	288
RÓNAY GYÖRGY: Naplójából (1949)	289
Ottlik Géza és a Vigilia	297
OTTLIK GÉZA levelei Rónay Györgynek	299
SÁRVÁRI GYÖRGY: Sebek; Vereség; Átváltozás (versek)	302

Dokumentum

A Vigilia a harmincas években (Ruszhly Éva)	303
---	-----

Napló

Húsvét Magyarvástan (H. Habadás Ildikó)	305
Irodalom Facimbalom (Vasadi Péter) – 306; Ki tud szeretni igazán? (Kerényi Grácia) – 307; Teológia Könyvek Zirc 800 éves jubileumára (Rosdy Pál) – 309; Színház Mozart kontra Salieri. P. Shaffer: Amadeus (Kutas Gyula) – 311; Képzőművészet Kiállításról kiállításra (A. G.) – 313; Zene Hanglemezek (Váczai Tamás) – 315; Idegen nyelvű tartalomjegyzék – 318; Haza és nagyvilág – 320. és a hátsó belső borítón; könyvjelzőink a 252., 257., 302. és 304. oldalon.	

KÉPEK: Csiby Mihály grafikája a címlapon, Pieta (festett fa, XIX. sz.) a 245. oldalon, Nepomuki Szent János, Arma Christi, Feltámadt Krisztus (XIX. sz.) a 317. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Kereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 23.- USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára 20.- Ft. Előfizetés: negyedévre 60.- Ft, félévre 120.- Ft, egy évre 240.- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét 83. 30076. Szedte a Nyomdaipari Fenyvesdó Üzem (837120 09)

Bánk József érsek-püspök

III.

JÉZUS ÜZENETE ÉS TANÍTÁSA A SZINOPTIKUS EVANGÉLIUMOKBAN

Az újabb hagyománytörténeti kutatások alapján *három réteget* különböztettünk meg a szinoptikus evangéliumokban: a *történeti* rétegben maga Jézus áll előttünk eredeti szavaival és cselekedeteivel. Az *ősegyházi* hagyományban az *evangélisták* csak közvetítői a legrégebbi kérügmának Jézusról. Az *evangélistáknál* viszont már szóhoz jut a *szerzők egyéni teológiai nézete*.

Adott esetben nehéz ugyan ráismerni a három rétegre és elhatárolni őket egymástól, mégis komoly teológiai jelentősége van a megkülönböztetésnek, mert csak így lehet elválasztani Jézus *ki nyilatkoztatását* az *ősegyház kísérő magyarázatától*, és ezt a magyarázatot az egyes evangélisták sajátos *teológiájától*.

Beszélhetünk-e Jézus *teológiájáról*? Elismerhetjük-e úgy az eredeti Jézus-hagyományt, hogy figyelmen kívül hagyjuk a vele járó, sőt mindent hordozó *ősegyházi értelmezést*? Igaz, az evangéliumok természete miatt a kettő szinte elválaszthatatlanul egymásba kapcsolódik és mint *egész* lép elénk: „Jézus üzenete a szinoptikus hagyomány szerint”, és „Jézus életének üdv szerző tényei a szinoptikus evangéliumok alapján”.

Jézus eszkatologikus üzenete. A szinoptikus evangéliumok teológiája azonos az ősegyház teológiai felfogásával Jézus tanításáról és üzenetéről, működéséről és sorsáról. Igehirdetésében (ké-rügmá) ezt a teológiát vitte a nyilvánosság elé. A legfőbb érdeklődés arra irányul, hogy Jézus milyen mondanivalóval és üzenettel érkezett köznök.

Jézus üzenetének tárgyalása teológiai választ kíván. Mi a lényege és magva igehirdetésének? Mi benne az újszerű és megrázó? A hír az Atyaistenről és a szeretet minden embertestvér iránt? Avagy a zsidóság akkori külső helyzetéből és belső állapotából könnyen érthető apokaliptikus üzenet a közeli végről? Avagy prófétai felhívás minden emberhez, hogy ki-ki rászánja magát a létét érintő döntésre: mit is gondoljon önmagáról Isten és a világ előtt?

Az evangéliumok igazolják, hogy Jézus igehirdetésének és tanításának anyaga bőséges: konkrétan érinti kortársait, de vonatkozik az *egész emberiségre* is, sőt magára az emberre. Központi és gyakran visszatérő gondolat, melyen Jézus egész beszéde nyugszik, a mai kutatók többsége szerint az *üzenet Isten elközeltetett uralmáról* (Mk 1,15). Jogos ez a vélekedés.

Milyennek látta az ősegyház Jézus üzenete alapján saját üdvtörténeti helyzetét, és végső fokon milyennek az ember létét ebben a világban? Mi volt a nézete a világról, az emberről és a történelemről? Ez ma az újszövetségi teológia egyik legégetőbb kérdése.

De mit gondoljunk akkor, amikor Jézus azt várja, vagy legalábbis hirdeti, hogy közel az Isten uralma? És mi volt az ősegyház szava ehhez? Talán a kereszténység egész kezdeti alakulásán érződött, hogy eltolódott Jézus világvégi eljövetele?

Szent Pál rámutat a keresztény lét feszültségére az „idők közt”, üdvünk kezdete és beteljesedése közt, bizonyossága és veszélyeztetettsége közt. Szent János viszont diadalmas örömmel ír Krisztus híveinek üdvösségéről, melynek még igazolnia kell önmagát a szeretet gyakorlása által. Használhatunk a *zsidókhoz írt levél*, a *Katolikus levelek* és az *Apokalipszis* hangjáról. Nyilvánvaló, hogy ezek az *eszkatologikus alaphangulatok* árnyalati eltérésekkel és összhangjukkal Jézus eszkatologikus üzenetéből erednek. De a maguk módján tükrözik őket a szinoptikus evangéliumok is.

Jézus tanúságtétele önmagáról, messiási öntudata. Jézus eszkatologikus üzenetének kérdéséhez szorosan kapcsolódik a másik: mi a jelentősége saját személyének? Csupán Isten „utolsó szavát” közölte-e – mint próféta – az emberekkel, vagy döntő szerepet tulajdonított-e önmagának Isten uralma megvalósításában? Tanúskodása Isten eszkatologikus üdvözítő tevékenységéről magában rejtje-e a tanúságtételt önmagáról, vagyis azt, hogy ő hozta el nekünk az üdvösséget és ezért megköveteli, hogy ne csak evangéliumának higgyünk, hanem *az ő saját személyének is?* Ez a kérdés állásfoglalásra késztet.

Sok protestáns kutató (főleg Németországon kívül) és valamennyi katolikus *egzegéta* rendületlenül vallja, hogy Jézus önmagáról tett nyilatkozatainak és egész viselkedésének szilárd alapján nyugszik az ősegyház hite Jézus messiási küldetésében és istenfiúi méltóságában.¹

Fel kell vetni a kérdést, hogy *nem tulajdonított-e Jézus mélyebb értelmet halálának*, amidőn ezt – tagadhatatlan tény – előre látta és elfogadta. Rendelkezése az utolsó vacsorán és egyéb jelek azt mutatják, hogy ő szintén a Deutero-Izaiás „Ebed-Jáhve” jövődőlésének fényében látta és értelmezte sorsát. Jézus fellépésének történeti megértése miatt is fontos, hogy néhány kijelentésének és életmozzanatának öszövétségi hátterét biblikus-teológiai szemmel megvizsgáljuk. (Ilyen Jézus megkeresztelése.) Miért csak az ősegyházban keressük a biblikus teológia eredetét, és miért nem inkább *Jézus önismeretében?*

Így több „Emberfia”-kijelentés (főleg Lk 12, 8 sk) megőrzi eredetiségét, hiszen csak Jézus ajkán hangozhattak el, mivel az ősegyházat nem foglalkoztatta az „Emberfia”-teológia.

Elfogadható jelekből következtethetünk arra, hogy Jézusban *páratlan fiúi öntudat él a mennyei Atya iránt.*

Jézus erkölcsi üzenete. Jézus üzenete Isten országáról és *erkölcsi felhívása* szorosan összefügg egymással, ezért Jézus etikájával is foglalkoznunk kell. Itt is keressük a kiindulási alapot a magyarázathoz, a *parancs gyökerét* Jézus tanításának egészében, radikális követelményeinek elvi megértését. Modern (szocialista, egzisztencialista, humanista) áramlatok szintén megkísérlik, hogy értelmezzék Jézus erkölcsi tanítását. Nem sok katolikus szerző foglalkozik Jézus erkölcsi tanainak értelmezésével egzégétikus alapon, bár jelentek meg értékes művek egy-egy részletkérdésről, például a munkabér gondolatáról Jézus tanításában továbbá a boldogságról, a szegénységről. Jézus állásfoglalásáról a házasság kérdésében.

Szoros értelemben vett vallási kérdések iránt csak újabban mutatkozott nagyobb érdeklődés. Hogyan vezette Jézus tanítványait az Atyához? Hogyan oktatta őket imádságra? Mint vélekedett az istentiszteletről? *A Miatyánk tanulmányozásánál* még jól felismerhetők a hűségesen megőrzött krisztusi szavak, valamint ezeknek átvétele és liturgikus alakítása az őskeresztény közösségekben. Talán még alaposabb tanulmányt kívánnának Jézus biztatásai, hogy imádkozzunk, s kérjünk bizalommal meghallgattatást. Meg kellene tudni, milyen krisztusi szavak birtokában volt az ősegyház, és miképpen értelmezte, használta őket? Nem volna-e jó még nagyobb tájékozottság arról, hogyan vélekedett Jézus az istentiszteletről, és az őskeresztény felfogásról az istentisztelet kérdésében? (pl. Jn 4, 23 skk sokat mond erről). S ha az ősegyház netán hiányolta Jézus saját szavait, mit tett a hiány pótlására Jézus szellemében és a *Szentlélek* irányításával? Az istentiszteleti élet csúcspontja az *eucharisztia megünneplése volt*. Az Oltáriszentség rendelésének teológiai tartalma azóta tovább tisztult és világosabb lett. Ezt előmozdította a protestáns kutatókkal folytatott eredményes tárgyalás is.

Tettek és történések Jézus életében. Elérkeztünk Jézus működésének és sorsának ismertetéséhez. Cselekedeteit és életének történéseit mintegy „tettbeli kinyilatkoztatásnak” kell tekintenünk a „szóbeli kinyilatkoztatás” mellett. Messiási önismeretét nem tudta kifejezni a zsidóknál használatos fogalmakkal. Egész fellépésével és működésével viszont éreztetni akarta, hogy ő a Messiás. Éppen ezért olyan *nagy a jelentősége a gyógyításainak és az ördögűzéseknek*, szimbolikus cselekedeteinek és nyilvános működése egyéb feltűnő eseményeinek.

¹ Heinz Schürmann, i. m. I. kt. 532–533. old.

² Heinz Schürmann i. m. I. kt. 103–109. old.

Könnyen megállapítható, hogy az *ősegyház válogatott* a Jézus-történetekben és közlésüknél érvényesítette kerygmátikus, didaktikai, katekétikai szempontjait. Ezzel azonban nem veszítettek *történeti* értékükből, sem tanúskodásuk erejéből, amit bizonyítanak a Lukács által említett szem- és fültanúkon kívül a szinoptikus jelentések összehasonlítása, az akkori állapotok tanulmányozása más források nyomán, és magukban a jelentésekben előforduló konkrét adatok is. Várjuk a művet, mely azért halad végig az evangélium anyagán, hogy kimutassa: a benne szereplő történeti események közlése kerygmátikus ugyan a gyakorlati életben álló ősegyház miatt, de a *történeti* hűséget sem érheti vád. Így kellene eljárni a szinoptikus hagyomány többi anyagával és részleteivel is:² elsősorban Jézus megkeresztelése, megkísértetése, járása a tó vizén, színeváltozása.

Jézus gyógyításai és csodái szintén más megvilágításba kerülnének. Már a szinoptikus evangéliumokban is magukon viselnek valami jelszerűséget és egyúttal tanú-jelleget is. János evangéliumában aztán erősen kidomborodik mindkettő. János összefüggően szemlélteti az ősegyháznak Jézus történetéről vallott kerygmátikus tanítását, ugyanezt megtalálhatjuk a szinoptikus evangéliumok alapjában és felépítésében is (mindegyiknél sajátos módon). Anélkül, hogy megrendülne Jézus működésének történeti bizonyossága, mélyül a közölt események *teológiai* jelentősége, amelyet az ősegyház mindig hangsúlyozott igehirdetésében.

Jobban figyelembe kell vennünk az *ősegyház gyakorlati életét* azoknak a részeknek értelmezésénél, amelyek összefoglalják a „vitabeszédeket” (pl. *Mk* 2,1–3,6), a „tanító beszédeket” (pl. *Mk* 10,1–45), vagy más témákat (pl. *Mk* 12, 13–37). Bár önálló jelentősége is van a hagyomány némely részének, az ősegyház mégis úgy tekintette Jézus egész működését a hit és a hitetlenkedés közt feszülő dinamikájával, hogy kinyilatkoztatja Isten üdvözítő tervét, melyre olykor maga Jézus is utalt (*Mt* 11,25 skk; *Mk* 4,11 skk; *Lk* 12,32; 22,28 skk; *Mk* 10,45; 14,24). Nem elégedhetünk meg azzal, hogy figyeljük Jézus szélesedő kinyilatkoztatásának és tanításának pedagógiáját: az ősegyház példájára *üdv történeti értelmezést* kell adnunk Jézus életének.

Jézus szenvedése és feltámadása. Az ősegyház az üdvösség hirdetésében jelentős helyet juttatott az Úr szenvedésének és feltámadásának (1 *Kor* 15,3 skk). Ez lehetett egyik fő oka, hogy Jézus szenvedését kezdetben összefüggő jelentésben ismertették. A közfelfogás ma így vélekedik: a szenvedés ismertetését bizonyára minden alkalommal követte a tanúságtétel a feltámadás tényéről. A *szinoptikus evangéliumokban* ránk maradt jelentéseket mégsem tekinthetjük egyszerűen a kerygma kibontakozásának, hanem inkább a kerygma *alapjának*. Bár meglátszik a törekvés, amely az Írás beteljesedésének érvét („az Írások szerint”) igyekszik kiépíteni, azonban feltűnően háttérben marad az igazán kerygmátikus mondanivaló: „a mi bűneinkért”. Jézus – a várakozásnak megfelelően – nem az Isten engesztelő szolgájának (*Iz* 53) vonásaival lép elénk, vagy legalábbis nem élesek ezek a vonások. X. Léon-Dufour a közelmúltban rámutatott arra, hogy csak az a szemlélet felel meg ezeknek a jelentéseknek, amely a történeti és teológiai mozzanat iránt egyaránt fogékony, tehát megérti az ősegyház különféle szándékait és hagyománytörténeti eljárását. Ezenkívül az egyes szinoptikusok jelentéseinek megvannak a jellemző súlypontjai és hangsúlyozásai.

Még égetőbb a „történeti jelleg” kérdése a *húsvéti elbeszélésekben*, mivel a *Krisztusba vetett hit* elsősorban a *húsvét reggelének* eseményeire és a megjelenésekre épül. Ezeknek a jelentéseknek a természete is többet kíván tisztán történeti és apologetikai értelmezésnél, noha nem tagadható, hogy az ősegyházat – ellentétben a „kerygma-teológiával” – érdekelte az események *hitelessége* (nem Lukácsnál először, lásd 1 *Kor* 15,3–8).

Az egyes szinoptikusok teológiája

A „formatörténeti” kutatással szemben érvényre jutott az az ismeret, hogy a hagyomány anyagának „szerkesztői feldolgozásában” az evangélisták bőven találtak módot saját teológiai gondolataik közlésére a perikopák elrendezésével és összekapcsolásával. Jézus szavainak, beszédeinek csoportosításával és nyelvi alakításával, bizonyos fogalmak megválasztásával, szemükben fontos témák hangsúlyozásával. Így irányult a figyelem Márk, Lukács és Máté sajátos „teológiájára”.

Noha még nem fejeződött be Márk, Lukács és Máté teológiájának vizsgálata, az eredmények – köztük átfogó elgondolások – máris komolyak, és általuk jóval közelebb jutottunk az evangéliumok és mindenkori teológiai beállítottságuk megértéséhez. A kutatás menete szerint Lukácsnál kezdünk.

1. *Szent Lukács teológiája.* Először H. Conzelmann írt Lukács teológiájáról.³ A szerző céltudatosan tanulmányozta Lukács evangéliuma nyomán – előmunkálatok segítségével – a földrajzi elhelyezkedéseket, az eszkatológiát, Isten üdvözítő tevékenységét, Jézus életét mint „az idő közepét” és az egyház jelentőségét. Az apostol teológiai szerepéről ez a meglátása: „Jézus és az egyház korát átfogó üdvtörténeti folyamatnak két különböző korszakaként mutatja be. Jellemző vonásaik megkülönböztetik őket egymástól... Lukács azzal a helyzettel foglalkozik, amelybe az egyház jutott a parúzia elmaradása és evilági történelmének megindulása miatt. Megkísérli, hogy a történetírás tényével oldja meg ezt a helyzetet.”

Conzelmann alaptételében kifogásolható, hogy Lukács sem hirdette a három egymást követő történeti periódus egyensúlyát, tudniillik „Izrael korszakának”, Jézus életének, majd az „egyház korszakának” egyensúlyát. Sőt valószínű, hogy a teológus Lukács is az ígélet és a beteljesedés ősi biblikus-üdvtörténeti sémája szerint gondolkodott, ezért szembeállította egymással a Krisztus előtti kort és a Krisztust követő időt (Lk 16,16). De nála a beteljesedés újszövetségi ideje – melyben „hirdetik Isten országát” – ismét tagozódott: Jézus tanításának kezdeti szakaszára és az egyház korára. Az utóbbiban egyrészt valóra váltak Jézus ígéretei (főképp a Szentlélek eljövételének ígéréte: Lk 24,49; ApCsel 1,8), másrészt töretlenül folytatódott „Isten országának hirdetése” missziós hódítással, az egyház terjedésével újabb és újabb területeken, mignem újból eljön Krisztus (ApCsel 1,8. 11).

E. Haenchen kommentárja az *Apostolok Cselekedetei*-hez erősen támogatja azt a felfogást, amely szerint Lukács önálló teológiát létesített. Újból vita indult, hogy mi is a történeti értéke és teológiai sajátossága, hagyományi tanúságtétele és kerymatikus tartalma ennek a fontos ismeretnek az egyház keletkezéséről és fejlődéséről.

Az *Apostolok Cselekedetei* az evangéliumokhoz hasonlóan még világosabb választ kíván arra, mennyire fonódik egymásba vagy különül el egymástól a történelem és annak értelmezése. Ezenkívül meg kell vizsgálni, nem járt-e mellékúton Lukács a maga teológiájával és történetiszemléletével, vagy nem „késői teológus-e”, aki esetleg szöges ellentétben áll Szent Pállal és teológiájával, vagy nem ő képviseli-e az őskereszténység széles köreinek felfogását, és talán jobban őrizi és tanúsítja az apostoli igehirdetést, mint gondolják.⁴

2. *Szent Márk és Máté teológiája.* Nehezebbnek ígérkezik a feladat, hogy megállapítsuk Szent Márk sajátos teológiáját. Könyvéről azt tartja a legtöbb kutató, hogy a *legrégibb a meglévő evangéliumok között*, és már forrása volt a másik két nagy evangéliumnak. Igazában véve nincsen közvetlen tudomásunk egyetlen hagyományforrásról sem, melyből Márk meríthetett. Ezért is nehezebb megjelölni, hogy nála mi a „hagyomány” és mi az egyéni „teológia”.

Márk evangéliumából merített Máté, de ezenfelül mondásai és beszédei anyagának jelentős része rokon Lukács evangéliumával (Logienquelle „O”). Eltér tőle az elrendezésben és csoportosításban, s éppen Jézus nagy beszédeinek kompozícióján látszik az evangélista egyéni irányzata. Ehhez járul, hogy gyakran és egyéni módon hivatkozik az Írásra. Innen ered, hogy kutatja az evangélium eredetének viszonyát a gyakorlati élethez.

Mivel evangéliumának sajátos részében komoly feszültséget találunk a kijelentések közt, kialakult egy olyan vélemény, hogy Máténál óvatosan bíráljuk el, mi a „hagyomány” és mi Máté saját „teológiája”.

Ehhez már akad katolikus mű is, W. Trilling müncheni disszertációja. Ő észreveszi, hogy a zsidó–keresztény evangélistának viszonya Izraelhez döntően befolyásolja teológiáját. Alapos analitikus vizsgálatai és teológiai szintézisei az (evilági) „Izrael válságáról”, az „igazi Izrael” (azaz a krisztusi közösség, az egyház) alapításáról és az „igazi Izrael törájáról” utat nyitnak az „egyház-tudattól” erősen áthatott evangélium mélyebb megértéséhez. Megértetik a feszültséget is, amely

³ H. Conzelmann: Die Mitte des Zeit. Tübingen, 1960.

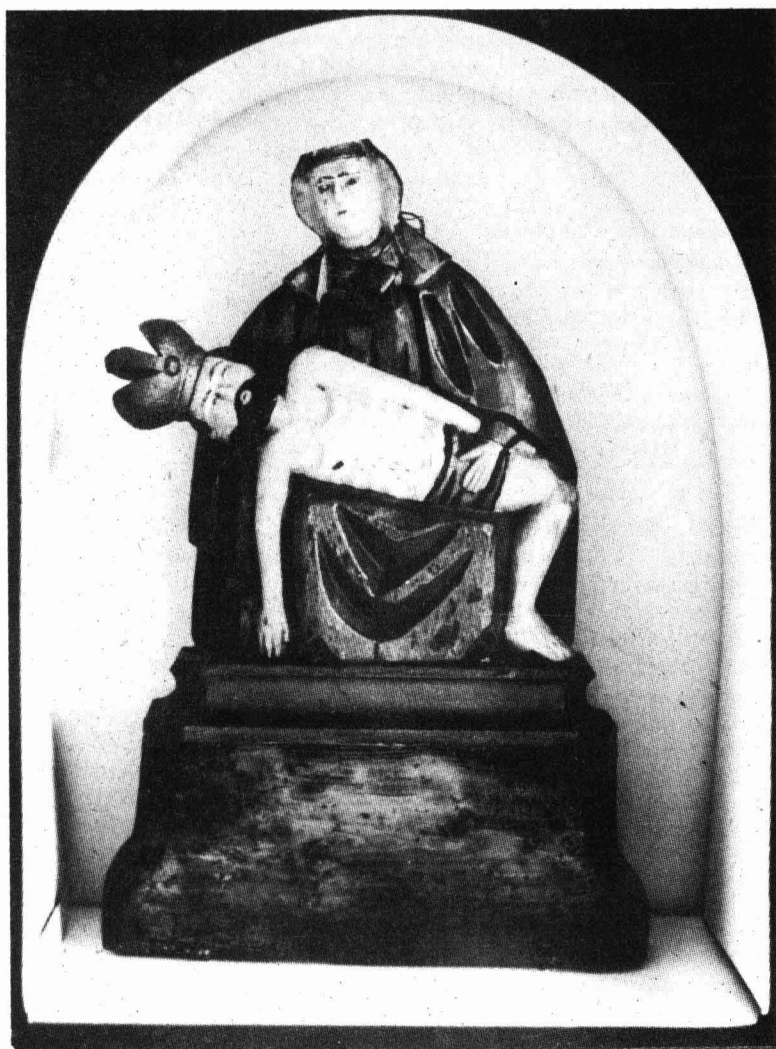
⁴ Heinz Schürmann, i. m. I. kt. 16–25. old.

a régi Izraelt sokszor észrevehetően figyelő szemlélet és a maga egészében mégiscsak nagyarányú egyházi-egyetemes beállítottság között húzódik (pl. az utolsó fejezetben). Könnyen lehetséges, hogy Trilling ezzel megtalálta Máté teológiájának nyitját.

Örvendetes, hogy a katolikus kutatók figyelmét sem kerülte el, milyen fontos és gyümölcsöző az egyes szinoptikusok teológiai szemlélete. *J. Gnifka* tudományos érdeklődése arra irányul: vajon a szinoptikus evangéliumok alapján hogyan értelmezik az egyes evangélisták a megátalkodottság gondolatát, és közben figyeli a példabeszédek kezelésénél mutatkozó eltéréseket is.

A szinoptikus evangéliumok Jézus-hagyományunk legfontosabb okmányai, nemcsak Jézus üzenetét és tanítását közlik velünk megbízhatóan, hanem birtokába juttatnak annak a meglepő teológiai kincsnek is, amelyet az ősegyház már korán kezdett gyűjtögetni elmélkedésével Jézus kinyilatkoztatásáról és üdvünk nagy eseményeiről.⁵

⁵ *Heinz Schürmann*: Das Lukasevangelium. I. kt. 16–25. (Herder, Freiburg), 1982.

Rekviem mindenkiért

1.

*Halottak és sohasemélők
foglalják el városainkat.
Pusztulásba menetelők
vonulnak utcáinkon át.*

2.

*Aki gyilkos sebekkel ébred,
mindent halálra átkoz.
Akinek élete sem volt,
nem akar feltámadni sem.*

3.

*Ajándékozd meg szelíd ősszel
és önmagaddal a világot
s győztes szívünket égi fénnel
s lehajtott főnket koszorúval.*

Uram, irgalmazz!

A lélek éjszakája

*Nincsenek fák
se pálmák oázisok
nincsenek lábnyomok
csak lábak
s menetelések
időtlenül és
bátortalanul csak
szélfűtta ösvény
csak mezítláb
csak a halál
csak a remény
csak az éjszaka
csak a didergés*

*Később a kék ég
hűsítő lobogása
aztán a szenvedés
serkentő ostora
aztán a fájdalom
éltető lüktetése*

Csak a halál

*Mindig így van. Csak a halál
erős árnyéka hozza fényre,
mi volt egy lassú mozdulat,
egy szó, mely néma volt beszélve.*

*Csak most, hogy hallgat: fenyeget,
most beleszól az életünkbe.
S ahová ő megérkezett,
mindenki oda menekülne.*

A HÚSVÉTI VIGILIA

A vigilia szó a latin *vigilare* „virrasztani” igéből származik és a római hadsereg nyelvéből került át az őskeresztények szókincsébe a Krisztus utáni első században. A katonáknál éjszakai „őrség-állás”-t jelentett, a keresztényeknél pedig „virrasztás”-t és „éberség”-et. Az őskeresztények minden ünnepük előtt tartottak vigiliát. De valamennyi között legrégibb a húsvéti. Ezért Szent Ágoston az összes vigiliák szülőanyjának (*mater omnium vigiliarum*) nevezte.

Ennek szertartása a II. vatikáni zsinat óta nagyszombaton este kezdődik és négy fő részből áll. A *fényűnnepségből* (lucernarium), amely a tűzszentelést, a húsvéti gyertya előkészítését, a templomi bevonulást és a húsvéti örömeiket (exultet) foglalja magába. Az *ige liturgiája* hét ószövetségi olvasmányt tartalmaz hét könyörgéssel és két újszövetségit. Egyik a szentmise leckéje előtte a gloriával, és utána az allelujával. A másik az evangélium, amelyet a szentbeszéd követ hitvallás nélkül. A *keresztség liturgiájához* hozzátartozik a keresztkút megáldása, a keresztelendők fogadása (ha vannak), a litániát követő keresztvízszentelés, a keresztségi fogadás megújítása és a keresztség szentségének esetleges kiszolgáltatása. Végül a *húsvéti eukarisztikus áldozat* bemutatása a húsvéti vigilia legszentebb része, fénypontja és koronája.

A RÉSZEK KELETKEZÉSE ÉS KIALAKULÁSA

1. *A húsvéti vigilia prototípusa.* Ez az éjszakai szertartás valószínűleg a Jeruzsálem pusztulását (Kr. u. 70) követő évtizedekben keletkezett, de a niceai egyetemes zsinatig (325) nem mondható egységesnek. Egyszerűen azért, mert a húsvét témája és időpontja sem volt mindenütt az.

a) A keleti tartományokban (Cilicia, Kappadocia, Szíria, Palesztina, Mezopotámia, stb.) a húsvétnek elsősorban az áldozati jellegét tartották szem előtt. Ezért a zsidókkal egyidőben, niszán hónap 14-én ünnepelték, akármelyik napra esett. Előtte reggelig tartó vigiliát rendeztek, amelyen a zsinagógából hozott szentírási olvasmányok, különféle imák és zsoltáreneklések segítették őket a lelki elmélyülésben. Dél előtt kenyéren és vízen böjtöltek. Délután három óra tájban pedig az utolsó vacsorához hasonló szertartás keretében elfogyasztották a húsvéti bárányt. A feltámadásról két nap múlva emlékeztek meg hajnali istentiszteleten, a feltámadás történetének elbeszélésével.

b) Ezzel ellentétben Egyiptomban, Görögországban, Rómában és más nyugati országokban Szent Pál tanítása nyomán a feltámadás jelentőségét hangsúlyozták: „Ha Krisztus nem támad fel, nincsen értelme a mi tanításunknak s nincsen értelme a ti hiteteknek sem” (1 Kor 15,14). Ezért a húsvétot mindig a feltámadás napján, a niszán hónap 14-ét követő vasárnap tartották, amelyet a szombaton esedékes vasárnapi vigiliától (vigilia dominicae) eltérő, különleges virrasztás, a *vigilia paschalis* előzött meg. Ilyenkor magánházakban jöttek össze a „kisközösségek” egy-egy apostol vezetésével, és az ünnep szellemének megfelelő imákkal, allelujás zsoltárokkal és a feltámadás történetének elmondásával töltötték ki az éjszakát. Éjfél után pedig bemutatták a vacsorával kapcsolatos húsvéti áldozatot, a kenyérszegést. Nyugaton a keresztdózsatról a húsvét előtti pénteken emlékeztek meg, amint a korabeli egyházi utasítás előírta: „... noctu fit vigilia, usque dum gallus cantat, tunc agape fit et memoria completur” (Radó Polikárp: Enchiridion. 1966. II. 1223). Vagyis a zsidók naptárát véve alapul, nagycsütörtökön estétől az éjfél kakaskorékolásig tartott a virrasztás, és az utolsó vacsorához hasonló szeretetlakomával, de kenyérszegés nélkül fejeződött be a megemlékezés.

c) A liturgia-kutatók szerint a keresztség szentségének húsvét vigiliáján történő kiszolgáltatása is az apostoli időkhöz vezethető vissza. Legkorábban az első század végéről való *Didaché* (A tizenkét apostol tanítása) említi. E szerint az előkészületül szolgáló kétnapos böjtön kívül egyéb

követelmény nem kellett hozzá. Minden szertartás nélkül szolgáltatták ki: vagy teljes alámerítéssel (*ApCsel* 8,38), vagy ha ez nem volt lehetséges, legalább a fejet hintették meg vízzel (*Did.* 7,3), az Úr Jézustól tanult forma: „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében” elmondása közben. Más szóval, az első század végén a keresztség szentségének csak az anyaga és a formája volt meg. Az alámerítés Krisztus halálát és temetését jelentette, a kijövet pedig a feltámadását a mienkével együtt. A lemosás vagy leöntés viszont Krisztusnak a Kálvárián szerzett érdemeiben, feltámadásában, megdicsőülésében való részesedésünk jelképe (vö. Biblikus Teológiai Szótár. Róma, 1974. 753). Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a mai húsvéti vigília részei közül kettő (az ige és az áldozat liturgiája) minden kétséget kizáróan, a harmadik (kereszteles) pedig csaknem bizonyos, hogy benne volt már a húsvéti vigília Jeruzsálem pusztulása után keletkezett prototípusában, tehát mindhárom az apostolok korából származik.

2. *A prototípus továbbfejlesztése.* Ismeretes, hogy a húsvét-kérdésben csaknem kétszáz évig tartó vita után a niceai egyetemes zsinaton (325) született meg a döntés (böv. Vigília, 1980. április). Ezalatt azonban a kenyérszégess szertartása és a zsinagógából hozott liturgikus olvasmányok sok változáson mentek át.

a) **Szent Jusztinnak** (†166), a filozófus vértanúnak Rómában, 155 táján írott *Apológiá*-ja szerint az apostolok a vacsorát, amely sok visszaélésre adott alkalmat, a II. század elején különválasztották a kenyérszégessétől. A zsinagógából hozott olvasmányokat pedig hozzácsatolták. A vacsorának *agapé*, a kenyérszégességnek meg *eukarisztia* vagy *hálaáldozat* lett a neve. Így alakult ki a mai szentmise két fő része: az *ige* és az *áldozat* liturgiája. Az eukarisztikus áldozat szertartása három részből állt. Az Úr Jézustól tanult átváltoztatásból, a két szín alatti közös áldozásból és a kettőt összekapcsoló eukarisztikus imádságból, a későbbi kánonból, amelynek az I. és a II. században még nem volt állandó szövege. A misézó úgy készült rá, mint manapság a szentbeszédre szokás. **Szent Ciprián** szerint a kánont bevezető prefáció kezdetleges formájával csak a II. század közepe táján találkozunk. Míg a mai felajánlás ősenek tekintendő szoltár, amelynek éneklése közben a hívek kenyér- és boradományait összegyűjtötték, a III. század végén honosodott meg (vö. **Petró József**: A szentmise története. Bp. 94).

b) Időközben természetesen az ige liturgiája is változott, mert az ószövetségi olvasmányokon és szoltárokon kívül helyet kaptak benne az evangéliumi szakaszok, időszerű könyörgések, sőt az apostolok és a pápák levelei is. Emiatt aztán a szentmise két fő része aránytalanná vált. Az ige liturgiája, amely a vacsora után kezdődött, szinte az egész éjszakát kitöltötte. **Szent Ágoston** is állítja: „Numerosae et longissimae erant hae lectiones.” – Sok és hosszú olvasmány volt használatban (vö. **Radó**, i. m.: 1233). Néhol 14-re, máshol 24-re emelkedett a számuk. Ezért az eukarisztikus áldozat bemutatására csak a hajnali órákban került sor.

Radó Polikárp (Az egyházi év. Bp. 1957. 113) viszont úgy vélekedik, hogy az első két század folyamán szükség volt erre a hosszú igeliturgiára, mert a keresztények között a fel-fellángoló üldözések hatására egyre inkább elterjedt az a hiedelem, hogy Krisztus Urunk húsvét hajnalban, feltámadásának évfordulóján jön el ismét ítélni élőket és holtakat (paruzia), és ők ezt a fenséges pillanatot ébren, az egész éjszakát imádságban töltve akarták megvárni. Hittel vallották, hogy „Deus nobis loquitur in lectionibus suis, Deo loquamur in precibus nostris” (Patr. Lat. 38, 1088). – Az olvasmányokból Isten szól hozzánk, mi pedig az imádságainkban válaszolunk neki. Az Istennel való párbeszéd megkönnyítése végett a görög nyelvű igeliturgiát Jeruzsálemben két pap szír és latin nyelvre fordítva tolmácsolta a népnek. Rómában pedig kezdettől fogva görög és latin nyelven olvasták fel hosszú évszázadokon át (vö. **Étheria**: Pereg. c. 47).

c) A kereszteles szertartásának kibontakozása szintén a II. században kezdődött. **Szent Jusztin** (105–166) említi, hogy több helyen megkövetelték hozzá a hitvallás tudását. **Tertullianus** (160–240) azt jegyezte fel, hogy Keleten a kereszteles alkalmával megáldották a vizet, Afrikában pedig szokás volt az olajjal való megkenés (*De bapt.* c. 4). Ugyancsak a II. században kezdődött a keresztség előtt állók (katekumenek) oktatása, amelyet az üldözések miatt egyénenként vagy kisebb csoportokban végeztek. De nagyszombat éjszakáján összegyűjtötték őket a templomba, hogy a vigília olvasmányainak meghallgatásával mintegy átsimételjék az egész anyagot. Néhol még a tudásukról is számot kellett adniok megkeresztelt testvéreik előtt.

Az ünnepélyes kereszteles *meleg égővi vidékeken* a legközelebbi tóban vagy folyóban alámerítéssel történt. Előzőleg azonban a püspök felszólítására a keresztelemdők Nyugat felé fordulva

ünnepélyesen megfogadták: Ellentmondok neked sátnak... Ekkor az egyik pap megkente a homlokukat szentelt olajjal. Azután Kelet felé fordulva így folytatták: Alávetem magam néked Atya, Fiú és Szentlélek. Fogadalomtétel után a férfiak és a nők külön csoportokban léptek be a vízbe. A diakónus pedig egyénenként három kérdést adott fel nekik: Hiszel-e a mindenható Atyában... Jézus Krisztusban... és a Szentlélekben? És minden „Hiszek” válasz után egy alámerítés következett. Keresztelés után krizmával kenték meg a vízből kilépőket, akik fehér ruhába öltözve járultak a püspök elé, hogy a bérmlás szentségében részesüljenek. Ezt követően visszatértek a templomba, ahol folytatódott a húsvéti vigília szertartása. Az eukarisztikus áldozatot bemutató püspök apró, kocka alakú darabokra szeletelte a Krisztus testévé változtatott kenyeret. És az újonnan megkeresztelték égő gyertyával a kezükben ettek a kenyérből és ittak a kehelyből. A szentáldozást agapé követte, amelyen tejet és lépesmézet szolgáltak fel nekik. Jelezve ezzel, hogy a vallási igazságok teljes megértéséhez még gyermekek, de a hit édességét már élvezhetik.

Magától értetődik, hogy a keresztség szentségét ezzel a szertartással a *hideg égői vidékeken* kiszolgáltatni nem lehetett. Ezért a IV. századtól kezdve, a szabadabbá vált kereszténység észak felé terjeszkedése miatt a vízparti kereszteléseket fokozatosan felváltották a templomok mellé épített keresztelőkápolnák medencéjében alámerítéssel, illetőleg leöntéssel történő keresztelések.

Ebből a rövid fejlődéstörténetből látható, hogy a húsvéti vigília mai szertartásai közül három: az ige és az eukarisztikus áldozat, valamint a keresztelés liturgiája már az üldözések végére csaknem teljesen kialakulva érkezett virágkorához.

3. *Új hajtások a virágkorban.* A liturgia történetében virágkornak a milánói rendeletről (313) Nagy Szent Gergely pápa haláláig (604) terjedő három századot szokták nevezni. Ezalatt a húsvéti vigília is több alkotóelemmel bővült.

a) Általánossá vált a keresztvíz megáldása, amely az egyházatyák szerint apostoli eredetű, de a legrégebbi szövegét csak a IV. század óta ismerjük **Szent Serapion** (†362) püspök imagyűteményéből. A szertartását pedig sohasem végezték mindenütt egyformán. Keleten, a meleg égőv alatt lakóknál az volt a szokás, hogy a papság és a hívek epiphania vigiliáján hajnalban fátyolban menetben vonultak ki a legközelebbi folyóhoz vagy tóhoz, amelybe elsőnek a keresztet, Jézus jelképét állították bele. Ezután a pap megáldotta a vizet annak emlékére, hogy a Jordánba lépésével Jézus is megszentelte azt, mielőtt megkeresztelkedett.

Nyugaton a keresztvízszentelés nem volt ilyen látványos. **Szent Ágoston** (354–430) szerint a IV. században a püspök a keresztelésre várók közül csak az elsőnek homlokát kente meg a katekumenek olajával. A többiekét rábízta a papjaira. Ő pedig ezalatt két rövid imát mondott. Az egyikkel a keresztelőmedencét (a mai keresztutak elődjét) áldotta meg, mint az élővizek forrását. A másikkal meg a vizet, amelybe háromszor öntött olajat kereszt alakban (vö. **Rátz András**: Liturgia. I. Esztergom, 1824. 194). Majd folytatta a keresztelés szertartását, amelynek egyik változata a keresztvíz megáldásának „formulájával” együtt belekerült a Gelasius pápa (†496) nevéhez fűződő szertartás-gyűjteménybe is. Eszerint az ünnepélyes keresztelés legmegfelelőbb időpontja a húsvét vigiliája, mert a keresztség szentsége részint az Úr szenvedéséből (a bűnöktől való megtisztulás), részint a feltámadásából (a kegyelem megújulása) meríti erejét. Kíváncos tehát, hogy a nagypéntek és húsvétvasárnap közötti időre essék.

b) Ugyancsak a virágkor új hajtásai közé tartozik szinte teljes egészében a húsvéti vigília első fő része, a fényünnepség (*lucernarium*) is. A fény üdvözlése (*salutatio luminis*) népszokásból alakult át templomi szertartássá (vö. **Radó**, i. m.: II. 1230). **Szent Jeromos** (349?–420) szerint ugyanis az őskeresztény családok, visszaemlékezve az Üdvözítő szavaira: „Én vagyok a világ világossága...”, a fényforrást Jézus jelképének tekintették. Ezért lámpagyújtáskor a családfő vagy a legidősebb így köszönt: „Lumen Christi” – Krisztus világossága, mire a többiek azt válaszolták: „Deo gratias” – Istennek legyen hála!

Hogy ez a szép családi szokás mikor került bele a húsvéti vigília szertartásába, adatok híján eldönteni nem lehet. De az tény, hogy fokozatosan honosodott meg, és a legrégebbi változatát **Étheria** zarándoknő (*Pereg.* 24,4) is látta 390 táján a jeruzsálemi Feltámadás (Anastasis) templomban. Akkor még a fényünnepség mindössze annyiból állt, hogy a hívek egyenként a szentsírhoz járultak és annak mécseséről gyújtották meg a saját gyertyáikat, jelezve, hogy Krisztus világosságánál akarják átvirrasztani az éjszakát. Később azonban mindez módosult, mert az V. századtól kezdve csak a püspök gyújtotta meg gyertyáját a szentsírnál. Azután a főoltár elé állva el-

imádkozta a 112. zsoltárt. Majd a templom közepén elhelyezett háromágú gyertyatartóhoz vitte a fényt. A hívek pedig visszaemlékezve az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében kapott keresztsé-
gükre, erről a Szentháromságot jelképező gyertyatartóról gyújtották meg gyertyáikat. Később ez a lucernariumnak nevezett fényünnepség Jeruzsálemből áterjedt Nyugatra, ahol előbb a galli-
kán, majd a spanyolországi mozarab liturgiában bukkanunk nyomaira.

A fényünnepség másik két alkotóeleme a húsvéti öröme (exultet) és a húsvéti gyertya meg-
áldása. Az előbbinek nem ismerjük sem a szerzőjét, sem a keletkezés időpontját. Csupán az bizo-
nyos, hogy az éneklése 384 óta a diakónus tisztségei közé tartozik. Szövegének legrégebb változa-
tát pedig a *Sacramentarium Gelasianum* gallikán eredetű szertartásokkal bővített példánya őrizte
meg. Az utóbbinak azonban, ha az eredetét nem is, de a szertartását pontosan ismerjük. Azzal
kezdődött, hogy a diakónus a húsvéti gyertyát a főoltár előtti állványra helyezte, ahol a püspök
az V. század folyamán latin keresztet karcolt bele. De később Jézus öt sebének emlékére öt töm-
jengerezddel is díszítette a keresztet. Ezt követően a szentsírról hozott lánggal, Krisztus világossá-
gával meggyújtotta a gyertyát, majd két könyörgéssel ünnepélyesen megáldotta. Az elsővel (*De-
us mundi creator...*) a világ teremtetőjére, az Atyára, a második (*Veniat...*) a húsvéti vigília
központi témájára, a Fiúisten feltámadására figyelmeztette a híveket.

c) Végül meg kell ismerkednünk az *igeliturgia* virágkorának három új hajtásával: a gloriával,
a könyörgéssel és az allelujával. A többiek (kezdőének, közgyónás, kirie és a hitvallás) ugyanis
nem tartoznak a húsvéti vigília kellékei közé.

A gloria szövege minden bizonnyal a II. században keletkezett és négy részből áll. Az első a Jé-
zus születésénél megjelenő angyalok dicsőítő éneke. A másik három pedig az Atya, a Fiú és a
Szentlélek dicsőségét zengi. Az újabb kutatások szerint Kelet ajándékozta Nyugatnak, és Szent
Hilarius fordította görögből latinra 360 táján. A miseliturgiába azonban csak Symmachus pápa
(498–514) idejében került bele és a VIII. század előtt a nép felé fordulva intonálta a miséző.

Ezzel ellentétben a *könyörgés* (oratio) szinte az ismeretlenség homályából bukkant fel, mert a
milánói rendelet (313) előtt még semmi nyoma nincsen. Viszont a Nagy Szent Leó pápa (†461)
nevét viselő *Sacramentarium*-ban már mind a három fajtája (oratio, secreta, postcommunio)
megtalálható. Jogos tehát a következtetés, hogy ezek a közbeeső másfél század leforgása alatt
keletkeztek azokból a magánimákból, amelyeket a korábbi századok misézői az igeliturgia és a
felajánlás megkezdése előtt, illetőleg a szentáldozás után mondtak. Ezeket valamelyik pápa, fel-
tehetőleg *Damasus* (366–384) összegyűjtötte és remek latinsággal rövid könyörgésekké formálta.

Mit tudunk az *allelujáról*? Azt, hogy héber szó és a jelentése: „Dicsérjétek az Istent”. A zsoltá-
rokban gyakran előfordul, mint az ujjongó, diadalmas öröm kifejezése. A keresztények lefordí-
tás nélkül vették át és Keleten gyakrabban használták, mint Nyugaton. Az evangélium előtti
éneklése azonban római szokás. Eredetileg csak húsvétkor volt szabad énekelni. A húsvéti időn
kívüli éneklését Nagy Szent Gergely pápa engedélyezte. Ezért került bele a róla elnevezett litur-
giagyűjteménybe, a *Sacramentarium Gregorianum*-ba.

Gergely pápa halálával (604) befejeződött a húsvéti vigília hatszáz évig tartó fejlődéstörténete.
Ezalatt a prototípusából négy részből álló, de szorosan összetartozó, egységes éjszakai liturgia
lett. Érthető tehát, hogy az idők követelményeiből eredő, későbbi kisebb-nagyobb változtatások
nem váltak előnyére.

A FONTOSABB REFORMOK NYOMÁBAN

1. *Mi történt a vigiliákkal?* Az idők követelményei először a vigiliákat forgatták ki eredeti mivól-
tukból. Ezek ugyanis 313 után a szabad egyházban szinte feleslegessé váltak, mert az istentiszte-
letet napközben is végezheték. Ezért, valamint a zsidóknak a vigiliákkal kapcsolatos fenntartá-
sai, valamint az egyre gyakoribb visszaélések elkerülése végett már a 305. évi elvirai zsinat kettős
döntést hozott. Egyrészt csökkentette a vigiliák számát, megszüntetve a vasárnapiakat, másrészt
megtiltotta, hogy nők is részt vegyenek rajtuk. Így aztán a megmaradt vigília' időpontját ko-
rábbra kellett tenni. Különösen a népvándorlás viharos századaiban, amikor a feljegyzések már
„délutáni liturgikus összejövetelek”-ről beszélnek, amelyeket a közbiztonság hiánya miatt az esti
órákra be kellett fejezni. Kivéve a karácsony vigiliáját, amely az éjféli misével ért véget és a hús-

vétét, amely a VIII. századig egész éjen át tartott (vö. Kat. Lex. IV. 471), és virradatkor a vigília fénypontjával, a feltámadási misével fejeződött be. De a VIII. századtól kezdve, a többi vigíliahoz hasonlóan, a húsvéti is délután kezdődött és a sötétedés beálltánál nem húzódhatott tovább.

Ez a reform alapjaiban bontotta meg a húsvéti vigília egységét. Egész éjszakát igénylő szertartását ugyanis nem lehetett csak nagyszombat délutánra korlátozni. Ezért gyorsan szaporodtak a középkorra jellemző újítások és egyéni kezdeményezések. Az ünnepélyes keresztelest például több helyen áttették pünkösd vigiliájára. A feltámadási misét pedig a korábbi szokáshoz híven, húsvét hajnalán végezték, megtoldva a görögökéhez hasonló feltámadási körmenettel. De nemcsak a húsvéti, hanem minden szentmise szövege romlást szenvedett a középkorban. Kihagytak belőle és gallikán elemeket tettek a helyébe. A szekvenciákat pedig saját szerzeményű költeményekkel pótolták stb. Ilyen és hasonló okok miatt ez a „külön úton járó”, középkori liturgia már a XII. században alapos átszervezésre szorult. De erre a nagy egyházszakadásból (1054), a pápaság és a császárság fegyveres küzdelmeiből (1073–1250), az avignoni fogságból és a huszita mozgalmakból (1309–1418) adódó problémák miatt csak a reformáció kirobbanását követő *trident*i zsinaton (1545–1565) kerülhetett sor.

A zsinat, védekezve a nemzeti nyelveken terjedő protestáns liturgiák ellen, minden szertartásban a latin nyelv használatát tette kötelezővé, és kiközösítéssel fenyegette meg azokat, akik szentmisét a nép nyelvén kell mondani. A cselekményüket pedig megtisztogatta „középkori vadhajtasaitól” és visszahelyezte a Nagy Károly (742–814) korabeli alapokra. Más szóval a liturgiáknak nemcsak a nyelvét, hanem a cselekményét is „befagyasztotta”, gátat vetett a fejlődésüknek. Ékes bizonyítéka ennek a húsvéti vigília, amelynek szertartását V. Pius latin nyelvű *Misekönyvé*-ből (1570) kellett végezni közel négyszáz éven át. Mégpedig nagyszombaton a kora délelőtti órákban a feltámadási misével együtt. És tegyük hozzá: az alkalmatlan időpont miatt „szinte üres templomokban” (vö. *Artnér Edgár*: Az egyházi évk. ... Bp. 1923. 168). Ebből a „tetszhalálhoz hasonló” állapotból XII. Pius pápa keltette életre 1951-ben, a II. vatikáni zsinat pedig elrendelte, hogy a szertartás nagyszombaton estefelé kezdődjék. Így a feltámadási mise már húsvétra esik, mert az őskeresztények nem éjfélről, hanem az esthajnali csillag felkeltésétől számították a napot.

2. Az *ünnepélyes keresztelesek sorsa*. Ezekhez hozzátartozott, Keleten és Nyugaton egyaránt, a keresztvíz, illetőleg a keresztkút megáldása is. Nyugaton a népvándorlásból adódó tömeges megtérések miatt, a VII. században még sok helyen volt ünnepélyes keresztelek. A Mindenszentek litániáját ugyanis ekkor és azért vették be a húsvéti vigília szertartásába, hogy amíg a keresztelező kápolnák külön épületében a keresztség kiszolgáltatása folyt, addig a templomban maradt tömeg ne várakozzék tetlenül, hanem az összes szentek közbenjárását kérje az új keresztényekért (vö. *Radó*, i. m. II. 1234). Magától értetődik, hogy a népvándorlás lezajlása után ritkulni kezdtek a tömeges megtérések és ezzel az ünnepélyes keresztelesek is. A középkor második feléből kevés, az újkortól kezdve pedig egyáltalán nincsenek rá adataink (vö. *Breslauer Agenda*. 1499; *Prágai Rituálé*. 1520 stb.). Ezért a tridentin zsinat utáni húsvéti vigiliák „rubrikái”-ban már ez olvasható: „Ha vannak keresztelezők”, a keresztvíz megáldása után kell őket megkeresztelni. Ugyanígy rendelkezik a II. vatikáni zsinat is, de hozzátesszi, hogy a hívek égő gyertyával a kezükben mindegyikükön újítsák meg keresztségi fogadásukat.

Hasonló sors várt a folyóparti vízszentelésekre is, amelyeket a nyugati egyház példájára a középkortól kezdve még a keleti szertartású papok is többnyire a templomban végeznek a keresztség kiszolgáltatásával együtt. Azzal az eltéréssel, hogy ők nemzeti nyelveken és egyházanként különböző szöveggel áldják meg a keresztvizet. A nyugati papok pedig, a tridentin és a II. vatikáni zsinat között, latin nyelven és egységes szöveg, a *Gelasianum*-ban található prefáció keretében, amelybe több jelképes cselekményt is beleillesztettek. Például Jézus megkeresztelésének emlékére a húsvéti gyertya vízbemártását, a szentelt olajok használatát vízszentelés közben.

A II. vatikáni zsinat óta azonban ezek a jelképes cselekedetek elhagyhatók. A szertartásokat nemzeti nyelven is lehet végezni, de a keresztvíz megáldása a *Gregorianum*-ban lévő, régebbi áldásszöveggel történik a feltámadási mise keretében, az evangéliumot követő szentbeszéd után.

3. A *tűzszentelés és a bevonulás*. Tudjuk, hogy a húsvéti vigilián résztvevő hívek eredetileg a szentsírnál elhelyezett mécsesről gyújtották meg a virrasztáshoz szükséges gyertyáikat. De a VII. század közepe táján, a gallikán liturgia hatására általánossá vált az a szokás, hogy a nagyhét

utolsó három napjára a gyász jelül kioltották a templom összes fényforrásait. Egyesek szerint ez adott okot a templom előtti ünnepélyes tűzgyújtásra, amely aztán belekerült az egyház szertartásába. A kioltott, de három nap múlva ismét fellángoló tűz Jézus halálának és feltámadásának örökség emléke.

A tűzszentelés szertartását valószínűleg az Írországból visszatérő francia hithirdetők hozták magukkal. Ezért legkorábban a gallikán liturgiában terjedt el, ahonnan a VIII. század folyamán belekerült a Nagy Károly korabeli *Gelasianum*-ba s hamarosan bejárta a nyugati országokat. Kivéve Németországot, ahol csak a XI. században honosodott meg, és Itáliát, ahol sokáig tartotta magát a régi fényünnepség (*lucernarium*). Ezért a tűzszentelés a XIII. század előtt ismeretlen volt (vö. **Artner Edgár**, i. m. 170). A tridenti zsinat azonban az egész egyház számára kötelezővé tette, és előírta, hogy a pap Jézus öt sebének emlékére öt megáldott tömjéngerezdet is illesszen bele az új tűzről meggyújtott húsvéti gyertyába.

A tűzszentelés befejező részének a „körmenetszerű” templomi bevonulás mondható. Ennek élén, a II. vatikáni zsinat előtti időkben, a feszületvivő haladt, utána pedig a ministránsok. Őket követte háromágú gyertyatartóval (*triangulum*) kezében a diakónus vagy a pap, aki a templom hajójában háromszor megállva, minden alkalommal meggyújtott egyet a *triangulum* Szentháromságot jelképező gyertyái közül a húsvéti gyertyáról. Miközben mindig magasabb hangon énekelte a már említett „*Lumen Christi*”-t, amelyre a nép „*Deo gratias*”-szal felelt. De közben, a ministránsok közreműködésével, a hívek kezében is kigyulladt a gyertyafény és az egész templomot elárasztotta a „*Lumen Christi*”, Krisztus világossága. Ekkor a diakónus a főoltár előtti állványra helyezte és megtömjénezte az Úr Jézus jelképét, a húsvéti gyertyát. Azután az emelvényre lépett és belekezdett az „*exultet*” éneklésébe.

Ezen a szertartáson a II. vatikáni zsinat nem sokat változtatott. Mindössze a háromágú gyertyatartó használatát hagyta el. A húsvéti gyertya kereszttel és tömjéngerezdekkel való díszítését pedig a helyi szokásoktól tette függővé.

Manapság az „*exultet*” éneklése vagy olvasása után az ige liturgiája következik, amelynek első része hét ószövetségi olvasmányból és hét könyörgésből áll. De ha a lelkipásztori megfontolások úgy kívánják, elegendő belőlük három is. Mózes második könyvének (*Exodus*) 14. fejezete azonban nem hagyható el. Az utolsó ószövetségi olvasmány elhangzása után meggyújtják az oltárgyertyákat. A pap ajkán pedig, a tridenti zsinat által előírt lépcsőima és közgyónás helyett az angyali ének csendül fel: „*Dicsőség a magasságban Istennek . . .*”, amelyet a nép harangzúgás közepett énekel tovább.

Az ige liturgiáját hosszú szertartás, a keresztség liturgiája választja el a húsvéti vigília legszen-
tebb részétől, a feltámadási misétől, amelynek végén, ahol szokásban van, kint az utcán körmen-
tenben folytatódik a feltámadt Üdvözítő allelujás ünneplése.

Sziládi János TAPSREND című kötetének első részében tanulmányokat olvashatunk a színház általános és színházi életünk aktuális kérdéseiről. A szerző szemügyre veszi a rendezőnek mint a színpadi produkció legfőbb alkotójának szerepét, felelősségét; a mai magyar drámaírás helyzetének alakulását, problémáit; elemzi a színház és a kritika kapcsolatát napjaink visszatéró vitáiban; s végül áttekintést nyújt a felszabadulást követő három évtized színházi életének ellentmondásokkal terhes fejlődéséről a társadalmi mozgások hátterében.

Építő szándékú, néhol bíráló hangú elemzései egységes, megalapozott szemléletet tükröznek, s felvetik a színházról szóló elméleti munkák mennyiségi és minőségi hiányosságait is.

A könyv második felében válogatott kritikák kaptak helyet, melyek – az író szavai szerint – a színházművészeti alkotás legtöbbször egyedüli megörökítői. Írásai 24 magyar dráma előadásáról szólva támasztják alá elméleti fejtegetéseit.

M. Zs.

K
Ö
N
Y
V
J
E
L
Z
Ő

PASSIÓJÁTÉK

Passiójátékom második felének részleteit közöljük itt, régi, regőlös játékból. Csak belső színdarab, valamilyen „imalíra”.

Passiójáték mint a címe is mondja, ám nem pusztán bibliai történet, hanem az én történetem.

Nekem a vallás mindig Jézus Krisztus volt. Személyes ismerősöm. Az eszmevilág, az egyházszervezet, a dogma csupán a második valóság. Tizenhat évesen írtam már a homokba jeleket rajzoló Jézusról, mintha csak házbéli szomszédomról, egy közeli férfiről. Én őt tartom a kereszténység lényegének. Őt tartom e vallás titkának. Nem a fogalmazványokat, nem is a törvényeket vagy közvetítő eszközöket. A személyt.

Gondolom, aki keresztény, annak közvetlenül Krisztussal kell találkoznia. Ez a mindenki vallása, mondhatni, ez a kereszténység demokratizmusa. Mindenki megtalálhatja, aki egy embert, másik lényt, testi-lelki társat keres. Mindenki megszólíthatja: Te, Jézus...

Jézus mindig ellenállhatatlanul vonzott. Kamaszkoromban órákat, napokat, éveket töltöttem vele, személyes ismeretségben. E poémám is ebből táplálkozik. Nekem sosem volt afféle király, egyházi fejedelem. Embertárs volt. Szeretni lehetett.

Szeretetem mohó. Dédelgető. Így írtam ezt a *Passiójáték*-ot is. Leleki színpadon, valami belső commedia dell'arté-val, ahogy bennem meglelevenedett, irreális színpadon, irreális bensőséggel és látványokkal. Ahogy az én Jézusom megjelent benső díszleteim között, népfia Jézus, természetbeni Jézus, természetes megváltó, istentárs, az Emberfia...

I.

*A verébnek a rókának
van lakása akárhányak?
Csak nincs lombja keresztfának
s vacska az Emberfiának?*

*A világ be nem fogadja
száraz gyűlöcs koplaltatja
fejét nem lökheti sásba
nem ütközhetik virágba*

*csak szagatni mint a medve
teszi bántva nemesedve
csak csúfolni mint az ebet
aki már elveszekedett*

*akit löknek a sarokba
vagy a sárga homok nyomja
akit űznek el a háztól
kit utóbb a sintér pártol?*

*Pedig az övéi közé
jött mint sas az erdő fölé
sajátjába jött a régi
birtokokat elcserélni*

*Öreg gazda nem ismeri
csősz magától elengedi
az apó be nem fogadja
áll csak áll az istenadta*

Nem folyik alatta víz se
nem is viszi át a híd se
a partokon nincs is virág
hová fejét lehajtanák

a rögtönzött alkonyatok
a pap szolgálja is dadog:
nem várták az érkezését
sem háborút sem a békét

A kondák is szétszaladnak
nyájak együtt nem maradnak
kondás elkiáltja párszor:
szaladj jön a birkapásztor!

Nincsen föld a lába alatt
magasan lett és kiszaladt
sikosan az ég alá
a kő és a szarkaláb

oda lóg az ürbe ki:
szétszaggyatott vállai
s maga a fű a fenyő
kócosan lóg nincs erő

összetartani a földön
az esést nincs olyan börtön
latrok békák madarak
mind a légbe hullanak

esnek lefelé a sziklák
seprük az eget hasítják
rajta ülnek a boszorkák
járnak felhőtlen Canossát

oxigénjük elfogyóban
mint ha roncs bukik a tóban
arany hajuk leng utánuk
széltől tapadt be a szájuk

hullanak a jók a körből
a rabok a börtönökből
könnyek hullanak a főkről
a birkák a legelőről

nőről hullik le a ruha
csontot ereszt el a kutya
ő maga is hull utána
a kasznár hiába várja

Ahogy megcsúszik az ember
jég között és rémülettel
érzi hogy a feje lóg is
elszakad a zsák is drót is

hullanak a jámbor papok
legelőn a kanonokok
katonák és királyok is
hull itt annyi hogy már sok is

Láb alatt a szalma van
égi moraj hangtalan
a kacsának nincs is lába
mert megették vacsorára

A gyík el van már szakítva
béka meg van nyomorítva
a gyík farka majd csak kinő
béka brekeg ha az idő

jóra fordul rosszra fordul
ha az öreg harang kondul
s jelzi hogy az este eljött
állat megvan alszik legtöbb

A jászolban sirdogál
barika és kiskirály
a mamácska sündörög
körülötte ló köhög

mert december kemény ember
vágja havat becsülettel
a királyok szeme közé
rakja a süvegük fölé

épít rájuk másik sapkát
hőembert így csinálhatnak
papirmassé állatok
szagolják a jászlat ott

A marhának nincs is szeme
hogy láthatná hát őt vele
az angyalnak nincs is szárnya
hogy hirdethetné világra

Szárnyuk sincsen szemük sincsen
miből lesz akkor az Isten
angyalszóból vagy csodából
békeességből vacsorából?

Piros glóriát tudott csak
csináltatni az a rossz pap
Ejnye gyertyafény sincs elég
mivel festették a kezét?

Az oldalán már most rajta
van a seb is! Milyen balga
volt a piktör és a keze
kisebb mint a szemöldöke!

De az úton csillag szalad
nem kerül a före kalap
térden török a szalonkát
eledelnek a hű szolgák

Jámbor ember nem hull kőre
macska nem nyávog vak nőre
van a tájakra magosság
s bizonyos csodálatosság

Meg kell adni úton van ló
a patakon is van palló
a pallóban is van szálka
szálkán jár a róka lába

Így szalad és úgy a néne
viszi a hírt napestére
gáncs és hurok kerítheti
nincsen ami kedvét szegi

lából lából úszik röpül
lángol feje köröskörül
érti fogja föl a szókat
jókat s örökkévalókat

hóba gurítja de állja
megmeríti patak-árba
füvek között elveszíti
hadd láthassa: mennyit bírt ki

lépesméznek elkeveri
tojáshabba beleveri
nem kiméli mégis látja
nöl az ura lábnyomára

Maga megy a szó előre
felnőtt a keresztelőre
maga dönti el a sorsát
várják botokkal a szolgák

újabb szolgák ezüstpénzen
megvásárolt tisztességen
ragadják csak lábra talpra
szarkamadár fosztogatja.

II.

Nem így beszélt nem így fújta
míg a Genezáret tőba
merült mint a részeg hullám
boldogságokat tanítván

Mindenféle jót elmondott
síró ember miért boldog
üldözöttek és szegények
hogyan lelnek menedéket

és miközben halat csinált
szaporított és mörkált
töltött kosarat ládikát
akkor jó volt ügyes kivált

Magdolnának és Lázárnak
az Istennek a császárnak
osztotta a halat halat
mind elfogyott mégis maradt

III.

A századost messzi útról
sírót aki bűnnel rukkol
hallal tömi mazsolával
itatja aszú borával

Vendégeli a vendégség
összes furfangjával népét
vizet változtat át borrá
ahogy a gyerekek szokták

Anyját szóval korholgatja
melyik nagyobb nem hallgatja
tanítványainak lábát
mosogatja ők meg állják

Mézet árul hogy etesse
csókot tesz a kisdedekre
összeborul mint az árnyak
kínálja magát a tájnak

fölteszi a harangszóra
hosszú testét nő a torka
lép a lába erdők hosszán
könnye pereg anyja gyolcsán

Kiterjeszti lehelletét
fölvagdossa minden erét
megöntözi a virágot
készíti a mennyországot

abból lesz a szelek útja
lenn meg szenvedések kútja
ki meríti ki bújhatja
nincsen törvény válasz arra

Tovább jár és negyven napig
mint az emlék úgy marad itt
nem akar már szenvedni se
embernek sok árnyak mi se

Száll a szél a nádasokba
belefogószik azokba
így repül mint a sirály
alig árnyék alig király

A ruháim széjjelosztják
pendelyeim elkapdossák
az orcámat megcsapdossák
szívem szálát is kifosztják

kockát vetnek a májamra
köpönyeget a vállamra
homlokomba sebet zúznak
ne lássanak szomorúnak

tövist raknak koronának
úgy mutatnak az anyámnak
pálcabotot a kezembe
nyomnak legyek fejedelme

a zsidóknak a latroknak
velem íggy bolondoznak
fürtjeimet leszakítják
besározzák arcom pirját

hosszú kötél köré fonnak
mint a bolond kanyarogjak
pörögjek mint szakadt orsó
és ez még nem az utolsó

szemem kékjét fölhighítják
vízzel bizony lelik nyitját
oldalammak a fehérnek
hol a dárdák beleférnek

megnagyítják homlokomat
kínálják a madarakat
csecsebecse darabokkal
is vetnek elébük sokkal

derekamat meghosszítják
tudatlanok és borisszák
és átadnak kénye-kedvre
hogy fogam a holló verje

így juttatnak zsigerekre
szörnyűséges eledelre
csontjaimat kiforgatják
testem hosszú végre adják

*Póknak adnak beszövéstre
löknek éhes eb elébe
pálcikával kiforgatnak
mindenképpen sanyargatnak*

*Könnyem többé ne fakadjon
torkom épét befogadjon
szememet verje ki kavics
úgy lehessenek vak magam is*

*elvégezzem mint a cseléd
ura nagy cselekedetét
ahogy adódik ahogy kell
amit az év reá ró fel*

*elcipeljem a keresztet
keresztbe is az ünnepnek
menjek neki szentelt barka
vessen árnyat a hajamra*

*álljak ki ha ez a vásár
ha kifogtak álljak rá már
szögezhetik a kezemet
ahogyan elrendeltetett*

*Itt a kezem nem disznóláb
szedett répát galagonyát
szakassza szög fejem fűrtjét
türelmemet már ne tűrjék*

*Gyertya fölött cirógatom
oldalamat a nyakamon
virágfűzér rózsza lesz át
megtapintom majd a deszkát*

*olyan hosszú lesz a kezem
az eget is átevezem
olyan fehér lesz a vállam
megfakúlok a halálban.*

Bednár Barnabás: EGY MUNKÁSSZÁZADDAL A MÁSODIK MAGYAR HADSEREGNÉL. (A szerző kiadása, 1981.) – A szerző – foglalkozására nézve orvos – szerény füzetformában jelentette meg vallomását munkaszolgálatos fronttéményeiről. Igyekszik mindenütt tárgyyszerű, tényközlő maradni, s éppen ezzel a visszafogott, naplószerű beszámolóval éri el azt a hatást, mely az olvasót nemcsak együttérző azonosulásra készíti, hanem a múlt eleven emlékei nem fogyó tanulságainak rögzítésére is. A tanulságok pedig arra figyelmeztetnek, hogy semmilyen formában nem szabad megismétlődni többé emberek hitbéli, világnézeti, hovatartozási megkülönböztetésének, üldözésének.

– „1938 őszén a bécsi döntés értelmében Szlovákia déli sávja magyar fennhatóság alá került. Ebben a sávban feküdt Jolsva városka is, ahol családdal – feleségemmel és akkor ötéves kislányommal – éltem és mint körorvos működtem. A magyarok bevonulása után rövidesen felmentettek körorvosi ténykedésem alól és kb. 3 évvel ezután megfosztottak hadnagyi rangomtól is, melyet még az első világháborúban szereztem. 1942 máju-

sában katonai behívót kaptam. Rimaszombatba vonultam be. Itt már egy teljes zsidó munkásszázadot tálaltam, mely 204 főből állt; nem számítva a keret parancsnokfőhadnagyát és helyettesét, valamint a 6–8 altisztből álló keretlegénységet. A munkásszázad száma: 107/1 volt.” – Így kezdődik a fájdalmas visszaemlékezés, s egy emberi kálvária leírásával folytatódik, amely sok-sok ember, végül egy egész hadsereg kálváriájává vált, és pusztulásba torkollott. A szerzőnek sikerült hazajutnia a Don-kanyarból, de megannyi társa golyók, kegyetlenségek, éhség vagy betegség martaléka lett. „... lassacskán minden elrendeződött, és én ismét élhettem családi körben a megszokott életemet – zárja vallomását –, egészen 1944 májusáig, amikor családomat elhurcolták Oswiecimbe, engem pedig behívtak egy újabb munkaszolgálatra.” Amikor újabb poklok várták...

Megszakad tehát az elbeszélés. Bárcsak volna elég ereje szerzőjének ahhoz, hogy folytassa. Nem lehet félig elmondani azt, ami mindnyájunkra tartozik. Mert az emlékezés kötelesség, a tanulságok levonása fontos és nélkülözhetetlen, de az áldozatok és a szenvedések előtti főhajítás mulhatatlan.

AZ IDŐBŐL SZÜLETŐ ÖRÖKKÉVALÓSÁG

Az örök életet illető kételyek. Nem kétséges, a mai ember tudatában elhalványult az a meggyőződés, hogy az embernek a halál után örök élete van. A kereszténységnek ez az alapvető tanítása – amelyet eleinte a XVIII. századdal kezdődő felvilágosodás sem kezdett ki – kétségessé válik, vagy legalábbis kikerül ama dolgok köréből, amelyek az ember érdeklődésének középpontjában állnak. Igaz, minden korban voltak emberek, akik úgy gondolták, hogy a halállal – ahogy mondani szokás – mindennek vége; ám mégis általános volt az a meggyőződés, hogy az ember élete maradandó egzisztenciájának végérvényességére irányul, és e meggyőződés a közgondolkodásnak is magától értődő eleme volt. Legalábbis a keresztény népek körében. De még azon túl is, bár itt már erősen eltértek és eltérnek egymástól a halál utáni életről alkotott elgondolások. Ma a keresztények körében is veszély fenyegeti a kereszténységnek ezt az alapvető meggyőződését. Vannak, akik meg vannak ugyan győződve Isten létezéséről és vallásos életet élnek, de mégis az a véleményük, hogy lényegtelennek tekinthetik az örök élet kérdését, ha örök életen olyan életet értünk, amely nem azonos egyszerűen ezzel az élettel, amelyet itt és most élünk. Természetesen az a tény, hogy a mai társadalomban sokan kételkednek az örök életben, még nem bizonyítja azt, hogy a kétely jogos is. Az emberi létezés végső és lényegi kérdéseit illetően nem bízhatjuk magunkat a mai közfelfogás tekintélyére, és nem hagyhatjuk magunkat attól félrevezetni. Kevesek magasztos és kifinomult meggyőződése is lehet az az igazság, amely mindenkire érvényes, még ha kevesen ismerik is el. A végső igazságokat nem a bulvárlapok teszik közzé, és nem a törzssasztalnál tisztázzák semmitmondó fecsegés közben.

Nem megfelelő elgondolások. Természetesen egy keresztény is nyugodtan elismerheti, hogy azok a képzetek, amelyek segítségével az örök élet mindenkor érvényes igazságát kifejezik, fogyatékosabbak, mint amennyire ez szükségszerű és elkerülhetetlen, és ezért inkább elhomályosítják, mint megvilágítják azt, amit voltaképpen ki kellene fejezniük. Az örökkévalóságról alkotott nem kielégítő elgondolások közé tartozik az, ha az örökkévalóságot soha véget nem érő, korlátlanul folytató időként képzelik el. A legutóbbi időkig ezzel az elképzeléssel dolgoztak – mégpedig túl gyakran tisztességtelenül – azok, akik a pokol örökké tartó kínjairól prédikáltak. Ám a modern fizika is tudja: ahhoz, hogy a fizikai világ bizonyos tényállását és valóságát kifejezhessük, nagyon fogyatékos fogalmakkal kell dolgoznunk [ha nem akarunk elveszni valamilyen matematikai elvontságban, amely egyedül nem is adja vissza a gondolt dolgot], sőt esetleg több fogalommal is, amelyek látszólag szinte ellentmondanak egymásnak, és mégis csak ezek együtt tehetik valamennyire felfoghatóvá számunkra a szóban forgó valóságot. Ha ez már a fizikában is így van, akkor a mai embereknek voltaképpen nem volna szabad megbotráncozniuk azon – mint ahogy szívesen teszik –, hogy a vallás területén is csak próbálkozások árán és fáradsággal lehet szert tenni, valamelyest találó fogalmakra és gondolkodási modellekre, s ez így van az örök élet kérdésével kapcsolatban is...

Itt és most ennek a kimeríthetetlen témának csak egyetlen vonatkozására próbáljuk meg felhívni a figyelmet, nevezetesen arra, hogy sajátos módon – habár tudatos gondolkodásunkkal mindig elsiklunk felette – már a mi időkben tapasztalatot szerzünk az örökkévalóságról, és ebből leszűrhetjük azt, hogy az örökkévalóság, amely a mi időkben a halál által jön létre és válik végérvényessé, nem gondolható el az idő határtalan tovahaladásaként.

Időfogalmunk zsarnoksága. Voltaképpen megfontolásaink előkészítése végett gondoljuk át még egyszer valamivel világosabban, milyen nehézségek lépnek fel, ha a halál „utáni” örökkévalósá-

got az idő határtalan továbbhaladásaként fogjuk fel. Ha az örökkévalóságot, ami életünknek az időben keletkező végérvényessége, egy olyan idő tovahaladásaként értelmezzük, amely mindig új, újonnan kitöltendő és egymástól különböző időtartamokból áll, akkor természetesen azonnal felvetődnek mindama – félig-meddig okos, félig-meddig ostoba – kérdések, amelyek alapján a félművelt mai ember megpróbálja neveltségessé tenni vagy a hitelétől megfosztani az örök életre vonatkozó hitbeli meggyőződést. Ekkor ugyanis megkérdendő: mi tölti ki a mindig új időtartamokat? Nem fog-e lassanként unalmassá válni, ha az időnek ezt a soha meg nem álló szállítószalagját egyes szakaszaiban mindig ugyanazzal töltik ki, nevezetesen azzal az örök dicsérrettel, amelyet a teremtmény zeng a végtelen Isten magasztalására? Ebben az örökké tovahaladó időben miért nincs a kárhozottaknak lehetőségük a megtérésre, gondolkodásmódjuk megváltoztatására, a bűnbánatra és így arra, hogy a poklot mennyországgá változtassák? Talán Isten akadályozza meg őket ebben, aki végső önkényében már nem fogadja el az ilyen elveszett lelkek megtérését, habár ennek volna helye ebben az örökké tovahaladó időben [ezekben az *aión*-okban, ahogyan a Szentírás kifejezi] és ez megtörténhetne? Ha az örökkévalóságot ily módon határtalanul nyitott időként gondoljuk el, akkor nem az áll-e mindig a világ, az ember és történelme előtt, ami még nincs, nevezetesen az, ami majd csak egy eljövendő időintervallumban találhatja meg a helyét; akkor a menny nem éppen az-e, ami nem valósulhat meg, hogy örökké tovább folytatódhasson? De ha örökké folytatódnia kell tovább, ha minden, ami van, csak kiindulópontja az eljövendőnek, amit el kell érni, és így tovább – akkor az ilyen időben folyó örökkévalóság nem Achasvérosnak, az örök zsidónak a végzete-e, akinek mindig vándorolnia kell, anélkül, hogy bárhová végleg megérkezne? Vajon az örök menny nem változik-e át ennek az időfogalomnak a zsarnoksága alatt örök pokollá, és megfordítva?

Láthatjuk, mennyire veszélyes és káros az az elképzelés, hogy az örökkévalóság az idő vég nélküli tovahaladása. Hogy ezt a nehézséget elháríthassuk, ahhoz természetesen joggal kijelenthetjük: az örökkévalóság fogalmát megalkothatjuk úgy, hogy a reálisnak, a maradandónak, a végérvényesnek a fogalmából tagadás útján kiküszöböljük az egymásrakövetkezés, a szukcesszió, az egymásutániség mozzanatát. A fogalomalkotásnak ez a módszere – melynek jellemzője az, hogy az új fogalom egy előző fogalom bizonyos mozzanatainak tagadásával jön létre – nem szükségszerűen és nem mindig jogosulatlan. Gyakran elkerülhetetlen ez a módszer. Segítségével egy vak alkothat magának fogalmat – ha nem is szemléleti képet – a színről, ennek alapján szert tehet arra a meggyőződésre, hogy vannak színek, noha még sohasem láttá őket, reménykedhet is abban, hogy ő, a született vak, egyszer talán még látni is fogja őket. De ennek a módszernek megvannak a maga problémái. Honnan tudhatjuk a konkrét esetben, hogy a fogalmilag megragadott objektum akkor is valósággal létezhet, ha ilyen tagadással kiküszöböljük egy tapasztalati dolog bizonyos mozzanatát? A mi esetünkben létezhet-e valóban valami maradandó, ha a fogalmából kiiktatjuk az egymásutániséget, holott az megvan minden közvetlenül megtapasztalt maradandó dologban?

Az örökkévaló jelzései. Hogy tovább léphessünk, hogy bizhassunk abban: létezhet olyasmi is, ami maradandó, örök, ami nincs alávetve a vég nélküli egymásrakövetkezés uralmának, vegyük szemügyre közelebbről az időről való tapasztalatunkat; benne felfedezhetünk valamit, ami „örök”, ami nem egyszerűen a *most*-ban, az idő pusztá pillanatában van, hogy azután elmúljék és átadja a helyét egy – az előzőtől különböző – másinak, ami felváltja azt, majd maga is letűnik és a semmibe zuhan. – Magának az időnek a paradoxonára gondolunk, minthogy az idő titokban az örökkévalóságból él.

Itt van [három fokozatban] valamely valóság szükségszerű maradandósága [ezt régebben szubsztanciának nevezték], ami maradandó mozzanatként hordozza a tulajdonságok, jelenségek, események változását. Itt van a szellemi tapasztalat, ami egységgé foglalja össze a múltat, a jelent, a jövőt. Itt van a szabad személyes döntés, ami legbenső lényegénél fogva nem tűri, hogy az általa tételezett valóság egyszerűen és egészen visszasüllyedjen a semmi ürességébe. Vegyük szemügyre kissé közelebbről az örökkévalónak eme három, tapasztalati világunkban található jelzését.

Egy történet mint egész. Az idő mindenekelőtt úgy jelenik meg előttünk, mint egyedi eseményeknek mind előre, mind visszafele korlátlanul meghosszabbítható láncolata, amelyben az események mindegyike felváltja a megelőzőt, hogy azután maga is eltűnjék és felválthassa a következő. Itt azonban meg vagyunk győződve arról – még ha erre kevésbé is figyelünk fel –, hogy a váltakozó, egymást felváltó eseményeknek ez a láncolata valami maradandónak a megjelenése, ami [legalábbis hosszabb-rövidebb ideig] azonos marad önmagával, hordozza a váltakozó jelenségeket, s összefogja valamilyen egésszé, valamilyen történetté, amely egyetlen történet, és nem bomlik fel pusztán egyedi mozzanatok halmazává. Gondoljunk például egy virág történetére, annak valamennyi változó-szakaszával, a magtól a virág végleges elvirágzásáig. Vagy gondoljunk a saját élettörténetünkre, amelyben kezdettől végig minden pillanat más, mint az előző, és mégis mindegyik egy és ugyanazon valóság meghatározása, s ez a valóság változatos történet folyamán azonos marad önmagával, és magának – egy és ugyanazon valóságnak – igényli mindezeket az egymást felváltó pillanatokot. Ezek az önmagukkal azonos valóságok – amelyek az időpillanatok váltakozása és azok tartalmai mögött húzódnak meg és így összetartják a végtelenül parányi időpillanatokot, s az időpillanatok porából nagyobb, megformált történetet alakítanak – voltaképpen nem lehetnek ugyanolyan minőségűek, mint a megosztó és szétfolyó idő, mert ebben az esetben nem tölthetnék be magával az idővel szemben a pillanatok hordozásának és egyesítésének feladatát. Hogy létezhesek az idő mint nagyobb egység és forma [gestalt], mint értelmes történet, ahhoz kell, hogy legyen valami – miként a mindennapi életben magától értőddően feltételezzük –, ami nem egyszerűen felvillanó és ismét kihunyó időpillanatok egymásutánja. Magában az időben van valami, ami nem egyszerűen azonos vele. Ennek a valaminek, hogy önmaga lehessen, talán szüksége van arra, hogy az időben kiteregesse magát, de mégsem azonos ezzel az időpillanatokra való kifejléssel. Már a voltaképpeni időbeli létben több van, mint pusztán idő, van benne legalábbis valami maradandó, ami az időt történeti időalakzatokká [gestaltokká] egyesíti.

Főlényben levő gondolkodás. Ez az időben benne rejlő időfeletti még világosabbá válik, ha meggondoljuk, hogyan egyesítjük és alakítjuk az időt megtapasztalásának szellemi folyamatában. Az idő nemcsak van, hanem az időt tapasztaljuk, mégpedig úgy, hogy nem vagyunk némán alávetve folyásának, hanem szembefordulunk vele: a múltat, a jelent és a jövőt egybefogjuk, szellemileg egységgé és formává ötvözzük, amely felülmúlja az idő tisztá egymásutánját, amiben a következő pillanat az előzőt megsemmisítve mindig diadalmaskodik. Ha valaki megfigyeli az időnek ezt a szellemi egyesítését, az idő folyásának ezt a megállítást, szkeptikusan azt válaszolhatja, hogy az így egyesített idő – amelyben megszűnik az üres egymásután, az idő „megáll”, nem halad tovább, nem múlik – csupán *elgondolt* idő, és az időt így elgondoló szubjektum a valóságos időben menthetetlenül halad tovább és eltűnik. De hogyan lehetne az időt – amely e szerint a fel fogás szerint magában valóban nem más, mint időatomok lefolyása, melyek mindegyike kioltja az előzőt, hogy azután őt magát is kioltsa a rákövetkező – értelmes és igaz módon akárcsak „gondolatban” is ilyen álló időalakzatokká, értelemmel és struktúrával rendelkező történetté egyesíteni, ha magában ebben az időben nem volna semmi más, csak az elfolyó? És [ami még fontosabb] hogyan kell a gondolkodót, a múlt időben egységet és formát létesítő szubjektumot elgondolni, hogy erre képes lehessen?

Ha ez a gondolkodó szubjektum egészen alá volna vetve a múlt időnek mint valóban lényegmeghatározó elvnek, akkor hogyan hozhatná létre az ilyen álló időt akárcsak mint elgondolt időt is, mikor a gondolkodás is valóság, és a gondolkodás és az elgondolt dolog kölcsönösen feltételezi egymást? Nem, ha elgondoljuk az időt, akkor mindig valami olyasmi történik, ami a múlt időben játszódik le, de olyan eseményként, amely sajátságos módon főlényben van az idővel szemben, az örökkévalóságot jelzi, mert az időt elgondoló gondolkodás, nincs egyszerűen alávetve neki.

Szabad döntések. Ám a legvilágosabban akkor szerzünk tapasztalatot magában az időben az örökkévalóságról, amikor az emberben a szellemi szubjektum szabad döntést hoz, amely az egy és egész emberre vonatkozik és azt kötelezi el. Itt most nem elemezhetjük az ilyen döntéseket valamennyi dimenziójukban. Ez túl sok időt venne igénybe. Csak ennyit mondunk: Az embernek vannak szabad döntései, amelyekkel önmagáról mint egészről határoz, amelyekért végső, feltét-

len felelősséggel tartozik, amelyeket nem háríthat senki és semmi másra, sem a lélektan segítségével, amely ismét megsemmisíti az ember szubjektum voltát, sem a társadalomtudományok segítségével, amelyek az embert a társadalmi körülmények pusztja eredőjévé próbálják változtatni. De ha az ember a tettével ezt mondja – ami hosszabb távon elkerülhetetlen, és bizonyos helyzetekben kérihetetlenül bekövetkezik, akár tudatosul, akár nem –: Elkerülhetetlenül és menthetetlenül felelős vagyok ezért, semmi sincs, amire végső soron hivatkozhatnék, hogy felmentést kapjak, akkor egyidejűleg arra is gondolhat és azt is mondhatja: óh, mindez nem is olyan fontos és nem is olyan rossz, mert ha valóban út a végső óra, mindig elmenekülhetek az üres semmibe, ahol már senki sem érhet utol, sem a lelkiismeretem szava, sem a világtörténelem, sem az Isten. Nem: a végső személyes döntések – legalábbis akkor, ha az élet egészét érintik és a halállal végérvényessé válnak – visszavonhatatlanok, az igazi örökkévalósághoz tartoznak, mely az időben alakul ki. Itt természetesen fel kellene vetnünk – ha volna rá időnk – az ember még le nem zárult idején és történetén belüli megbánás és megtérés lehetőségének kérdését, figyelembe kellene vennünk az emberi szabadság lényegénél fogva dialogikus természetét, aminek következtében a szabadság e történetén belül döntő szerep jut Istennek. De mindez nem változtatná meg – a szabadságnak és e szabadság felelősségének lényegéhez tartozó – amaz alaptényt, hogy a szabadság [sőt voltaképpen csak a szabadság] véglegességet és megmásíthatatlanságot akar és hoz létre, hogy ez magában foglalja e szabadság létezésének véglegességét, örökkévalóságát, és ezért nem enged meg, hogy e szabadság a felelősségből a semmibe meneküljön. Az idő itt valóban örökkévalóságot teremt, és az időben az örökkévalóságról szerzünk tapasztalatot.

Elfogadni a felfoghatatlanságot. Lehet vitatkozni arról, mennyiben teszik lehetővé a fenti jelzések, hogy pontosabban megértsük az örökkévalóságot, ami keresztény reményünk szerint végleges életünk lesz, ha átjutunk a halál kapuján. Véleményem szerint azonban e jelzések mindenképpen világossá tesznek egyvalamit: nem lehet azt mondani, hogy tapasztalásunk körében minden oly kizárólagosan időbeli, hogy valóságos dolgot csak akkor tudunk elgondolni, ha vagy úgy gondoljuk el, hogy éppen csak most áll fenn, azután pedig eltűnik a semmiben, vagy pedig olyan valóságként gondoljuk el, amely csupán időpillanatok határtalan számából áll, amelyek vég nélkül mindig tovahaladnak és ezért elvileg nem biztosíthatnak helyet a szabadság véglegességet teremtő döntése számára. Mindkét elképzelés – az idő a semmiben végződik, az idő sohasem szűnik meg – egyaránt összeegyeztethetetlen az örök életbe vetett keresztény hittel. De egyik elképzelés sem hivatkozhat arra a tapasztalatra, amelyet az időről ténylegesen szerzünk, ha elfogulatlanul engedjük szóhoz jutni az *egész* tapasztalatot.

Am ezekből a megfontolásokból, habár csak óvatos jelzésekre szorítkoznak, néhány következtetést kell levonnunk a konkrét életre vonatkozóan. Mindenekelőtt úgy látszik, hogy pozitív módon nem tudjuk elképzelni örök életünk konkrét tartalmát. Tudjuk ugyan, hogy létezés és élet lesz, amelynek tartalmát maga Isten alkotja majd, s hogy az örök élet szeretetet, végtelen megismerést, boldogságot stb. jelent. De itt a földön nem tudjuk konkrét módon elképzelni és lefesteni, hogyan lehet mindezt tapasztalni az időfelettség konkrétségében, s nem tudjuk, mit jelent a megdicsőült testiség, az összes megmentett emberrel való örök közösség stb. Nem kell nyugtalanodnunk azért, ha nekünk, mai keresztényeknek már nemigen van bátorságunk az örök élet lefestéséhez, amely a Szentírástól kezdve Dantén át oly sok formában megtalálható. Hiszen ténylegesen az ismeretlenbe, az elképzelhetetlenbe lépünk, és voltaképp csak annyit tudunk, hogy Istennek és szeretetének felfoghatatlansága tölti be, és végleges. Ha elfogadjuk *most* a magunk számára örök életünk felfoghatatlanságát, és mégis reménykedünk és bízunk, akkor ez elég is. Az időről való tapasztalatunk – amelyben titokzatos módon mindig tapasztalunk egy olyan valamit is, ami több az időnél – feljogosít bennünket arra, hogy... életünk hitre és reményre alapuló életté legyen, amelynek még várakoznia kell a véglegesre, habár nem tudja ezt diadalmasan előre megmutatni.

Isten szeretetének győzelme. Az időben megmutatkozó örökkévalóság harmadik esetében, amelyet röviden szemügyre vettünk, világosan kiderül, hogy örök életünk – noha azt majd maga Isten fogja betölteni – amaz erkölcsi és szabad alaptettünk végérvényessége lesz, mely tettünkkel az idő feldaraboltsága fölé emelkedve egyetlen és egész valóságként azzá lettünk, amivé véglege-

sen lenni akartunk. De ha örökkévalóságunk ily módon nem más, mint végérvényessé lett történetünk, amit szabadságunkkal mi magunk csináltunk, akkor nyilvánvalóvá válik előttünk – megdöbbenően és ugyanakkor boldogítóan –, hogy voltaképpen tetteinknek micsoda, ropant nagyságuk, mélységük, sűrűségük van. Életünk természetesen sok tekintetben banális, fel-színes, sőt ez elkerülhetetlen is, és ezért nem mindig valósul meg benne a szabadság úgy, hogy ab-ból végérvényesség, örökkévalóság származhasson. De ha van egyáltalán örök élet, és az nem egy másik és szintén időbeli kiterjedéssel rendelkező életként járul időbeli életünkhöz, hanem végér-vényessége itteni életünknek és szabadság-történetünknek, annak, ami méltó arra, hogy végér-vényessé váljék, akkor mutatkozik meg csak igazán létezésünk mérhetetlen mélysége és értéke, jól-lehet e létezés gyakran azt a látszatot kelti, mintha merőben csak banalitásból állna. Amikor en-gedelmesen vállaljuk a lelkiismeretünknek való feltétlen felelősséget, amikor önzetlenül feltétlen szeretettel és hűséggel ajándékozunk meg valakit, amikor fontolgatás nélkül, önzetlenül megva-lósítjuk az igazság iránti feltétlen engedelmességet stb., akkor valóban van valami az életünkben, ami végtelenül értékes, ami annyira valóságos, hogy többé már nem pusztulhat el és ehhez joga is van. Ami képes kitölteni az örökkévalóságot, ami valóban megérdemli, hogy az igazi örökkéva-lóság ne pusztá jutalma legyen [ez a szó, mely az önzést juttatja eszünkbe, amúgy is félrevezető], hanem legsajátabb joga legyen ahhoz, hogy megvalósítsa tulajdon lényegét. Ily méltósággal és le-hetőséggel megáldott lények vagyunk mi, emberek, mégpedig mindannyian, nem csupán az em-beriségnek ez vagy az a lángelméje, nem csupán egy Buddha vagy egy Szókratész, hanem mi va-lamennyien, hiába látszunk szörnyűséges tucatembereknek, kérészerűen halandóknak, akikből túlságosan is sok van. Az az igazság viszont, amit a kereszténység hirdet, így hangzik: ahol hit-ben, reményben, szeretetben élnek, ott ebben az időben – amely látszólag a végtelenbe nyúlik, hogy örök visszatéréssel mindig ugyanazt és a mindig újból eltűnőt hozza létre a keletkezés és el-múlás örök körforgásában – voltaképpen örökkévalóság születik, amely nem azért lesz, hogy el-múljjék, hanem megmarad és [ami a döntő] olyan, hogy megmaradása boldogság és nem pokol, mert ez az örökkévalóság – mivel magát Istent fogadta be – méltó arra, hogy végérvényesen és mindig legyen. Természetesen feltétlenül fenn kell tartanunk azt, hogy az ember szabadság-törté-nete okozhatja az ember végleges veszét is, ami szintén végérvényes és időtlen. Ám a keresztény-ség voltaképpen üzenete, lényeges tartalmát tekintve, nem azt hirdeti, hogy az örökkévalóságba torkolló idő e két kimenetelének lehetősége egyenrangú, hanem Isten szeretetének győzelmét hir-deti [azét az Istenét, aki a szabadságunk által önmagát ajándékozta nekünk], és ebben az igehir-detésben Jézus keresztyére és feltámadására utal mint arra az eseményre, amelyben Isten szerete-tének győzelme nyilvánvaló lett. Isten szeretete az oka és a biztosítéka annak, hogy a mi rövid időnk; mely elmúlik, örökkévalóságot hoz létre, és az nem időből tevődik össze. Noha a halál-ban látszólag megsemmisülünk – mivel a halottak nem adhatnak jelt magukról ott, ahol tart az idő folyása –, azért ez valójában csak annak jele, hogy az időből született örökkévalóság nem olyan, hogy minden további nélkül megmutatkozhatna itt, ebben a világban.

ENDREFFY ZOLTÁN fordítása

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratai-kat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt meg-könyvítik a nyomdai korrekúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásol-ás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előze-tesen nem beszéltünk meg, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadó-órak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

TAKÁCS TIBOR versei

Mint ama Szent György

*Mint ama Szent György, akit egy
dániai templomban láttam:
ki minden percben halni megy
a sárkánnyal vívott csatában,*

*úgy én is, itthon, napra-nap;
megvívom a külön csatámat,
levonván a sisakomat,
ha a ledőfött állat támad!*

*Ha legyőztem, hiú siker,
naponta kell lándzsámra vetni,
s holnap újra harcolni kell,
mindennap jobban verekedni!*

*Legyőzhetetlen volnék én is,
mikor máris több sebből vérzek,
s nem véd Madonna, égi fétis,
dehogyan vagyok hős, hiszen félek!*

*Félek uram, félek királyom,
ki a fegyvert kezembe adtad,
mert egyszer biztos elhibázom,
hogyha csupán egy pillanatra!*

*S nem áld meg a Madonna engem,
mint ama Györgyöt, ott, a dómban!
Mert mindig győzni lehetetlen:
az élet katonája voltam!*

Ikön

*Ikont kaptam a messzi, távol,
nem ismert Etiópiából,
s üzennek a kopt keresztények
multjából lám az ezredévek,
göndör gyermeke van a fáradt
feketebőrű Máriának,
s nekem e bőrre festett szentkép
ezentúl mindörökre jelkép,
nemcsak az Asszony és a Gyermekek,
kik e képen egymásra leltek,
de az arany, kék, vörös, sárga
színek rímek a barátságra,
hisz az ikont azoktól kaptam,
akiknek én semmit sem adtam!*

VIGASZTALÓ SZAVAK

Hogy békességes társaság
írások vigasztalása által
reményességünk legyen.
Róm. 15. 4.

*Barátok Hálójában
Felsőjelen*

„ISTENT DICSŐÍTŐ EGYHÁZI ÉNEKKÖNYV”

A Mezey kántorok énekeskönyvei és énekei

I.

Az elmúlt években egy munkaközösség keretében módszeres és alapos kutatásokat végeztünk Csépan (Szolnok megye). E gyűjtések során – miután egyik feladatomban a jeles napi szokások összegyűjtése volt – magnetofonra vettünk egy betlehemes játékot. A betlehemezés dalainak forrását kutatva arra az eredményre jutottam, hogy a betlehemes játék pásztor szereplőinek egyik éneke szó szerint megtalálható *Mezey Nepomuk János* kunszentmártoni kántor 1883-ban kiadott énekeskönyvében. Az énekeskönyvben kották nincsenek, csak – legtöbb esetben – dallamutalásokat találunk. Így csupán a megfelelő szövegrészek azonosságát tudtam megállapítani. Bizonyosnak látszott, hogy a kérdéses szövegrészt Mezey kántor írta, hiszen a versszakok kezdőbetűi összeolvasva a *Mezei* nevet adták ki. (Költőink különösen az elmúlt századokban éltek előszerzetettel ezzel a költői, írói eszközzel, az akrosztichonnal. Sokszor az akrosztichon teszi lehetővé egy-egy költő azonosítását. Esetünkben, a Mezey-énekek vizsgálata során is egyértelműen azonosítást segítő jelenség. Látjuk ezt részben közölt példáinkon is. A leggyakrabban alkalmazott akrosztichon a MEZEI és a MEZEI JÁNOS, ritkábban MEZEI NEPOMUK JÁNOS és SZERZÉ MEZEI.)

Az említett *Mezey Nepomuk János* 1883-ban kiadott énekeskönyvét jól ismertem, hiszen az elmúlt évek során több példányát gyűjtöttem össze, s kis túlzással azt mondhatjuk, hogy a könyv majdnem minden régi kunszentmártoni családnál megtalálható volt. A könyvből származó csépai betlehemes ének indított el annak vizsgálatára, hogy vajon Kunszentmártonon kívül a Tisza-zugban hol ismerik még a Mezey énekeskönyveket, s a Mezey-énekeket használják-e, s ha igen, milyen ájtatosságokon, milyen alkalmakkor?

A Mezey család

Az első ismert *Mezey*, aki a múlt század közepén felbukkan, már kántor. *Öreg Mezey János*nak hívták, s vele kezdődik a kunszentmártoni Mezey kántordinasztia, s az országban másutt élt, vagy még élő Mezey kántorok is mind őüket tisztelik benne.

*Öreg Mezey János*ról nem sokat tudunk. Származási helye ismeretlen. Egyik későbbi énekeskönyve szerint előbb kalocsai, majd óbecsei kántor volt. A kunszentmártoni tanácsi jegyzőkönyvek szerint 14 évig volt ott kántor. Óbecséről a magyar forradalom ellen fellázadt szerbek miatt volt kénytelen elmenekülni feleségével és hét gyermekével. Minden vagyona a gyűjtogató és fosztogató szerbek prédája lett. Így menekült a Délvidékről az ország belseje felé. Menekülésének útját egyes énekeinek dátumozása jelzi: 1848-ban (a hónap megjelölése nélkül) Kisteleken ír egy éneket. 1849. évben már Kiskunfélegyházán találjuk, s valószínűleg még ugyanebben az évben megérkezik Kunszentmártonba. Az 1848. és 1849. évi szerzemények Mezey Mór – későbbi szentesi kántor – lejegyzésében maradtak meg. 1850-ben, közelebbi dátum nélkül, már Kunszentmártonban a fia számára írt énekét egy búcsúvezető kéziratban hagyatéka őrizte meg.

Az első ismert Mezey-énekszöveg

Ünnepi Mise Ének (szerzette) Mezey János Nagy Kun Szent Márto / nyi Éneklő s Orgonista Március / 6 án 850 dik Évben / Ifju Mezey János részére

Böjti Ének Máriáról

Krisztus anya Szűz Mária
Szent szivednek nagy a kinja
Áll előted egy vér Oltár,
Melly nyilakkal téged átjár
Gyötri bikes kebledett – Árasztja bus könyedett.

2^v

Hová lett szép vidámságod
Mellyet hozot anyaságod,
Annak a kit szűzen szültél
Már siralmas Anya lettél.
Beborult ékes eged, – Napra látni nem enged.

3^v

Dicső gyümölcse méhednek
Mindene Szent életednek
Előted adja ki lelkét
Önti látodra Szent Vérét,
Szenved és hal az élet, Édes Anya hogy élhet.

4^v

Élszte és még is kinlódól
Szent Keresztnél forgólódól
Földett egett siralmadal
Végig öntesz jaj szavaddal
Lankad áldott sziv ered. – Meghalok
én is veled.

5^v

Már helyetted is sirhatnék
Vért a szivemből önthetnék
meghülést hozni lelkednek
Kész vagyok gyenge Szivednek
e vigasztalást nem lát
Még kereszem a saját.

6^d

Szány engem is édes Anyám
Most és ha jön végső Óram
Szent Fiadnak piros vére
Hasson fel értem az Égre,
És a te siralmaid! Sziv repesztő jajjaid!

7.

Nyerj malasztott az Istentől
Hogy remegjek minden büntül
Sirjak azon hogy vétetem,
És párttűt szolga lettem
Bennem a váltót lélek
Tiszta legyen még élek.*

Amikor az önkény a szabadságharc után a forradalomban és a szabadságharcban tevékeny szerepet vállaló *Meggyesi József* kántort állásából elmozdítja, a község és vezetői szinte egyhangúlag az otthonából elűzött *Mezey Jánost* választják meg Kunszentmárton város kántorának. Bemutakozó éneklésével és orgonajátékával nagyon elégedettek voltak. A szabadságharc utáni viszonyok rendeződése után *Mezey Jánost* visszahívják Óbecsére, de ő – engedve a kunszentmártoni tanács marasztalásának – nem ment el, hanem az óbecsei kántori székbe *Lajos* nevű fiát választotta meg.

Örög *Mezey János* 11 évig volt kunszentmártoni kántor. 1860-ban, az októberi diploma kiadása után állásába visszahelyezték *Meggyesi Józsefet*, aki újból 1861-től 1872-ig működött.

* Néhai Horpácsi Imre búcsúvezető hagyatékából. Az ének nincs benne a *Mezei János Énekes könyv...* Szarvason, 1853. c. könyvében, ugyanakkor újabb 7 versszakot, azaz összesen 14-et közöl ifj. *Mezey Nepomuk János Istent dicsőítő egyházi énekkönyv...* Szentes, 1883. 50–52. lapján. Kottáját *Mezey István Énekeskönyv...* Budapest, 1913. 16. oldalon találjuk.

Meggyesi halála után *iffi. Mezey Nepomuk Jánost*, Kaposvár város kántorát, öreg Mezey János fiát választották meg kántornak, aki Kaposvár városától díszes elbocsátó oklevelet nyert. *Mezey Nepomuk János* 1872-től 1888-ig volt kunszentmártoni kántor, s ő írta a már emlegetett énekeskönyvet, amelyben a csépai betlehemes játék egyik énekét megtaláltam. Utódja unokaöccse, *Mezey István* makói kántor lett. *Öreg Mezey István* egészen 1913-ban bekövetkezett haláláig szerezett, kedvelt és a helyi közéletben is aktív szerepet vállaló kántora volt a városnak. Kántori munkája mellett tárcákat, novellákat írt és újságot is szerkesztett. Gyermekei közül több kántor lett: István 1914-től kunszentmártoni kántor, Sándor fia pedig Mindszenten működött. *Öreg Mezey István* 1936 szeptemberében halt meg. Utóda *Mezey László* öccse lett, aki az 1950-es évekig, haláláig kántorizált Kunszentmártonban. Vele meg is szakadt a Mezey kántorcsalád, kántordinasztia kunszentmártoni ága, amely csaknem egy évszázadig élt és működött ebben a katolikus nagykunsági városban.¹ Leszármazottak az országban több helyen élnek.

Kunszentmártonon kívül a környéken Szentesen, Cibakházán és Mindszenten, kissé távolabb pedig Kalocsán és Makón működött Mezey kántor, akik mind közeli rokonságban állottak a kunszentmártoni Mezey családdal. De jutott a Mezey kántorokból a Délvidékre: Szabadkára, Óbecsére és Vingára, s a Dunántúlon például Sásdra is.² Kiterjedt családdal van tehát dolgunk, akik eredetüket mindannyian a már emlegetett *Mezey János* óbcesei, majd kunszentmártoni kántorra vezetik vissza.³ Az idős *Mezey Jánost* nemcsak ősüknek, hanem példaképüknek is tekintették, azt a *Mezey Jánost*, akit a századforduló idején a Délalföldön *kántorkirdlynak* emlegettek.

Mezey énekeskönyvek, Mezey-énekek

Öreg Mezey János termékeny dalszerző és szorgalmas dalgyűjtő volt. 1853. augusztus 13-án bemutatja a kunszentmártoni városi tanácsnak az általa szerkesztett énekeskönyvet, amelynek ki nyomtatásához előleget kér és kap. Még abban az évben meg is jelent az első Mezey énekeskönyv: *Énekes könyv, a Nagy Kun Szent Márton buzgó' s ájtatos keresztény hivek számára írta Bőjt elő 16. 1853. évben Mezei János Kun Szent Mártoni kántor. Szarvason, Réthy Lipót nyomdájában, 1853.* E könyv mindössze néhány példányban ismeretes. Úgy tűnik, hogy viszonylag kevés példányban adták ki, s használatát egy-két évtized múlva visszaszorította *iffi. Mezey Nepomuk János* énekeskönyve, amely feldolgozta annak anyagát is. *Öreg Mezey János* korábbi, 1840-es évekbeli énekgyűjtői és énekszerzői tevékenységét igazolja egyik fiának, *Mezey Mór* szentesi főkántornak kézíratos kottás és énekeskönyve, amelyben több, az 1840-es évek elejéről, közepéről, *öreg Mezey*-től származó szerzemény másolata van. E füzetben találhatók a család menekülésének útját jelző, már említett datálások (Óbecse, Kistelek, Kiskunfélegyháza). *Mezey Mór Énekeskönyv a szentesi buzgó és ájtatos ker. közönség számára. Összeírta: Mezey Mór éneklész Szentesen. Január hóban, 1873-ik évben* címmel meg is jelentetett egy énekgyűjteményt. A könyv azonban lappang – sem Szentesen, sem Kunszentmártonban nem akadtam nyomára. Tartalma így ismeretlen előttünk.

Öreg Mezey János énekeskönyvét ma már nem ismerik, régtől fogva nem használják Kunszentmártonban. *Iffi. Mezey Nepomuk János* könyve a használatból kiszorította. Néhány ma is használatos, napjaink énekeskönyveiben is meglévő ének van benne: *En nemzetem, zsidó népem* (Kájoniig, Bozókiiig visszavezethető, átvették a Zsáskovszky és Szent Vagy Uram énektárba is), *Könyörülj Istenem én bűnös lelkemen* (Illyés Istvántól ismert, benn van a Zsáskovszkyban és az SzVU-ban is), *Megváltó Királyunk élébe megyünk* (Bozoki énekeskönyvében és Zsáskovszkyban, SzVU-ban is megtalálható), s még néhány példát lehetne említeni. Ezenkívül az akrosztichon alapján azonosítható több énekszövegnél *Mezey János* szerzősége. A dallamutalások alapján szintén a már említett közismert régebbi énekeskönyvekig tudunk visszanyúlni. A kapcsolatok részletes feltárása azonban még a jövő feladatát jelenti.

Iffi. Mezey Nepomuk János 1883-ban adta ki Szentesen, Sima Ferenc nyomdájában munkáját *Istent dicsőítő egyházi énekkönyv* címmel – ezt választottuk írásunk címéül is –, amelyhez egy évvel később folyamatos lapszámozással egy *Toldalék*-ot füzet, amelyben „az egész évi nagy vecsernyék és szertartások” magyar fordítását adja közre. Itt olvashatók a vasárnapi, ünnepi litá-

niák, vecsernyék zsoltárai, egyes szentekről szóló ünnepi énekek, a gyertyaszentelés, a hamvaszkodás, a barkaszentelés, a passiók szövege, a nagycsütörtöki, nagypénteki és nagyszombati szer-tartás, a búzaszentelés és a keresztháró hét imáinak, énekeinek rendje, különböző litániák és körmeneti énekek. Különös jelentőséget ad ezeknek, hogy láthatóan már a múlt század utolsó harmadában magyarul végezték őket.

Ez az egyik legismertebb Mezey énekeskönyv. Kunszentmártonon kívül használták s így meg is találtam a gyűjtések során Csépan, Szelevényen, Cibakházán és a kiterjedt tiszazugi szőlőskertekben. A szerteágazó Mezey családon keresztül pedig „ez az énekeskönyv a Bácskában és a Bánátban ma is közkezen forog” – olvashatjuk egy 1930-as évekbeli följegyzésben. Ez a könyv, bár több éneket tartalmaz az *öreg Mezey János*-féle énekeskönyvből, s szerepelnek benne e vidéken gyűjtött akkor ismert népénekek is, tele van *Mezey Nepomuk János* által írott énekszövegekkel. Az összes énekek 80%-a ide sorolható. Bár a névazonosság miatt nehéz az apa és fia Mezey János szerzeményeit megnyugtatóan elválasztani. A korabeli feljegyzések is úgy mondják, hogy Mezey Nepomuk János saját szerzeményeivel együtt kiadta édesapja, *öreg Mezey János* énektárát, s gyűjteményes szerzeményeit.

Meg kell emlékeznünk egy harmadik énekeskönyvről is, amely 1865-ben Kalocsán, majd 1866-ban Aradon is megjelent. Ezt a könyvet utóbb nem *Mezey János* neve alatt, hanem szerkesztője és kiadója, *Szombathy Sándor* neve alatt tartják számon. Pontos címe: *Szűz Mária dicséret. Azaz: énekes és imádságos könyv a búcsújáró ker. kath. hívek használatára. Öreg Mezey János volt kunszent-mártoni kántortól. Főpásztori jóváhagyás mellett imádságokkal bővítve kiadta Szombathy Sándor Kalocsa-főmegyei áldozár. Kalocsán, 1865.* Ezt a búcsújáró könyvet használták és használják mind a mai napig Kalocsán és környékén, de a ma Romániához és Jugoszláviához tartozó egykori dél-magyarországi katolikus településeken is. Több példány előkerült a kunszentmártoni, csépai és cibakházi egykori híres búcsúvezetők, énekesemberek hagyatékából, néhány példányban olyan bejegyzéssel, hogy Radnán vették. Azon a Radnán – Máriaradnán, amely Dél-Magyarország leghíresebb búcsúhelye lévén nagyon fontos szerepet játszott a nép vallásos írással való ellátásában. E könyv használatáról, énekeinek kéziratban történő terjedéséről és a szóbeli hagyományba bekerüléséről legújabbban az illancsi tanyák népének búcsújárásával kapcsolatban olvashattunk.⁴

A negyedik énekeskönyv, amelynek révén a Mezey kántorok saját szerzeményű vagy kedvelt gyűjtött énekei elterjedhettek, 1913-ban jelent meg elsősorban kántorok használatára. A könyv anyagát *Mezey István* állította össze, kottákat is közöl, s *Énekeskönyv a római katolikus hívek használatára* címmel Budapesten a Pesti Könyvnyomda Rt.-nél 1913-ban adta ki. Ezt a könyvet, ha ritkábban is, de mai napig használják Kunszentmártonban az ott működő kántorok.

Emellett a kottás énekeskönyv mellett a Mezey énekek elemzésének fontos forrása a Mezey család által őrzött három kéziratot kottás énekeskönyv. Mindhárom könyvet a már említett *Mezey Mór* szentesi kántor, akkori szóhasználatban *éneklész* másolta. Az egyikben főleg temetési énekek, halotti énekek vannak, címlapján *Mezey Mór szentesi éneklész 1860.* bejegyzéssel, a másik egy 1862-ből származó kéziratot prelúdiumos könyv. A harmadik sajnos hiányos, címlapja is elveszett. Ebben szinte majdnem mindegyik, már említett Mezey-könyv kotta nélküli énekének orgonára írt dallamát megtaláljuk. Valószínűleg ez lehet a kéziratot változata, alapja az 1913-as kottás Mezey könyvnek. Ennek eldöntéséhez további elemzésre van szükség. E kéziratot könyvekben sok éneknél feltűntették, hogy szövege vagy dallama, vagy mind a kettő, melyik Mezey kántor szerzeménye. Egyik-másik éneknél pedig az előadásmódra tett utasításként az áll, hogy *Mezeyesen*. Ez valószínűleg egy lassúbb, patétikus, „régí kántoros” előadásmódot takarhat, az énekben pedig egy zenéhez igazodó szövegmondást. A végső szót itt a további részletező vizsgálat mondja majd ki.⁵

(Folytatjuk)

A katona

Írta BALÁZS JÓZSEF

A kapernaumi katona körbejárta a földre fektetett, frissen ácsolt keresztet, állt mellette és figyelte a közeledő menetet. Elöl jött a Jézus nevű prédikátor, akit – a századostól hallotta – néhányan, javakorabeli férfiak az Isten fiának tartanak, olyan embernek, aki még a legbölcsebb emberek gondolatait is ismeri, mert hiábavalóak. Ezt mondták róla, meg azt is, hogy ő az az ember, az egyetlen, aki a világ alapítása óta először felfedi majd a sötétség titkait. Amikor bevonult Jeruzsálembe, zöld gallyakat dobáltak az útra, az emberek levetették felső ruháikat, hogy arra léphessen a szamarával. Aztán fellázította a népet. A Kapernaumba való katonát elsősorban az érdekelte, hogy miféle alakja lehet az emberi nemzetnek az az ember, aki Isten fiának mondja magát. Mert lázítani sokan lázítottak már. Amióta fennállnak a városok, amióta fennáll Jeruzsálem, bizonyosan sokan szidták már, mert a kevélyek, az álnokok, a dologtalanok és a megbízhatatlanok fészke. A katona sokszor hallotta, másoktól is ezeket, hiszen – „a mocskos csöcselék látványa a megszállott, eszelős prédikátoroknak joggal juttatja eszébe a világ végét, de ez a Jézus alighanem más prédikátor lehet, nem olyan, mint akik itt jönnek-mennek, majd elunva, hogy senki sem veszi komolyan őket, elhagyják a várost, vagy beállnak ők is kereskedőnek, iparosnak. Csak nem bolond talán ez a Názáreti?“, gondolta a katona. Mert akkor, ha így van, nem fog vele törődni. Gyorsan felszegezik, aztán itt hagyják a keresztet. Unja már ezt a munkát. Úgyis elviszik őket innen hamarosan. A százados is azt mondta, Galileába vezénylik őket, épp oda, ahová ez a prédikátor való...

A menet felért a hegyre.

Két katona megragadta Krisztus karját. Megfordultak vele, a földön heverő kereszt felé húzták.

– Várjatok – kiáltotta a kapernaumi katona. – A százados megengedte, hogy beszélhessek vele egy kicsit. Nem sok az egész, néhány pillanat... Engedjétek el – intett a két katonának. – Addig a többieket intézzétek el! – mutatott a két latorra, akiket Krisztussal kísérték az imént a katonák és akiket vele együtt megfeszítenek most, ezen a szép kora délelőttön. Sem ő, sem a százados nem értett egyet az időponttal egyébként. Hiszen miért kell éppen a legmelegebb időben, amikor mindenki pihen a hűvösben, a vastag falak alatt a városban, amikor az iszonyú meleg átforrósítja az utcaköveket is, kivégezniük embereket, miért nem este, vagy kora reggel. Most különösen elgondolkodtatta ez a katonát, miközben az ismeretlen arcú, magát Názáretinek nevező prédikátorra nézett.

A kapernaumi jól megnézte magának a Názáretit.

– Mindketten Galileába valók vagyunk – kezdte a katona. – Én Kapernaumba, te Názáretbe...

Jézus nem válaszolt.

– Sokan azt mondják, szép férfi vagy, én inkább elszántságnak és okosnak látlak – beszélt tovább a katona. – Bátornak, akár... egy feltörekvő fiatal hadvezér...

Jézus kisimította csapzott haját az arcából, ránézett a katonára, a vállán feljebb

Részlet a szerzőnek *A torcellói Krisztus* című regényéből.

húzta koszos, elnyűtt palástját. Ott is hagyta a vállán a kezét. A katonának úgy tűnt, mondani akar valamit, megszólal, de a Názáreti csak elmosolyodott. Az újabb kinzásra gondolt mielőtt a keresztre szegeznék, talán éppen ez a katona talált ki valamit; azért ilyen barátságosak, hogy azután annál kegyetlenebbül érezze a fájdalmat.

Sokáig nézték egymást, végre a katona szólalt meg:

– Az Isten fia vagy?

Krisztus megfordult; idegen emberszágot érzett. Kíváncsiskodó városiak, sohasem látta őket, az ő hívei pedig vagy megbújtak a bámészkodó tömegben, vagy el sem jöttek. Csak két ismerős asszony állt mögötte. Az egyik – jól emlékszik – elkísérte őt judeai utazására. Valahonnan a tenger mellékéről került Jeruzsálembe, ágyas volt, szerencsét próbálni jött a városba, s őt találta meg. Eljött vele a sivatagba is. A másik pedig egy parasztasszony a szülőföldjéről. Ő viszi majd a hírt a családjának, elmondja Názáretben, hogy is múlt ki a világból.

– Azt szeretném, ha az Isten fia lennél – bukott ki végül a katonából, ami azóta motoszkált benne, hogy felért a hegyre.

Jézus nem értette. Hiszen ő többször elmondta, hogy az Isten küldte a megzavarodott emberiség megváltására és azért, hogy szemükbe mondja az embereknek álnokságukat. Úgy látszik, a katona nem hisz benne.

– Azt szeretném, ha szabaddá tennél engem – nézte a katona és összeszorította a száját, várta a választ.

„Ideje lenne már, hogy megszólaljon ez a Názáreti. A hangját szeretném hallani, milyen a hangja?”

Bár tudta, hogy nem követelhet választ, hiszen végül is ő kezdeményezte a beszélgetést, mégis türelmetlenkedett.

– Hiszek abban, hogy az Isten fia vagy... Hiszek benne, ezért monddjál valamit, kérlek...

– Mire vagy kíváncsi? – szólalt meg a Názáreti.

A hangjában nem volt semmi különös. Gyorsan ejtette a szavakat, mintha sürgette volna a katonát.

– Tegyel valami csodát... – A katona reszketett izgalmában. – Mindenféle népek élnek a földön, az emberi gonoszságnak nincs határa. Ha az Isten fia vagy, csak azt mondd meg, mit kellene tenni, mit tudna tenni a világban a sok nép, hogy az élő ne csak az élőbből éljen, örökkön örökké. Sokat beszéltem erről a bátyámmal. Ő járt Rómában Augustus császárnál, és sokat ismer, igen művelt ember...

– Ebben nem tudok segíteni – rázta meg a fejét Jézus.

– Csak engem tegyel szabaddá, csak ennyi, és hiszek abban, hogy Isten fia vagy. Hinnem kell. Most pedig már hogy megismertelek, beszéltem veled, biztos vagyok benne, hogy az vagy... Sohasem hittem semmiben, de most tudom, hogy az Isten küldött... Megéreztem...

– Te is Isten fia vagy – válaszolt még mindig élénken és váratlan megalázásra várva Jézus. – Az Istennek is emberi alakja van, s ahány ember él a földön, az mind az Isten alakját vette fel. Mint én is...

– Hát akkor biztos? – nézett rá elkerekedett szemmel a kapernaumi.

– Sokszor azt hiszem, hogy az Isten fia vagyok. Sokszor meg azt, hogy csak egy ember Galileából, mint te is... Ha ezt akartad tudni, hát tudjad...

– Azt szeretném, azt akarom, hogy az Isten fia legyél... Mint a többiek Jeruzsálemben, hiszek benned...

– Mondom, én magam sem tudom – mosolyodott el Jézus.

– De igen, igen... Én tudom, én látom! Persze, hogy az vagy. Nagyon sajnálnám, ha nem lennél az Isten fia. Én hinni akarok benne...

– Sokszor én is megrettentem: éreztem, hogy hatalmam van másokon, aztán nem tudtam aludni... Miért lehet nekem hatalmam a másik emberen, aki ugyanolyan, mint én? Miért, milyen joggal határozhatom meg az emberek életét? Ilyenkor azt szerettem volna, hogy másoknak is hasonló hatalmuk legyen... – Jézus idegesen szorongatta a vállát. – Többet kellett volna kételkednem. Hallottam egyszer egy nagy királyról, aki megkérte a lányát, hogy mindennap, legalább egyszer szigorúan parancsoljon neki valamit. Ragaszkodjon hozzá, hogy hajtsa is végre a parancsot, mert ez a nagy király úgy gondolta, meg kell ismernie az alávetettséget is, hiszen hosszú időn át csak parancsolt és parancsolt... És boldogan megcsinálta mindig, amit követelt tőle a lánya... Ezért kellett volna többet kételkednem. Az egyenlőségről... Arról, hogy csak egyféle ideálja lehet az emberi világnak? Sokat tévedtem... És mégis azt hittem, hogy az Isten fia vagyok. És mások is, ők is azt hiszik – mutatott hátra a két asszonyra.

– Tegyél szabaddá engem – emelte fel a fejét a katona.

– Nézz rám és nézz körül. E két ember már nemsokára belép a szabadság világába – halkította le a hangját Jézus.

A másik két halálraitelt keresztjét már feállították, haláltusájukat nevetve és szájatva bámulta a tömeg.

– Nagyon sajnálom, hogy nem vagy az Isten fia – suttopta a katona.

– Nem tudhatjuk, hogy kik vagyunk, mivé leszünk, s az idő múlása mivé teszi az embert... Lehetséges, hogy az Isten megmutatja egyszer az arcát. Lehetséges, hogy mindenkinek észre kellett volna már vennie. Lehetséges, hogy mint engem is, leküldi újra közétek a fiát, hogy kiigazíttassanak az ember dolgai, a test és a lélek céljai...

– Kiigazítani? – gondolkodott el a katona.

A beszélgetésnek nemcsak fokozódó bensőségessége, hanem főleg igazsága érte váratlanul, mintha valóban egy másik világ más, idegen és mégis gyorsan megszerethető gondolatait hallaná. Igyekezett jól megérteni a halálraitelt Jézust, mert a bátyjának még ma be fog számolni. A bátyja is sokat elmélkedik a világ állapotáról, az asztrológia titkos tudományát is ismeri, s nemcsak Rómában járt, de Egyiptomban is, Athénben is, mint a császár titkos megbízottja. Bejárta a római birodalom fontos városait, és tartományait. Most nagyon jó lenne, ha itt lehetne mellette. Bizonyosan jobban tudna kérdezni, hiszen írástudó ember...

– Az imént a szabadságról kérdeztél... – hallotta Jézus hangját.

– Igen – örült meg a katona. – Én hiszek abban, hogy az Isten fia vagy. Mindig is tudtam, hogy egyszer jönni fog valaki. Olyan vagyok én is, mint a többi ember, várok valakire, egy emberre, aki hirdeti a reményt, aki megvilágosítja az eszemet. Egyszerű ember vagyok, uram, csak egy katona. Nézz körül, nézd meg a többiek arcát. Tudatlanság és félelem, a halálba való beletörődés és fájdalom kínozza mindegyiket. Szeretnék megérteni a saját sorsukat, szeretnék megérteni a világ alapításának az okát, s azt várják, hogy egyszer csak minden napvilágra kerül, mert nincsenek olyan titkok, amiket egyszer, valamilyen istenség, valamilyen erő napvilágra ne hozna. De egyelőre semmi bizonyosat nem tudunk...

Jézus letekintett a városra. A sziklás domboldalak alján a cédrusok kéksége uralta a látóhatárt. A város még ilyenkor, a délelőtti óráiban is hangos volt, a városok messziről mind egyformák, gondolta. A szürkén csillogó falak mentén emberek mozogtak. A katona, hogy elűzze a legyeket, úgy emelte fel a karját az arcához, mintha ólom húzta volna le. A két keresztrefeszített férfi haláltusája lehalkult. A tömeg

csendben várta Jézus kivégzését, az emberek nem értették, hogy a katona miért áll olyan hosszan, miért bámulja Jézus a sziklás domboldalt. Csak nem jött talán újabb parancs, hogy elhalasztják a kivégzést, s a fiatal prédikátor visszamehet a városba, eltűnhet a sivatagban? Egyetlen rokonát se látták, senkit. Egyedül állt ott, magányosságát sokan átérezték, talán a katona is azért beszélget vele, hogy segítsen rajta, a halál előtti pillanatok könnyebben múljanak...

– A szabadságról kérdeztél – emelte fel hangját újra Jézus.

A katona már látta a közeledő századost. Tudta, hogy csak pillanatok lehetnek hátra, s a Názáreti férfit is odaviszik a kereszthez. Nem tudta, minek kellene történnie, mivel érhetné el lelkiismerete megnyugtatót. A forróság fogva tartotta a dombokat. Ilyen meleg, futott át az agyán, csakis a vízőzön előtt lehetett, vagy a régi nagy királyok korában. Sokat beszélgetett a bátyjával a régi, ezer évekkal ezelőtti történelemről. Kicsit gőgösen intézték el ezeket a századokat, csak a nagy háborúkra, melegekre és a hidegekre emlékeztek az öregek is. A bátyja a római birodalmat – bár sok mindennel nem értett egyet – a legtökéletesebbnek tartotta, amióta ember élhetett a földön. S mivel nemzetségük tagjai több éve nem háborúztak, életüket a véglegesség tudata erősítette meg napról napra, s ha meg is jelent néha közelükben egy-egy olyan külön, mint ez a názáreti prédikátor, az emberek meghallgatták, követői is akadtak, aztán maradt minden úgy, ahogyan annak előtte volt.

Ez a Jézus azonban más – érezte egyre inkább a katona – mint a többi felforgató, akik a pénzváltók, a gazdagok ellen pusmogtak, többnyire titokban, elbújva az emberek elől...

– A szabadságról kérdeztél – Jézus hangja visszhangzott a fülében.

A katona mellett már ott állt a százados. Mögötte két lándzsás katona várta a parancsot.

– Látod azt ott? – Jézus felemelt ujjával mutatott a már megfeszített két emberre.

– Csak'ennyi. Közülünk csupán csak ez a két ember szabad. És én is csak akkor válhatok majd szabaddá...

– Ezt nem értem, uram, ezt sehogy sem értem – rémült el a katona.

Hátranézett a századosra. Az is a prédikátort bámulta.

– Mit ér az élet, ha a halálnak kell örövendezni, uram? A szabadság csak a halállal nyerhető el...? Én azt hittem, hogy az Isten fia most csodát fog tenni és megmutatja mindenkinek, nem fog rajta a gyilkos szerszám, hogy aztán majd mindenki erről beszéljen Jeruzsálemben... – a kapernaumi katona kétségbeesetten nézett körül. A százados bólintott, mire a két fegyveres megragadta a Názáretit, hogy a földön heverő kereszthez vezesse.

Jézus azonban megállt, hangja, tekintete, egész alakja átszellemült.

– Az idő igazolni fog engem. Számtalanszor fog lenyugodni és újra feltűnni az égen a nap, amíg újra megjelenek az emberek között. Akkor már mindenki tudni fogja, hogy a szabadsághoz csak a halálban juthat el, s akkor lesz majd a legboldogabb az emberiség...!

– Mióta tudod, uram, hogy a szabadság csak a halálban érhető el? – kérdezte a katona.

– Régen – Jézus hangja rezignáltan esengett.

A katona szinte kiabált:

– Miért nem haltál meg akkor azonnal?

A Názáreti elmősolyodott.

– Őszinte légy, uram – kérlelte a katona.

– Nem tudom – hajtotta fejét szeliden oldalt Jézus.

– Régóta tudod, uram? – nézte a kapernaumi minden ízében remegve.
– Régóta tudom, és mégsem haltam meg. Csak az erőszaknak engedelmeskedem most is.

A kapernaumi kétségbeesetten kapta meg Jézus vállát:

– Hát akkor miféle szabadság a tiéd? Mit tudsz róla mondani? Azt nevezed te szabadságnak, hogy kilöki az embert a dombra, kit magasabb, kit alacsonyabb dombra és ott hagyják a testét a férgeknek? A régi egyiptomiak így vélekednek a halálról, uram... nem történik már azzal semmi, uram, akit kilöknék a dombra...

Jézus keserűen rázta a fejét:

– Nem tudod, mi a szabadság, nem tudod, mi a halál, nem tudod, miért halnak meg az egymást követő nemzedékek. Nem tudod, nem tudhatod! Az élet, az a pár év, ami megadatik, nem elég arra, hogy megértsed...

– Hát akkor mire való az élet? Mondd meg, uram... Arra, hogy olyan hóhér legyenek, mint most, arra, hogy ezrével öljük az embereket... Mondjál valamit, mért hallgatsz? Mondjál valamit! – kiabálta a katona, és szeméből folytak a könnyek.

– Élni kell – suttogta Jézus.

– Őszinte légy, uram – omlott össze a katona. – Ha nincs csoda, ha erre alkalmatlan a mi világunk... akkor elvesztünk, mindnyájan, akik itt vagyunk, a nép... leleszármazottaink is... mindenki! Sohasem fogjuk megérteni a világ megalapításának az okát? Az élő embernek nincs támasza, uram? – könnyörögve emelte fel a kezét.

Aztán, mért nem kapott választ és látta, hogy nincs segítség, felordított:

– Kijátszák az embereket, uram! A te Istened is kijátszott téged!

– Sajnálom, hogy nem értettél meg – sóhajtott a elfelhősödő szemmel Jézus.

A kapernaumi katona már nem hallhatta szavait, mert a százados közéjük állt, és intett a fejével, hogy menjen onnan.

A kapernaumi a keresztfától elbukdácsolt a domb széléig, s onnan nézte, ahogy a galileait ráfektették a keresztre, majd a tömeg feje fölé emelkedett a friss vérpatakokkal csikozott emberalak. A keresztfán sokkal fiatalabbnak látszott, mint az imént. Látta, hogy sír, hangtalanul, összeszorított szájjal, a fájdalomtól reszket a teste. A kapernaumi katona is sírva fakadt, mind közelebb és közelebb vonszolva magát a kereszthez, zokogva felüvöltött:

– Mentsük meg, mentsétek meg! Fiatal még, nagyon fiatal!

A katonák odaugrottak hozzá. Az egyik hátulról befogta a száját. Mozdulni sem bírt. Így álltak egy ideig, míg a százados nem intett, hogy engedjék el. A kapernaumi visszabotorkált oda, ahol az imént állt.

A domb széléről újra visszakiáltott:

– Mentsd meg magad, ha Isten fia vagy! Tegyéi csodát!

A százados intett az egyik katonának, hogy döfje át Jézust, minek várjanak tovább, így is elhúzódtott már a keresztfeszítés. Az egykedvűen, bambán bámuló arcával, unottan, kedvetlenül, de macskaügyességgel lépett a kereszthez és döfte Jézusba a kését, majd megállt a Názáretit kísérő két asszony előtt, akik egymást szorosan átölelve zokogtak. Mohón villogó szemmel vetette oda nekik:

– A ruhája a mienk.

Lassan eloszlott a tömeg a dombról. A három kereszt előtt ott állt a kapernaumi katona. Sokáig bámulta a fiatal Názáretit, aztán lebandukolt a dombról, és leült egy köré.

Megsimogatta a szikkadt, terméketlen, köves földet. Messze a városban kutyák ugattak, ütemes dobpergés, sípok és dudák éles hangja jutott el hozzá. Lassan beesteledett, a város alatt fáklafény gyúlt, emberek kolompoltak és kiabáltak. Aztán a

kíméletlenül, s hirtelen rázuhant csendben tücskök száza szólaltak meg körülötte. Éppen a vidám tücsökzene, s a csillagok közelsége juttatta eszébe a prédikátor szavait létezése értelmetlenségéről. A galileai bizonyosan az Isten fia volt, és nem pedig felbujtó, aki a százados szerint ki akarta üzni Jeruzsálemből a gazdagokat, s meg akarta tenni magát királynak. „Jézus a félelmet akarja eloszlatni, a halál boldogságát elhozni a földre...” – továbbgondolni már nem tudta a lehetetlent, végignyúlt a földön, ujjával belemart egy száraz fücsomóba.

A halállal elérhető a szabadság, és mégis élni kell, ismételte Jézus. Hogyan lehetne ezt megérteni? Hogyan lehetne ezt elfogadni? A Názáretivel való találkozás álmomá, a képzelet játékvá oldódott benne. Mintha nem is délelőtt, de valamikor nagyon régen történt volna meg vele, a sivatagi hosszú menetelések után, távol a folyó-völgyektől, amikor összefolyt nappal és éjszaka, élet és halál, amikor az álom összefolyt a valósággal. Végül azzal nyugtatta meg magát, hogy ma is hasonló történhetett vele, hiszen, ha felidézi régebbi látomásait és gondolatait, rájön, Jézus csak azt ismételte, csak azt fogalmazta meg, amit ő is érzett már régen...

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BALÁZS JÓZSEFFEL

– Megtisztelőnek érzem, hogy a Vigiliában kerül sor erre a beszélgetésre. Adósa, híve, tisztelője vagyok a folyóiratnak, könyvespolcomon két évtizede minden száma megtalálható, pontosabban attól az időtől kezdve gyűjtöm, amióta önálló keresőként pénzhez juthattam. A praktikus, számítható gondolkodás terrorja közepette a Vigilia gyakran jelentett igazi felüdülést, hiszen az írásokból kiolvasható szempontok arra kényszerítettek engem is, hogy az élet, a világ, a létezés jelenségeit a közvetlenül adott tér és idő lehetőségeit meghaladóan is érdemes magyarázni és értelmezni... A cél – mindnyájunk számára – nem lehet más, csakis saját sorsunk megértése, s ha mindezt csak külsőségeiben, a felület jelzéseiben éljük meg, bizonyos, hogy az ilyen sors előbb-utóbb eljelenléktelenül, ki van téve a gyors pusztulásnak, a legkisebb megrázkódtatás is halálos veszély számára.

Szárazság, aszály nemcsak a természetben található. Légszomjjal nemcsak a fák, a füvek küszködnek, az ember is, ha életében legalább egyszer nem gondol arra, mi a célja életének. S valóban oly lehangoló a mulandóság aláve-

tettségében élni, mint ahogyan azt oly sokan megfogalmazzák. Bár számomra – jelenleg – kevés meglepetéssel szolgálhat az élet, egyszerűbben úgy mondhatnám, hogy unalmas, ám mégis a szabályozottság, az ellenőrzés páncélját – ami végül is a mindennapjainkat jellemzi – feltörhetjük, ha annak tudatában élünk, hogy sokféle dolgot kikutathat, feltérképezhet és feldolgozhat az ember, de a feltáratlan titkok milliárdjának nem juthat a végére. Ama egyszerű kérdésre a választ, hogy honnan van a világ, s honnan származik az élet, egyelőre körvonalalaiban sem sejtem.

– *Immár húsz éve elköltöztél szülőfaludból, városban élsz, de mégis majdnem minden írásodban felbukkannak szülőfalud világának képei. Több regényed kötődik a Tisza, Szamos, Kraszna vidékéhez, Szatmár-Bereg tájaihoz. A víz, a mocsár, a folyók világa regényeidnek az emberekkel egyenértékű „főszereplői”. Úgy tűnik tehát, hogy a gyermekkor alapvetően meghatározó, hogy semmiképpen sem tudod írásaidban megkerülni, elfelejteni a szülőfaludat, a Szatmár megyei Vitkát és környékét.*

- Írásaimban valóban gyakran vissza-visszatér a gyermekkori táj. Bár városban élek, de a falutól nem szakadtam el, s nem tagadom, hogy időnként erősen hiányzik akár a szülőfalum, akár egy másik falu... Nincs ebben semmilyen romantikus elvagyódás, csupán nem érzem magam igazán itthon a városban. Azt tudom neked mondani eddig megjelent írásaimmal kapcsolatban, hogy azokat kezdeti lépéseknek tekintem, mint ahogyan a szülőföldem által kínált témák, sorsok megírásában is csak az első lépéseket tettem meg. Sok még az adósságom.

- Melyek ezek?

- Sokfélék. Mindjárt az első a paraszti élet teljes átalakulása, az átalakulás gyötrelmei, reménykedése, s áldozatvállalása... Felbomló közösségek, s az újak még csak nem is dadognak. A civilizációs változások a paraszti világban hozták talán a legdrámaibb fejleményeket; a bezárkózást, a százalmas elmagányosodást... Természetesen nem akarom én visszaállítani a régi paraszti életet. Ám a szociális helyzet sirlmassága ma sem változott meg mindenütt. Igen sok azoknak a száma - némelyiküket ismerem -, akik ebédre colát isznak kenyérrel. A csodával határos, hogy még így is élnek, nem háborognak, beletörődnek a fillérekkel való küzdelembe, s ha szóvá is teszik, hogy végigdolgozták életüket, gürcöltek, helyzetükön ez lényegében mit sem változtat.

A sokat fejlődött világ nagyjából már mindent el tud intézni, meg tud szervezni, fel tud találni, csak éppen a munkakerülőt, a demagógot, a hitványt nem tudja elhatárolni attól, aki egyszerűen csak végzi a munkáját. Jól tudom, hogy az általános fogalmazás semmihez sem visz közelebb, s mindaddig eredményt sem lehet elérni, amíg - képletesen szólva - címjegyzéket nem állít össze az, aki igazsága birtokában füstölög. De hát honnan, milyen forrásból szerezzen az ember nagyobb bátorságot annál, amivel éppen rendelkezik? Becsületem azt kívánja, hogy erről a gyávaságomról is beszéljek, bár gyorsan hozzáteszem, pontosan tudom, hogy egy jól hierarchizált közösségben - csak bizonyos emberek véleményét illik megjegyezni, figyelembe venni.

Adósság rengeteg van: szeretnék sokat írni gyermekkoromról, amely éppen az ötvenes évek elejére esik. A közelmúltban írtam egy drámát, amely a nyírbátori-katolikus temp-

lomban játszódik. Most azt tervezem, hogy egy tizennegyedik század végén Spanyolországban élt csillagjósról írok drámát, akit az inkvizíció máglyára küldött.

- *Regényeiben gyakran fordul elő, hogy a halál bekövetkezése események kiindulópontja, illetve végpontja. Sokféle tartalom-érzelem koncentráció köré, mintha szándékkal úgy építenéd fel írásaid szerkezetét, hogy a fontos fordulatokat a halál jelenléte-közelsége kormányozza...*

- Ezen így még nem gondolkodtam. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a történelem során a civilizációk mindig megtüsztezték magukat azzal, hogy megfogalmazták a halállal kapcsolatos álláspontjukat. Talán a mi korunk mintája kevesebbet törődne ezzel. Az élet másfajta dolgai a perifériára szorítják, nélkülözhetővé teszik mindazt, amit a halálról gondolhatnánk... Engem a halál nem az élet, hanem a létezés szempontjából foglalkoztat, annak eldöntéséhez segíthet hozzá, hogy milyenek is tekintsem azt a folyamatot, amelynek során a hit, a hitetlenség, a szeretet és a gyűlölet, az uralkodni vágyás és a szolgaság egyszerre hatva valóban értéket, vagy kizárólag tragikus értéket hoz létre, olyat, amelyet el kell utasítanunk, vagy olyat, amihez ragaszkodnunk érdemes. Kétségtelen, hogy ebben sokat segíthet a keresztény tanítás, ám azt gondolom, hogy mégis mindenkinek saját magának kell valamilyen magatartásig eljutni, a maga gyötrődéseivel, felismeréseivel megharcolni. Mivel jómagam sorsokban gondolkodom, hiszen az írás ezt is jelenti, a halállal való szembenézés kikényszeríti, hogy a létezésnek azokat a mozzanatait keressem, amelyek valóban lényegesek, fontosak lehettek a múltban élő embereknek is.

- *Írásaidban gyakran szerepelnek papok. Valahol azt is olvastam, hogy gyerekkorodban ministráltál.*

- Nemcsak gyermekkoromban ministráltam, később is. Az én falumban élt olyan hagyomány, hogy a nagyobb ünnepekre hazament fiatal fiúk - akár hatan vagy nyolcan is - ministráltak. Ma már nem él ez a hagyomány, a falvakban alig-alig látok ministráló gyerekeket. Az én gyermekkoromban - az ötvenes évek első felében - még a kora reggeli miséken, a délutáni litániákon is beöltözve vittük a hatalmas misekönyvet, csengettünk, gyújtot-

tuk és oltottuk a gyertyát... Jól emlékszem ezekre az időkre, annál is inkább, mert nem tiltották meg egyetlenegy alkalommal sem, hogy ministráljak. Érdekes módon a magánéletbe beavatkozni kész bürokrácia és helybeli hatalom-emberek nagy tapintattal „nézték el” a templomba járást. A tiltás – abban az időben – csak a helybeli értelmiséget – pár tanítót, tanítónőt – érintette. Sohasem éreztem hátrányát annak, hogy a szüleim megkövetelték tőlem a hittanórára járást, a templomban a ministrálást. Ilyenformán érthető az is, hogy egy felkészült, művelt katolikus pap mennyire befolyásolhatja egy gyermek gondolatvilágát, s hogy az egész életén végigkísérheti. A templom, amelyről én beszélek, kétszáz éve áll a falu közepén. Közel a Krasznához, talán éppen azon a ponton, ahol vége van a régi Szabolcs vármegyének és kezdődik Szatmár, de amelynek csak kis töredéke maradt Magyarországon, mert az igazságtalan békekötésekkel Szatmár megyének nagyobb része az országhatáron kívül esik.

– Itt már eljutottunk a történelemhez... „Magyarok”, „Fábián Bálint találkozása Istennel”; „Az ártatlan” című regényedben azokkal az úgynevezett sorsproblémákkal foglalkozol, amelyekkel egyébként a század magyar irodalma is gyürkőzött, – József Attila, Ady műveire gondolok elsősorban... Nem tartom véletlennek, hogy éppen a „Magyarok” című film feliratán József Attila sorokat lehet olvasni.

– Úgy tapasztalom, hogy maga a szó, sorsproblémák oly mértékben gyanússá vált, annyiféle tartalom, képzet járul hozzá, hogy helyenvalóbb, ha nem beszélünk erről... Nálam nagyobb tekintélyű és hozzáértőbb emberek kellene ezt tisztázni... Jómagam példáján tapasztaltam a közelmúltban, hogy mennyi ráfogás, félremagyarázás kísérte írásaimat, s a belőlük készült filmeket is. Legutóbb például egy tudományos tanácskozáson hangzott el, hogy a *Magyarok* című regényemben, illetve a belőle készült filmben a parasztok nem tudják, ki volt Hitler. Hogy Hitlerről nem hallott, ezt sem a regényben, sem a filmben egyetlenegy szereplő sem állítja. Sőt. Jól olvashatóan és jól hallhatóan-láthatóan egyikőjük kiáltja: Hitler egy katonavezér! Szerencsésebb lenne nem törődni a félreértésekkel, de senki sem örül annak, ha írásai tartalmát kiforgatják, s éppen azok a regények esnek ennek áldozatául, ame-

lyek a magyarság történelmi szerepének, sorának a kérdéseivel foglalkoztak.

– Két nyilatkozatodat is olvastam, amelyben arról beszélsz, hogy a magyar értelmiség mennyire megosztott. Beszélgetésekből, elejtett megjegyzésekből tudom, hogy ezt mások is hasonlóképpen látják.

– Téged nyilván a megosztottság okai érdekelnek. Valójában magam sem tudom. A sejtések, megérzések, az igazibb, valódibb képnek csak pillanatonként való felvillanása semmiről sem győzhet meg senkit. A nyilvánvalóan számtalan ok között a határvonalat sokféleképpen meg lehet húzni; vannak cinikusok és vannak, akik nem azok; vannak, akik erkölcsi megfontolások jegyében élnek, vannak, akiknek semmilyen erkölcsi gátlásuk nincs, és sorolhatnám tovább... De hát ez csak a dolgok felszíne, sokkal mélyebben kell keresni az okokat, hiszen a megosztottság oly szívós kísértője a szellemi életnek, hogy azt egy mélyebb – történeti-lélektani – elemzés tudná csak felderíteni.

– Mi foglalkoztat most leginkább?

– Nagyjából ugyanaz, ami nyolc vagy tíz évvel ezelőtt. A közelmúltban olvastam a római történetíró, Sallustius munkáját a Catalina összeesküvésről. Catalina korát – egy helyütt – a következőképpen jellemzi: „...a közjó álcáiban ki-ki a saját hatalmáért versengett. S ebben a versengésben sem ismertek sem mértéket, sem határt...” A római birodalom bukásának a kezdeteinél nagyjából ugyanaz foglalkoztatta a római polgárt is, mint engem, ha másképpen is gondolkodott arról, mi a közjó, s hogy mit jelent a hatalom. Ez persze csak egy tetszetős párhuzam, természetesen kritikátlanul nem lehetek a híve, ám mégis, ha elgondolom, hogy mi foglalkoztathatta őseimet – nagyszüleim nemzedékét –, nagyjából azt érezhetnék ők is mint a művelt római, csak éppen nem tudták olyan pontosan megfogalmazni, mint Sallustius, aki a kereszténység elterjedése előtti évtizedekben élt. Ugyanő amiatt is kifakad, hogy a polgárokat a pénz és a kapcsolatok hajhászása érdekli csupán, magasztalják a vagyont... stb. Ezen már nem is lepődtem meg olyan nagyon, hiszen mit tehet az ember, ha unalmas az élete, s ha a történelem csak annyi örömet okoz neki, hogy pár rabszolgának parancsoljon, s azok felett rendelkezzen.

Mindazt elköveti, amivel Sallustius joggal megvádolja, s hogy évszázadok, évezredek múltán is, azok, akik hasonló jogokkal rendelkeztek, mint egy római patrícius, csak a pénzt és a kapcsolatokat hajhászták, magasztalták a vagyont stb.

Ma – és a kivételeket elismerem régebből is – merőben más a helyzet, mint a kereszténység elterjedésének kezdeténél, s az azt követő évszázadokban. Ám mégis jó lenne minél nagyobb történelmi, lélektani, filozófiai ismeretre szert tenni, amellyel megérthetném, miért szükségszerű, hogy egyes emberek – az élet legkülönbözőbb területein – túl nagy hatalommal bírjanak. Néhány dolog mintha újra éledne a múltból, a régmúltból, a közelmúltból. Keresi az ember a kamarilla-hajlam elterjedésének okát, s elképzeli saját jövőjét, ami azért már nemcsak kizárólagosan az övé. . .

– *Térjünk át egy másik területre. Filmgyárban dolgozol, több művekből készült film, legutóbb pedig a sikeresnek ítélt „Szivzúr” film novelláját írtad, amiből a forgatókönyv született. S nem érintettük még a „Szeretők és szerelmeseik” című regényedet, amelyben az üzemi újságírárs során szerzett élményeidet írtad meg. Ennek a könyvnek illusztrációit Huszárik Zoltán készítette. . .*

– Huszárik rajzolta *Az ártatlan* című regényem címlapját is. Annak idején meg is támadtak ezért a címlapért, örültünk is neki, mert kiderült, hogy a kritika írója tökéletesen érti, mit akart Huszárik kifejezni, azért is ingerelhette annyira. Ami a Huszárikkal való kapcsolatomat illeti: elég későn ismertem meg, talán barátjának tekintett. Azt tudom, hogy írásaimat elolvasta, azt is, amelyiket nem, ő illusztrálta. . . Gyakran töltöttem el vele hosszabb időt, nagyjából megismertem gondolkodásmódját, ízlését. Úgy emlékszem, hogy többször közölte velem: az illusztrációkból él meg. Ezért kedvesen biztatott, írjak könyveket, mert az számára pénzt jelent. Jelentőségét még nemigen tudom kellőképpen tisztázni magamban: ha rágondolok, mindig olyan érzésem van, hogy tegnap vagy tegnapelőtt találkoztam vele a filmgyár portáján, az udvaron, s hogy valójában még él, fel is hívhatnám telefonon. Aki találkozott már olyan emberrel, akinek az egyénisége közvetlenséget, egyszerűséget, a szeretetreméltóság bensőségességét sugározza, az könnyen elképzelheti, milyen ember volt. Ami pedig pályájának alakulását ille-

ti, a tehetséggel való gazdálkodás fogyatékoságaira is figyelmeztet mindnyájunkat, hiszen művészi felkészültsége, tisztessége senki előtt sem lehetett kérdéses.

– *Hogy jutottál kapcsolatba a filmművészetel?*

– A filmművészzel való kapcsolatom azzal kezdődött, hogy tizenhét évesen tehervonaton Mátészalkáról Budapestre utaztam – egyébként éjjeli utazás volt –, sietnem kellett, hogy elérjem a felvételi időpontját. Filmrendező szerettem volna lenni. Am sem akkor, sem később nem sikerült a tervem, nem kerülhettem abba a meglehetősen zárt, jól védett, körülbástyázott világba, ahol a filmrendezőket tanítják. Az igazsághoz tartozik, hogy külföldön – talán – tanulhattam volna, de annyira ide, ebbe az országba gyökereztem, hogy mozdulni sem bírtam, s valójában nem is akartam. Így aztán egyszer arra gondoltam, hogy azokat a témáimat, amelyeket meg akartam csinálni filmen, megírom. Így születtem meg a regényeim.

– *Mostanában mintha kevesebbet írnál. Megjelent eddig öt regényed, de már két éve nem jelentkeztél újabb könyvvel.*

– Hamarosan megjelenik novellás kötetem, s remélem, nemsokára befejezem új regényemet is. Nem panaszként mondom, de az írás mellett sokféle más dologgal is kell foglalkoznom, s ennek semmi köze sincs az irodalomhoz.

– *Említetted, hogy római katolikus vagy, neveltetésed is vallásos volt. . . Mtt jelent számodra a vallás, az Isten?*

– Ezt a neveltetést úgy kell elképzelni, ahogyan egy átlag magyar parasztszaládban nevelhetik – a nehéz megélhetés, a fizikai munka szorításában – a gyereket. Mégis sok boldogságban és örömben volt részem. Karácsonykor az éjféli misék, a húsvéti nagy körmenetek, az ünnepélyes vasárnap délelőttök, amikor felváltva fújathattuk az orgonát, s közben pár lépésre tölem, apám a többi paraszttal együtt énekelte a pápai himnuszt, szárnyaló énekük, elragadtatásuk erősen érzelmeket jelentett, nemcsak a költészetet, nemcsak a Krisztus születésétől, halálától, feltámadásától való meghatódást, hanem ott éreztem emögött a valóságot, a mindenhol jelenlevő Elrendezőt és Uralkodót.

Azután persze sok minden megváltozott. Még húszéves sem voltam, amikor apám meghalt, a könyörtelen, kemény munka legyűrte, nem élt még egy fél évszázadot sem. A minden jóval kecsgetető új világ ugyanolyan kilátástalan életre szorította, mint annak előtte, amikor ő volt fiatal. A szegény embernek a század ötvenes éveiben sem sikeredtek sokkal jobban a tervei, mint a két háború között. Ezt tudomásul vettem, s ezután én magam csak azt kívántam, hogy ugyanannyi jogom legyen, mint a többi magyar állampolgárnak. S miközben sok mindent megtanultam, tapasztaltam, az Istennel való viszonyom is megváltozott. A legenda mögött tudatosan kerestem a valóság vonalait, összefüggéseit, s ha néha biztos voltam abban, hogy Istent érzékelem, tudomásom van róla, akkor megrettentett a múlt és a

jövő is. Nem tudtam eldönteni, hogy mikor lettem titokzatosabb folyamat része: akkor, amikor Isten munkáját látom mindenben, vagy akkor, amikor az a meggyőződés kísért, hogy Isten nem létezhet.

Gyakran zárultak be a megismerés különféle útjai, s módfelett kérdésessé vált, mit is tudhat meg egy ember az érzékeivel, a képzeletével, a megérzéseivel. Létezésünk értelméről gondolkodni nem segít semmilyen önámítás, azt, hogy az élet egyszeri és megismételhetetlen, tudomásul kell venni, mint ahogyan azt a kérdést is, ami oly gyakran megkísértette az embert már a legrégebbi időben is: az ember sorsának célja Istennel vagy Isten nélkül – megismerhetetlen?

SKULTÉTY TÁMÁS

GALAMBOSI LÁSZLÓ

Halálüző

Micsoda madár!

*Havas pajzson, jeges kardon
bátran muzsikál.*

*Kés a száját,
bog a lábát
nem feszíti már.*

*Lángos vesszőn
magbocskorban
tarisznyával jár.*

Bocskorolj, madár!

*Hogyha jönnek a legények,
tilinkódra kerengélnék.*

*A leányok ringatózva
hajladoznak égi útra.*

Gyöngyfejű madár!

*Kés a szádát,
bog a lábát
nem feszíti már.*

*Világvégi zúzmarából
pelyhedre nem fagyhat fátyol.*

Tollhintóba szállj!

Csendít a madár.

*Havas pajzson, jeges kardon
bátran muzsikál.*

*Nap házában, Hold házában
gyémántszékre száll.*

*Csapdát vetnek a legények,
tilinkóra kerengélnék.*

*A leányok ringatózva
hajladoznak égi útra.*

Bukdos a Halál!

Gyöngyfejű madár,

*kés a szádát,
bog a lábát
nem feszíti már.*

Lángos vesszőn

magbocskorban

sétál a madár,

tarisznyával jár.

Sólyombögyű pirkadatkor

bátran muzsikál.

Kócsagfarkú felhők mélyén

gyolcskunyhóban hál.

Öt éve ment el...

Öt éve, 1978. április 8-án távozott körünkből mentorunk, barátunk, Rónay György író, a *Vigilia* felelős szerkesztője. Ma is úgy gondolunk rá, miközben művét – a *Vigiliát* – az ő szándékai és koncepciója alapján folytatjuk, ahogy Sőtér István írt róla még 1948-ban: „Ő az igazi angyali költő, lázadó, szigorú angyal, aki önmagával szemben sem megbo-csátóbb, mint az egész világgal. . .” – Tűz Tamás pedig, Rónay halálhírét véve, így méltatta: „Az író, aki irodalomtörténetét fejben huszonötször is átdolgozta, most maga is belép az irodalomtörténetbe. A Nyugat harmadik nemzedékének kiemelkedő tagja, a magyar katolikus irodalom európai szintű képviselője volt. Műve még ebben a szellemi szépségek iránt annyira érzéketlen korban is tovább él és hat, csakúgy, mint szeretetre méltó emberi alakja szívünkben és sirján az illatos kakucsi rózsák.”

Ave atque vale

(R. Gy. halálára)

Az arkangyal ellebegett
nem fordít többé Éluárd-t

a tiszta papírlap előtt
minden örökre eszébe jutott

Én küszködve emlékezem
a jázminokra és a kékre

Jaj hol kapom el a
barátom tündéri tekintetét?
hol hallok szárnyasuho-gást?

Hajó dudál s a Dunáról
eső rohamoz és hideg szél

HORVÁTH ELEMÉR

Remény

Mind jövőbe hátrál, ki a sorból ki nem állhat.
Létünk lett a megsemmisülés misztériuma
és halálunk a történeté fölszentelt élet.
Tenyészet nélküli tény: ahogy gyümölcsfák égnek,
mint a kék és mégkékebb füstbe bámuló állat
szimatra-merevült, részvétlen s hű tekintete.

CZIGÁNY GYÖRGY

PILINSZKY ÉS RÓNAY

Két remekbe szabott egyéniség. Azonos hitbéli alapon kétféle látásmód, kétféle szemlélődés. Világnézeti variáns. Pilinszky a valóság tartalmát és értelmét kizárólag a valóságon túli információkban keresi: látszat és valóság alapképletét a létezés egészébe építve tragikus összefonódásban látja, még ha időnként a látszat levedlik is a valóságról, amely azonban mindig fájdalmas műtét vagy katasztrófa. „A látszat a dolgokra, egész világunkra rászótt álarc.” Rónay szerint a valóságban rejlik minden magyarázat: Isten, ember, élet; Pilinszky a valóságot mintegy *kívülről* szemlélve leli meg ok és okozat összefüggéseit. A valóság – látszat, a dolgok végül is valóságfelettiek. Rónay „realista”: a valóságot hitelesen, adekvát módon csak *magában a valóságban* lehet észlelni, és nem a valóságon kívül. Isten – a valóság; és nekünk részt kell vennünk abban, amit a történesekben élénk tár, *vele együtt* kell az életet és a világot alakítanunk. Ha kívülről nézem és mérem, egy lényeges tényező óhatatlanul kimarad a valóság *élő mozgása*. Ahhoz, hogy ezt a mozgást, ennek hőfokát, benső erőit, tunyaságait, feszültségeit vagy kohézióját pontosan érzékelni tudjuk, tevőleges közreműködést kell vállalnunk Isten terveinek végrehajtásában. Pilinszky úgy véli, hogy az ember huszadik századi barbárságaival a tények mögöl is száműzte Istent, aki azonban „időről időre átvérzi a történelem szövetét”. „Isten az, s egyedül ő az, aki ír: a történesek szövetére vagy a papírra.”

Rónay tanúsítja: Isten velünk, bennünk és értünk van. Bizonyosság erre a világ, melyet – bármely irányba torzítja is az ember – Isten nem hagyott el, miután létrehozta: teremtését és újraépitését azóta is szakadatlanul végzi. A filozófusok ezt folyamatos teremtésnek neveznék. Ma is alkot, miközben a világot végső pontja felé közelíti: jelöljük a görög ábécé szerint akár ómegának, akár epszilonnak. Ez a végső pont a legutolsó állomás: a tökéletesség, a beteljesülés, az örökkévalóság. Csak ez jelent állapotot. Minden, ami megelőzi: mozgás, változás, fejlődés. Isten maga az értelem, maga a Mű. A mű pedig dialektikus, ellentétek formálják egységes egészé. Istennek tehát mindenre és mindenkire szüksége van, hogy terveit véghezvigye, egyszer majd lezárhassa az alkotófolyamatot. Ellentétek, mérlegelésre készített ellentmondások nélkül az ember nem teljesíthetné feladatait, nem választhatna szabad akaratából, nem vívhatná meg harcait sem földi boldogulásáért, sem égi üdvösségéért. Isten nem vonult ki a világból, a világ és az üdvözülés párhuzamosan futó történetében velünk küzd, velünk szenved, velünk örül. Minden egyes ember társa, támasza, lelkiismerete. „Ha Isten a tenyerébe fog, nincs mitől félnem – vallja Rónay. – Ismeri tetteim hasznát s szenvedéseim értékét. Itt állok egymagamban, de senkitől sem védtelenül. Ám ha Isten nem tart már a kezében, elenged, felesleges minden erőfeszitésem, vesztes maradok.”

Pilinszky számára a világ nemcsak camus-ién abszurd, hanem egyben áldozatra is kötelez. A pusztá fölismerésen túl ő *vállalja* a világ abszurditását: „Magunkra vesszük a világ képtelenségének súlyát, mintegy beleöltözve a lét és tulajdon ellentmondásainak terhébe”. Pilinszky szinte megrokkban az emberi gonoszság és közömbösség történelmi torlódásától: egy önmagát kereszténynek nevezett társadalom keresztényietlenségétől, a dachauk és harbachok borzalmától, a háborúk kielégíthetlenségétől, az 50-es évek kizsároltságától, és mindattól, ami utánuk a lelkekben kitenyészett és mocskolta is. Elutasítja a bűnt, melyet szavakkal tagadunk, de tetteinkkel védelmezzünk; és a tanulságokra figyelmeztet, melyekről szívesen megfellebbeznénk. „Mert elhagynak akkor mindenek” – ha az ember már nem képes szeretni. Ha kihül bennünk a szeretet, az Istent is elűzzük magunktól. Mit is keressen ott, ahol végzetesen megtelepedett „a lélek sötét éjszaka”? A költő a heideggeri *Weltnacht* eluralkodását jóslja, hacsak meg nem nyílik emlékeztünk és lelkiismeretünk múltunkra és jelenünk mulasztásaira, hacsak ki nem szakadunk megkövesült részvétlenségünkől, hacsak nem kerít hatalmába minket az egyetemes gyöngédség. Különben csak a feslett tengődés és egy „koncentrációs univerzum” vár ránk. Mintha már elveszítette volna bizodalját az emberben: „Hogy elkárhozunk, rendbe van, / de hogy a meztlábás ál-

latok, / még inkább rendjén. . .” – mert nem lehet, hogy megbocsátást nyerjen ennyi fájdalom, ennyi győtrelem, ennyi pusztítás, melynek Hatalom, Pénz, Ideológia mindenkor a sugallója volt.

Ha bekövetkeznek az apokaliptikus idők, az ember az állatok szintjére süllyed. Lelke elsvatagosodik, érzelmeit kipusztítják az ösztönei, szelleme csak mohón a szerzésre összpontosul, társai riválisok a marakodásban. Nem lesz szüksége többé sem a politika igazolására, sem a humánus takarójára. Az emberiség eddigi történetének kataklizmái előképei voltak az utolsó, a végső apokalipszisnek. Eddigi történelmünk során csak kóstolót kaptunk a még lehetséges, tomboló iszonyatból. Mi menthetné meg az embert? Isten hívása, a szentségi jel. De hiába mászunk ki egy világ romjai alól, ha nem hajt bennünket szeretet: „Nem jutok el a szentséghez, / örökre hó alatt marad / az a bizonyos tabernákulum, / ami miatt, ami miatt. . .” Hiába kérdezzük, merre, hogyan? A költő helyettünk feleli: „Mit tudom én. // Amerre a katonák. / Ahogyan a tenger. // Amerre a katonák a vereségben, / Ahogyan a tenger az összetört szentségtartóban.”

Rónay másfajta tapasztalatokra tesz szert. Bár ő is végigszenvedte a Butaság és a Hatalom gaztetteit, „mégisincs benne harag már, / csak irgalom”. A megbocsátás, a dolgokba való beletörődés erősebb nála minden kétségbeesésnél. Az ereszkedő sötétséget áttöri a józanság, a konzekvens mérlegelés ereje. „Bokától homlokig csupa sebhely”, de felülemelkedik fájdalomkon, sérelmeken, veszteségeken, mert „ki tudja, nem ahogy történt, / úgy volt-e jó igazán? // A seb se haszontalan, / ha kibírja az ember, / s a mínusz is fordulhat pluszba, / csak győzni kell türelemmel.” A camus-i-sartre-i poklot nem a másik ember jelenti, állítja az író, aki hiteles tanú, mert áldozat is egyszemélyben, a poklot nem a *másik* élesíti, a pokol *bennünk* vet tüzet valójában. Ha bennünk nem lobog, „mit égessen, fegyvertelen a láng. Mit lehet attól / elvenni, aki mindent odaad? Mitől lehet / megfosztani a semmiért sem törtetőt, a semmihez sem / ragaszkodót?” Rónay jól tudja, mit ér, ha az egész világot megnyerjük is, de a lelkünk kárát vallja. Mélységesen tiszteli az isteni akaratot: azért tesszük azt, amit teszünk, mert ez a feladatunk, ezt az életet szabta ránk az Isten. Ami történik, miattunk történik; a mi okulásunkra, gyarapodásunkra zajlik minden, de tudnunk kell olvasni a megpróbáltatásokból, napjaink sikeres és sikertelen fordulataiból. Vállalnunk kell az együttműködést a világgal, a részvételt sorsunk elfogadásában és teljesítésében. Merre, hogyan? Rónay tengere a békés, határtalan víz: a bölcsessége, a reménye, a türelemé. „Minden kérdés az indulás, / és minden indulásban ott lappang a Cél.”

Rónay – a kiküzdött harmónia.

Pilinszky – az ismétlődő katarzis.

Rónay Szent Ferenc-i szelídséggel és csöndességgel szemléli a világot. Szabadon, a gondviselésbe vetett mély bizalommal adja át magát a világnak és az Istennek. „Egy Angyal mindig készen áll, hogy / érted jöjjön, ha szólítod. . .” Engedi, hogy a kegyelem energiája átjárja és működjek benne, s ráhagyatkozik a megélt szeretet spontán útmutatásaira. Ez a transzcendens ihlet, ez a belső koncentráció oldja föl gondolkodásában azt a problematikát, amit egyén és közösség, politika és hatalom, elmélet és praxis, erkölcs és történelem folytonosan újratöltődő feszültsége okoz: „Mindig a belső lépteket / figyeld, míg álltoddan haladsz, s haladva állsz. . .” Az ellentétes erők összezsugorításától, a lélek feszüléseitől edzetteen fokról fokra halad tovább hitében, a belső építkezésben. Jó harcot harcolt, és övé lett a győzelem: nem tudta elborítani a lélekre ereszkedő kód, nem tudta elhomályosítani szeretetét – igényét és önzetlenségét – a kiábrándultság, a csalódás. Legyűrte nem egy „sötét éjszaka” kísértéseit, mert úgy érezte, hogy a szorongásokból, viaskodásokból, a magánykényszer ürességéből Isten a tökéletesség felé, az egész embert érintő tisztuláshoz vezeti őt. Engedelmesen követte Angyala szavait. Egy élet tapasztalatával és tanulságaival szíjat vetve szögezi le a mai fülnek szokatlan, de megfontoltan, sikertelen hangzó következtetéseit: „Ma már azt is tudom, hogy bármi volt és bárhogya is volt, / s akármint vettem el, minden hiánnyal / én lettem gazdagabb. Ma már azt is tudom, hogy / boldog voltam: Boldog vagyok. . .”

Pilinszky a kérdések és kétkedések határmezsgyéjéig jut. Ő az advocatus diaboli és az advocatus angeli egyszemélyben. Önmagával vitázik, de tépelődéseire Istentől várja a választ. Félelmei, elbátortalanodásai, lelki kiszikkadásai, az imádságba való kapaszkodásai eláruhlják, hogy átélte mindazokat a kínokat és viseli mindazoknak a kínoknak töviskoszorúit, amelyek még a nagy misztikusokat is arra a félelmes kijelentésre készítették, hogy „Isten a Semmi (Nada)”. Miérttekkel ostromolja az Istent, s a miérttek szálkái fölsebzik verseit. Nemcsak a háborúk, tömegmészárlások sirhalmait, a história véres ütközéseit teszi végső mérlegre, hanem az emberi személyiség

szabadságának és önmegvalósításának lehetőségeit is. Az ötvenes években írt *Apokrif*-ban eként fogalmaz: „Igy indulok. Szemközt a pusztulással / egy ember lépked hangtalan. / Nincs semmije, árnyéka van. / Meg botja van. Meg rabruhája van.” A hatvanas évek közepén panaszkol: „És ki nem fél közülünk? Ki ne félne, / midőn szemét az Isten is lehunyja, / és leborulnak minden angyalok, / és elsötétül minden kreatúra?” A 70-es évek elején pedig: „Csönd akartam lenni / és dobogó. Lépcső közé szorult világ. / Senki és semmi. Hétvégi remény.”

Miért engedi Isten a pusztítást? Hogy népek népeknek, emberek embereknek megszelídíthetetlen farkasai legyenek? Hogy civilizált képmutatással, „finomított eljárással”, immár technizáltan történjék emberfalás, támadás, kánpadra vonás testi és lelki értelemben egyaránt? Miért nem szab határt az emberiségnek? Mikor jön el végre az Ő országa? A lét értelmét latolgatva jut el a naív kérdésfeltevésekig: Miért a *struggle of life* – a létért való elkeseredett küzdelem – irányítja az élővilágot? Miért, hogy a gyöngék mindig áldozatul esnek, és az erősek még erősebbé válnak? Miért, hogy a nagyobb hal megeszi a kisebbet, s a kisebb rendeltetése miatt a nagyobb táplálása? Miért van, hogy a természet kegyetlen törvénye mozgatja a társadalmakat is? Pilinszky kérdez, csak kérdez. De hol késik a válasz? Nem nyugtatja meg a „... talán / száműzött tenger, Isten hallgatása. // Vesztőhely télen. Semmit sem tudunk.”

Szembetalálja magát a kifejezhetetlen valósággal, a misztériummal. S mivel nem tud áthatolni a misztérium titkain, mintha borúlátóvá tenné mind a világ változandóságát, mind az ember megjavíthatóságát illetően. Rónay György nem véletlenül említi vele kapcsolatban a XVI. századi karmelita misztikus, költő, Keresztes Szent János nevét. A spanyol egyháztanító a maga csupaész, védtelen egzisztenciájának börtönébe zárva nézett szembe sorsával, küldetésének eredményeivel és eredménytelenségeivel, végigjárva – a misztika kifejezésével – az „itinerarium mentis ad Deum”, az Istenhez vezető kegyelmi utat, amely nemegyszer a lélek sötétségéből, elesettségéből, kétségbeeséséből indul, de a fény, a világosság, a kibontakozás felé tart. Keresztes Szent János így vall erről: „A lélek ebben az állapotban éppúgy nem képes semmire, mint akár a fogoly, akit összekötött kézzel és lábbal tartanak földalatti tömlőben úgy, hogy sem mozogni nem képes, sem nem lát semmit mindaddig, amíg itt meg nem szelídül, meg nem alázódik és meg nem tisztul a szellem, s nem lesz olyan fennköltté, egyszerűvé és kifinomulttá, hogy egyesülhet Isten szellemével a szerető egyesülésnek azon a fokán, amelyet az ő irtalma akar neki juttatni. Ennek a foknak megfelelően, a tisztulás is erősebb vagy gyengébb, hosszabb vagy rövidebb ideig tartó. De hogy valamennyire is igazi egyesülés legyen, ahhoz szükséges, hogyha mégoly erős is, eltartson néhány esztendeig.”

Pilinszky és Rónay. Egyazon hit két arca. Kétfajta vallásos élmény, két lépcsőfok az Istenhez igyekvésben. Mindkettőt átéljük, mindkettőt járjuk. Pilinszky – a tragikus látás, a vajúdás, a felkészülés a találkozásra; Rónay – a megnyugvás, a szintézis, a találkozás. Pilinszky még kérdez, Rónay mintha már tudna minden választ. Rónayé az értelmünk, a bennünk munkáló bizonyosság; Pilinszkyé az együttérzésünk, a szívünk.

Nyárvégi madarak

*Varázsos körben telnek napjaim
a nagy réten ahová elvetődtem
birodalomban zsálya kankalin
láthatár kékje parttalan és időtlen*

*a szél gazdája biztatóan előttem
országutat húzott fehérítő porból
és szólnak szólnak megérett bokorból
hogy elmém borul mellettük menőben
nyárvégi madarak szeliden és erősen*

HORVÁTH ELEMÉR

Lengyel Balázs

A BELSŐ NYÁR FELÉ

A költői önmegvalósítás története

I. Kihasználva a könyvei kínálta alkalmakat, Rónay Györgyről igazán sokadszorra írok. Ám nem azért próbáltam újból és újból egyik vagy másik oldalról megközelíteni kivételes írói egyéniségét, mert az a szerencse ért, hogy tagja lehettem baráti körének, a mostanában egyre többet emlegetett Rónay-asztalnak, s életünk mintegy legnehezebb, de végül is beteljesítés felé ívelő negyedszázadát szoros érintkezésben töltöttük el. Nem, Rónay az úgynevezett baráti kritikát mindig is elutasította; mialatt a *Vigília* szerkesztője volt, a folyóirat nem – vagy csak nagyritkán – közölt könyveiről, munkásságáról ismertetést vagy kritikát. S ha puritanizmusának ezt a fokát túlzottnak tartottam is, magam is vallom, hogy az irodalom sem nem családi, sem nem baráti ügy. Azért írtam róla – ha jól számolom hét vagy nyolc ízben is –, mert munkássága fokozottan vonzott, s annak bizonyos területét, a kritikai és tanulmányírói részt, a magam imágójának tekintettem. Imágójának, egyszerű, régimódi kifejezéssel: a magam példaképének nemcsak gondolatgazdagsága és formai eleganciája, hanem elsősorban kritikai beleélésének tágassága miatt. Azért, mert a legkülönbözőbb stílusokban és alkotásmódokban is el tudta választani a jót a rossztól, a tőle idegenben is megkereste és felmutatta az értéket. Mert nem egy ilyen vagy olyan ízlésirányzat kritikusa volt, hanem nagyszabásúan az egész irodalomé. Egyetemes, latin szóval: *katolikus* módon.

Pedig utólag visszagondolva, az ízlés kereteinek (az igények fenntartása melletti horizontális kitágítása nehezebb lehetett számára, mint amilyen általában a csak kritikus kritikusoknak. Rónay a költő és Rónay a prózaíró a maga nagyon is határozott ízlésével, megközelítési módjával és formai igényeivel joggal szállhatott volna szembe a nagyvonalúan munkálkodó megértésvágygal.

Pályájuk csúcására ért költők vagy prózaírók – számos meggyőző példát tudnék felhozni erre – nemigen hajlandók érvényesnek elfogadni az övéktől vagy eszményeiktől eltérő írásmódot. Nem így Rónay. Hogy csupán a szélsőséges példákat említsem: ő helyre tette Sinkát, feltárta Kassákot, Pilinszkyt. S ami a prózát illeti: éppúgy „fogta” Tamásit, mint Mándyt és Ottlikot, sőt az utóbbiaknak értékeit az elsők között tudatosította.

Holott...

Ha csak Rónay költészetének alapkarakterét és ízlésszerményét veszem az alábbiakban szemügyre, olyan jegyeket találok, amelyek elméletileg maximálisra fokozzák a fenti nehézségeket. Furcsát, talán megbotránkoztatót kell mondanom: fiatal költőként Rónay megtevesztette a világot: nem az volt, akinek akkor bemutatkozott. Csak most ébredtem rá összegyűjtött verseimre, a *Szérű*-nek olvasása közben – fiatalsága annak idején elhagyott verseit is visszaillesztette időrendi helyükre ebben az elrendezésben –, hogy Rónay születetten, vérbelien, idegreakcióig leszűrődötten *klasszicista* volt. (Nemhiába írt később egy példás tanulmánykötetet a klasszicizmusról, – s nemhiába hajtogatta a kritika későbbi köteteiről, hogy klasszicizálta magát.) De első jelentős kötete, a *Te mondj el engem*, mely, ha szabad arra hivatkoznom, 1944-ben az életveszély állandó jelenlétében egy életre szólóan megragadott: tipikusan *újromantikus* kötet volt. Legalábbis erős rokonságot tartott fenn azzal az újromantikával, amelyet a harmadik Nyugat-nemzedék költőiből, Jékely Zoltán vagy Vas István korai írásaiból az ember kiolvashatott. Egy műnek kellett betelnie, és egy termő, nagyszabású életnek elmúlnia, hogy az igazság a maga teljességében – legálábbis számomra – megvilágosuljon.

Te mondj el engem

A *Te mondj el engem* karaktere, ha nem is szerep volt, költői önarcképe; ha nem is felöltött kép-más, de mégis valami velük rokon önalakítás. Egyetlen jegy tudatos kiemelése, felfokozása a

többi háttérbe szorításával. Hogy Babits vonzása, és különösen a fiatal Babits lázas, romantikus intellektualizmusa készítette volna erre a fiatal Rónayt? Valószínű. Mindenesetre világos elszakadási kísérlet dolgozott benne a második Nyugat-nemzedék konkrétságától, köznapiságától, tényekhez való szoros kapcsolódásától, s visszatérés egy választékos, elvi tárgyalásmódra. Visszatérés az indult Babitshoz. Vissza a babitsi emeltebb, szenvedélyes felfűtöttséghez, intellektuális izzáshoz. A mindennapokkal szemben más törvények alatt álló, zártabb, finomultabb, különálló művészethez, melynek voltaképpen alanya és tárgya a benti világ.

Klasszicizmus, romantika? Lehet, hogy hozzávetőleges, pontatlan kifejezések. Próbáljunk Rónay költői személyiségének megközelítésére versélményeiről egy olyan koordináta-rendszerben beszélni, mely egyfelől számba veszi (meghatározóként) az élmény általánosított mivoltát, másfelől az élmény intenzitását. (Ez volna a két ordináta.) Ha az előbbi szerint határozom meg a versélmény ordinátáját, az esetek többségében kitetszik: Rónay magas fokon általánosít, a személyestől, a pillanatnyitól eltávolít. Alig van alkata által cáfolható kijelentése, mint a *Te mondj el engem* programversének zárószó: *Te vallj meg engem vallomás!* Annyira nem volt vallomások költő, hogy ez már gyötörhette. (Ezért is hagyta el 1942-ben kötetéből fiatalkori verseinek nagyobb részét.) Életrajzt, konkrét emberi viszonylatokat, külső történet, társadalmi szituációt versei alig-alig rajzolnak ki, illetőleg a természet évszakváltásának külső történetén túl mindezek csak leszűrve, áttételesen jelentkeznek bennük. Költői életművének jó kétharmadát végigkövetve, alig találtam három-négy verset, amelyekben a személyes sors vagy a megrendítő pillanat szót kapna. Igaz, ezek mind kimagasló, nagy versek: *Férfikor*, *Kereszt*, *Babits a betegágyon*, és az ötvenes évek közérzetét összegező remeklés: a *Thermopylé*. (Csakhogy itt is meg kell fejteni a görög történelmi példába rejtett áttételességet, a kiabáló allegóriát, mint *A madár fiaihoz* című Tompa-versben.)

Nem azt mondom persze, hogy ha konkrét személyes alig is, nincs benne társadalmi vagy történelmi elem. Dehogyan nincs. Kiolvasható egy-egy víziójából még a spanyol polgárháború is (*Egy budai cukrászda falára*). Csak olyképpen atmoszférává alakítva, életérzeti tényezővé desztillálva, mint a fiatal Radnótinál, akinél a Rónayéval rokon művesség hatására szinte-szinte csupán a költői életérzés egyik színezője, bármilyen nyomatókos is; s akit sorsának elképesztő brutalitása tudott csak a tények versbevitelére kényszeríteni. Rónay Györgynél még világosabb, mint nála vagy más nemzedéktársainál, hogy felfogásában a költészet valami emeltebb, a mindennapi élettenyeknél fennköltebb dolog. Az arány és szépség Parnasszusa, „szent birodalom, melyben a lélek fénye dereng s a merész ragyogású dallamok ívében át tündöklök a tiszta igazság!” Oly Parnasszus, melyhez már-már *parnasszien* módon kell közelíteni. Egy Babittól öröklött, s némileg megszűrgörített magatartásforma továbbfejlesztéséről van itt szó; ez a magatartás a kor alantas előírásai és követeléseinek ellenében, mocskaikat visszautasítva védte a művészet erkölcsi külön- és felülállását, s hirdetett integritása védelmében elefántcsonttorony-költészetet, anélkül azonban, hogy az elefántcsonttoronyba valaha is bevonult volna. Ez ma már világos – csak a tankönyvek, egyetemi jegyzetek, avas lexikonok szajkolják továbbra is a doktrínák agyában fogant „babitsi l'art pour l'art”-t. Szívesen mondanám, hogy a fiatal Rónay a húszas évek Babitsának védekező álláspontjához tért vissza, s azt pótolta meg olyképpen, hogy a harmincas évek fasizálódó, egyéniség-ellenes korszakával szemben az irodalmat az egyéniség, a független, önalkító individuum megvalósítása rezervátumának tekintette. Az „integer vitae scelerisque purus” létrehozása védett, arányokkal és szabályokkal bástyázott területének. Ez azonban az igazságnak csak egyik fele. Egy magatartásnak többnyire egyként van eszmei és alkati indoka, méghozzá egymástól elválaszthatatlan arányban. Mindkétfelől bőségesen lehetne bizonyítani a harmincas-negyvenes évek költőjének neoklasszicizmusát. Eszmeileg egyenes idézetekkel: „Az eszme fényesen ragyog, de a valóság – szálnalmas és haszontalan. – Művemmel üzenek, azt nézd, ne engem – a Szót – és ne a száját...” (*Egy tündöklőhöz*). Alkat felől pedig bizonyítani lehet a tündöklő, a végsőig csiszolt formák szüntelen jelenlétével; a nemes Szépség folytonos és sikeres célbavételével. (Rónay számára nincs formai nehézség, idegenség – hacsak nem a formai disszonancia; nincs versforma, amelyet ne valósítana meg elegáns könnyedséggel.) Szóhasználatával, mely mindig választékos, emelt, tudatosan költői; hasonlatanyagával és jelképeivel, melyek még a későbbiek során is gyakran változatlanul éltetik tovább az európai költészet ősi metafora-anyagát, jelképrendszere-

it; annyira, hogy például az Odysseus-képzet, vagy az Anabásisé, az ithakai otthoné művében egész ciklusokká szerveződnek, személyes önkifejezési formákká válnak.

A klasszicizáló hajlamnak és eszmei igénynek Rónay művében van azonban alakulása, azt mondhatnám, revíziója. Egyetlen létező kétszeri megénekelésének összevetéséből szeretném ezt az alábbiakban érzékeltetni. Mindkét vers Faragó György zongoraművész halálával kapcsolatos. Az első versben (*Faragó Györgyhöz* – fentebb idéztem is már belőle) – 1944 decemberében, nyilván halálhíre alkalmából, így írt Rónay:

*Ó Faragó, te is itthagytál! Hideg éjszaka sír kinn,
s én idebenn, számlálva a holtakat, egyre tűnődöm,
sorsunk forgatagán. Kit az ágyuk lángja, kit aljas
kór buta férge emészt el, s van ki az iszonyú korból
önként távozik el; s aki él riadozva tekintget
s futna, akárcsak a vad, ha vadásza kopóival űzi.
Pusztul e nép, széthull ez a nemzet! A jobbak sírból
hallják már a menekvők tétova lábdobogását,
s érzik a vért, ahogy odvasodó csontjukra tálfoly.
Hányan voltunk még tavaly is, bizakodva kik egy szebb
élet vágyával táplálva magunkat, a hitvány
s gyáva valóság mocska fölött makacsul, csak azért is
építettük az égi hazát...*

Harminc év múlva – ez a címe a versnek is – Faragó György zongoraművész emlékének ajánlva, így szólal meg ugyanez:

*Emlékeimbe visszanézve, milyen kietlen, fullasztó sötétség!
Kilencszáznegyvennégy decembere: a repülőktől férges éjszakák,
füstszag, ködszag, koromszag, félelemszag, s a nyomorúság éhes árnyai
halálraszánt sötét szemekben és hajnalokra néha vértől
lucskos falak tövében... „Bújt az üldözött” – de hol ki merre?
s miféle kard vagy áruló lesett rá barlangja küszöbén,
ha volt egyáltalán odú, meghúzni hajszolt életét? Ki tudja,
hol él vagy hol lapul a másik, mikor mindenkinek
tiz, húsz, harminc sajátja volt, menteni rablóktól, dugdosni gyilkosoktól,
s idegen házak függőfolyosóin egy-egy ajtó előtt a megbeszélt
kopogtatás után – két hosszú, két rövid – szorongva várni, míg
résre nyílik, s egy kéz kinyúl (csontos, riadtan reszkető, nem,
még nem holmi kövérré hizlalt pisztolyos) a kis papírgombócra gyúrt
(rögtön lenyelhető) hírért, vagy pár napi élelemért, miközben
körös-körül – szakadatlan orgonaszó – szüntelen közeledve
már dörögtek az ágyúk, s este délkeletről,
ha föltisztult a köd, már látszottak a torkolattüzek.*

— akkor jött a hír,

*egy délelőtt, brutálisan, taglóerővel,
szabályos haláláról, már-már fölfoghatatlanul...*

Talán fölösleges is rámutatni, hogy vált át az első vers hűvös elvontsága látványos konkrétumokra. Hogy vált át a leszűrt tapasztalat: *pusztul e nép*, vagy az: *aki él riadozva tekintget s futna, mint a vad, a repülőktől férges éjszakákra, félelemszagra, vértől lucskos falak tövére*, másfelől az irodalmi őshasonlattal meglevenített üldözöttség („a vad, ha vadásza kopóival űzi”) – a kor el-lenálló üldözöttjeinek valóságghű rajzává. Rónay verseszményeinek itt tapintható változását már 1945 februárjában belefogalmazta *Romok helyett palotát* című versébe: „Mennyit kergettem azt

ami elvont, – a mindenség szép mértanát – s mágikus titkait! Most két marokkal szórnám – meddő kincseimet, ha legalább – egy korty valódi valóságot ihatnám”. Ám félrevezető itt megszakítani az idézetet azt a látszatot keltve, mintha a költő egy rendezetlen dokumentum-valóságra áhítozna. A versszak ugyanis így folytatódik: „s nem ezt a vad – forgatagot az égbolt eszelős – csillagai alatt”. Ismétlem 1945 februárjában vagyunk, még a budai harcok között, ki nem hült ágyúcsövek, egyre ugató aknavetők környezetében. Mire vágyik hát? „Hagyjatok engem, hogy azt, ami széthullt: – összerakjam újra a világot, – szebbnek, mint volt, és jobbnak is: a szeretet – szelíd világát! Elég volt a rom...” S a vers zárószakasza megismétli és összefoglalja: „Még hullnak a téglák, de már az elme riadt – tájain alakul a rend... Égi látomás! Vér helyett kenyeret! – Romok helyett palotát.”

Egyetlen versből azonban sohasem szabad a költő magatartására nézve messzemenő következtetéseket levonni. A vers éppúgy tárgyasíthatja a pillanatnyi hangulatot, mint a berögzült lét-tapasztalat mozdíthatatlan eredményét. Elsietett következtetés volna pusztán a fenti két idézet alapján azt mondani, hogy Rónay klasszicizmusának eszményített lebegése a dolgok, a mindennapok fölött, eleve átfomálódott. Ám a 45 utáni versek együttese mégis ilyesféle formálódást, a konkrétumok egyre nagyobb térhódítását bizonyítja. Ez olvasható ki mindjárt az 1945 áprilisában keletkezett *Jeruzsálem pusztulása* című látomásos nagy versből is, hiszen Jeruzsálem itt konkrétan és félreismerhetetlenül: Buda („vad suhancok reszkető nőket tereltek a Dunán”); ez szembeszökő, továbbá többek között a *Tavaszi elé* című országféltő vallomásban 1947-ből, amikor a szeretet világának kezdeti reményégeit már rossz, vészes jelek oltják ki:

*És el nem űzhet innen keserűség,
végzet haragja, semmi hatalom.
Kemény parancsral ideköt a hűség:
jóban vagy rosszban, mindig szabadon,
magunk törvényét vallva, senki másét,
s ha körülöttünk akár egy világ ég,
óvni magunkban s hiven adni át
a fiainknak ezt a kis hazát.*

Ne az úgynevezett hazafias tematikán lepődjünk meg. Nem azért iktattam ide. Rossz beidegzés, hogy a nemzeti gondok számbavételét, az ország féltését, a történelmi sors buktatóinak felismerését irodalmunkban azok kiváltságának tekintjük, akik a népem, fajtám, osztályom, származásom folytonos emlegetésével mintegy felövezik magukat ezzel a kiváltsággal. Másokat, diszkrétebbeket, Shakespeare Cordéliájának alkati rokonait a „magyar ügyből” kitudva. Pedig például 1951 decemberében, amikor Rónay a már emlegetett *Thermopylé* című versét írta (vagy Jékely *Az utolsó szó keresése*-t, e kiváltság birtoklóinak az égető ügyben a körabeli sajtó vagy a születésnapokra készült dicsőítő diszalbumok (Rákosi, Sztálin) tanúsága szerint – mondjuk csak így, angolos lefogottsággal – meglepően kevés szavuk volt. Ide is idézem ellentétükül Rónay szonettjének befejezését (a vers címzettjei különben a vész elől külföldre menekültek), ők a „hősök”, akiket megszólít: „Dicsőség nektek, hősök, fényesek, – akikhez semmi szenny se férhetett, – s fussa el értünk orcátok a szégyen, – hitványakért, kik megcsúfolt fejünk – lehajtva némán, hiven itt veszünk – egy szálig ebben a Thermopylén.”

De mondom, ne a tematikára figyeljünk most – bármi figyelemre méltó is –, hanem a Rónay-vers változására. Arra, hogy az elvi tárgyalásmód dekonkrét mivolta, az objektíváló parnasszien beszédmód háttérbe szorul klasszicizmusában. Sőt az eddigiekkel szemben bizonyos pillanathoz közelítő spontaneitás is jelentkezik benne. Egyre gyakrabban – és egész további művére is jellemzőek lesznek – lírájában a pillanatot rögzítő természeti képek (budai képek, később mátrai és szárszói verscsokrok). 1947-ből való e sorozat egyik korai kezdeménye, a *Budai estén* című látzólagos tájvers. Kövessük nyomon hogyan lép benne a költő az éppen átélt látványból (akár József Attila a tapsikoló jázminoktól valami más felé:

*Lenn füstöl a város, s itt téged az alkony
hús fátylai közt úgy ringat a balkon,
mint elszabadultán egy mesebeli csónak
kék habja fölött a játszi valónak.*

*Már mind tömörebbek a tornyok a váron.
Csillognak a kép arabeszkjei: pár rom;
s a kő merev és komoly ormai lágyan,
fordítva remegnek alant a Dunában.*

Nézzük most, hogy ez az (ál)hagyományos, Arany-hangon szóló, sőt Arany-hangú leírás, hogyan vált át – szinte Vojtina levelével rokon fordulattal – ars poeticává:

*Ez a víz odalent: ez akárcsak az emlék,
a folytonos áram, a lét, ami nemlét;
nincs hangszere, mégis örök zene benned,
s egyéjszövi halkan a földdel a mennyet.*

*Egyéjszövöd egyre a mennyet a földdel;
medredbe tapadsz, s eget érsz a tükörrel,
s így élve a földön is, éggel is egyben,
a lenti valót mutatod je, de szebben;*

Am ne azt kövessük nyomon, hogy a további versszakokban hogy jut el Rónay a tükröző víz és a vers párhuzamával az Arany János-i „nem a valóság, annak égi mása” és a „hütlén hívség” gondolatához, mondván: a valót mutatod te, de szebben; nem mást, csak a mását: csak azt, ami lényeg. Hanem arra figyeljünk, hogy a vers zárószakaszában megpótolja a hagyományt még valamivel, ami költészetről alkotott felfogásának, költői magatartásának sarkpillére:

*Hogy az ember, ezer baja közt keserűen,
Meglássa valódi magát is, a műben,
mit a költő lelke teremt az anyagból.
S lélekké gyűljon a pusztá agyagból.*

A költő meglátja magát a műben. A valódi magát. Itt a fordulópont. De hiszen nincs ennél természetesebb! Miért kell mégis hangsúlyozni? Ha bele is kombináljuk, hogy a látszólagos magától értetődőség mögött roppant bonyolultság rejlik, hiszen az élő ember azonos is a művével és alakító cselekedetei révén megpótolva, túlhaladva, nem is azonos; és csak a halál pillanatával, az alkotó megszűntével válik a mű a személyiség zárt, körüljárható foglalatává; ha minde már-már titokzatos átlényegülésre tekintettel vagyunk is, mint ahogyan Rónay is tekintettel van, akkor is jó okunk van a további töprengésre. Egy vallomások, magát romantikusban feltárázó költőnél ugyanis magától értetődő lehet: a líra – az iménti korlátokon belül – az önmegismerés útja. De Rónay György nem volt vallomások, nem volt közvetlen; életének tényei csak életérzéseinek tényezőiként jelennek meg (szórtan és megsűrten) még későbbi verseiben is. Érlelődő klasszicizmusában hosszú-hosszú ideig, a romantikusokkal ellentétben, elsősorban nem a kifejezendő érdekelte, hanem a kifejezés. A vers szóhasználatában azt a bizonyos „valódi magát” semmiképpen sem a teljes magát-tal, hanem sokkal inkább a jobb, nemesebb, *lélekké-válni-képes-magát*-tal lehet csak helyettesíteni. Hallgassuk csak meg töprengését a kérdésről *Egy tűnődőhöz* című, igaz elég korai, 1942-ben kelt verséből: „Mert szép, amit az ember önmagáról – épít, az a szobor. –. A minta kész, de alkotója gyöngé és – inkább elbujdokol.” És bár töredékes idézetekben, de mű és alkotója kettősségének gondolatmenetét még tovább követve: „Száműzetésben élek én, magamból – űztem számon kívül magam”. Pedig az egységvágy fájdalmasan eleven: ...miért is nem élek én kettősen: egyaránt – művelve halhatatlan – létem gyümölcsseit nemes tőkélyre – művemben és magamban!”

Mű és költője korántsem szokványos szétválasztása rejlik itt. Nem az a választóvonal, hogy a költő halandó, de műve halhatatlan. S nem is csak esztétikai – ami megint természetes volna –, hanem már-már etikai jellegű. Rónay György klasszicizmusának gyökeréig érkezünk el. A meg-nemesedett, a lélek belső munkájával már harmonikussá tett, a humanizált tartozik a műre. A már átlényegített, ami tovább átlényegülni képes. Belőle lesz, lehet, a versben említett szobornak anyaga.

(Folytatjuk)

SZELÍD KIÁLTÁS

A nagyok semmit sem értenek meg maguktól, a
gyerekek pedig belefáradnak, hogy örökös-
örökké magyarázgassanak nekik.

Antoine de Saint-Exupéry

Rónay Györgynek sok minden megadatott. Leginkább az, hogy talentumaival gazdálkodni tudott. Költészet, epika, esszé – és ezek fordítása – úgy volt otthona, hogy nemcsak teremtett, de értelmezett is. Nem nagyhangú erőszakossággal, hanem csöndesen, véleményét mondva. Azt, ami az övé – sokaké, keveseké. És ugyanilyen szelíden századokat vett birtokába, tette magyarrá azt a mesekincset, amely az Ezeregyéjtől és a legkülönbébb népek névtelenjeitől Perrault-on, a Grimm fivéreken, La Fontainen, Hauffon, Marie d'Alunoy-n át Carlo Collodi Pinokkiójáig virágozik-burjánzik. Ezt tetőzte be *A kis herceg*, Saint-Exupéry utánozhatatlan, de mégis követésre ingerlő kisregényének fordításával, amely észrevétlenül lett anyanyelvünk – és ezzel érzelmi és fogalmi világunk – elidegeníthetetlen része. Generációk tudatának legmélyébe véste, és vésní fogja – reméljük – sokáig a francia író gondolatait.

„Mit jelent az, hogy ‚megszelídíteni‘? – Olyasmit, amit nagyon is elfelejtettek – mondta a róka. – Azt jelenti: kapcsolatokat teremteni. – Kapcsolatokat teremteni? – Úgy bizony mondta a róka. – Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kisfiú, mint a többi száz- meg százezer. És szükségem sincs rád. Ahogyan neked sincs énram. Számodra én is csak ugyanolyan róka vagyok, mint a többi száz- meg százezer. De ha megszelídítesz, szükségünk lesz egymásra. Egyetlen leszel számomra a világon. És én is egyetlen leszek a te számodra...”

Ez a néhány, kopásig ismert és el nem koptatható mondat úgy bomlik ki szókimondásával, hogy fel sem tűnik leplezetlensége. Ez az „azt mondom ki, amire gondolok”, ami a La Fontaine-i mesék sajátossága is, és ami még távolabb, Villon koránál gyökerezik, az „ajánlások” célratörésében, szerves része Rónay verseinek, amikor – költőként – gyerekekhez szól. Gondolatsort közvetít szavakkal, néha egy-egy jelzőre és plasztikus igei társításra támaszkodva, tülemelve ezzel alapszavainkat látszólagos köznapiságukon.

Ez a köznapiság valóban látszólagos, mert a szavak már akkor mássá váltak, amikor a vers még nem született meg. Mássá tette őket a gondolat, ami az első sorok előtt feszül, és ami az utolsó sor után beninünk cseng ki, érzéseinkben. Abban a rétegben, amit titkolunk, amiről ő beszélni akar. Olyan alapfogalmakat frissít föl, tisztít meg, amelyek az embert emberré teszik, életkortól függetlenül. Azok a tiszta, belső hangok, melyeket gyermekként még ki tudtunk mondani, nála olyan felerősítést kapnak, hogy az már szelíd kiáltásként hangzik.

Ilyen kiáltás a *Verebek* című vers kezdete – „Tizenyolc-húszfokos hideg / volt idefönt a hegyvidéken. / Már azt hittem, ezen a télen / kipusztulnak a verebek” – és vége – „minusz tíz, húsz, harminc: a telet / majd csak kibírjuk, verebek, / verebek, rigók, emberek, / ha van bennünk egy kis szeretet.” És ez a nyugodt-nyugtalan szenvedély forrósitja át a *Mondd, szeretet az állatokat?* mind mélyebbre hatoló kérdésorát, a befejezés előtti, szemérmesen visszafogott vallomást, majd ez erősíti fel a végső gondolatsort is: „Tégy próbát, hisz ember vagy: / értsd meg / a bennük szorongó miértet; / segíts nekik, mondd ki helyettük / azt, ami ott ködlik a testük / vaksi lelkében – vidd közelebb / az állatokhoz az embereket, / hogy megértsenek végre minket. / S mi is őket, kisebb testvéreinket.”

Ezek a csöndes kiáltások, amelyek megpróbálják a teremtett emberi világhoz közel hozni a pontosan úgy teremtett állatvilágot, kibékíteni a kibékíthetetlen, felidézve a paradicsomi kort, néha még tovább szelídülnek, emberi érzéssel és gondolattal – lélekkel – töltve meg a látszólagosan lélekteleneket: lovakat, szamarakat, teheneket, halakat, madarakat, és a velünk lélegző növényi világot. „Mikor rád bámul a tehén, / egy világ úszik a szemén: / az út, a fák, a rét; a kék / látóhatár, s az ég, az ég...” „Érzed, – már fújja is feléd / párák, meleg lehetét, / ezt a gőzölgő éjszakát, / mely tőled várja nappalát” (Tehén). Máskor – mint *Halak*-ban – kozmikus

magasságokba lendül néhány sorban: „Hajnaltól délig és tovább; / nézik egymást a horgon át. / A víz fölött, s a víz alatt: / hal halászt és halász halat. / És lassan nem is tudni már, / kit várnak, s ki az, aki vár. . .” Pár sor csak *A rigó*, benne mégis ott a teljes emberiség, emberi közösség: szűk és tág. Maga a világ. „Egy rigó szól az ablakom alatt. / Mit üzensz, cseh rigó, / a budai rigóknak, / milyen tavaszi hírt? / Rám bízhatod: / megértjük egymást mind, akik / rigónyelven beszélünk.”

Rónay Györgyhöz – öszinteségéhez, tisztaságához – hozzátartozik az is: felmutatja, kikkel rokon, kik élnek tovább benne. Állatok felé forduló lírájában – a Szent Ferenc-i öskép nyomán – Francis Jammes, akinek *Szeretem a szelíd*. . . kezdetű, csacsikról valló versét ő fordította magyarrá. La Fontaine is „hagyomány” számára. Nemcsak fordításaiban, hanem saját verseiben is: – *Béka*; *Szamár*; *Ló* vagy – verses meséiben – *A pórul járt tolvaj*; *A macska és az egér barátsága*. Ezekben ugyanazt a hol csipkelődő, hol tüskés, hol gúnyos hangot üti meg, mint a háromszáz évvel ezelőtt élt francia költő, olykor hozzáértve saját megértésének szomorúságát, vagy humorba ágyazott melodramatikus felhangjait. Mint a *Ló*-ban: „Így töpreng az öreg gebe. / Bepáráso-dik a szeme. / Nézi az autók kerekét. / Lógatja tovább a fejét” – vagy a *Béka*-ban a kezdő soroktól – „Szomorú annak a léte, / akinek hideg a vére” – az utolsókig: – „s ráhull a béka szemére / golya-gyomorban a béke.”

Ez a nyíltság teszi bevallottan „társ szerzővé” az ajánlásokban olvasható gyerekeket: az *Ürgemesé*-ben Tamást, aki „*azt gondolta: lyukat ás, / ürgének meg a föld alá; / de már semmi kedve rá. / Se szánkázás, se mesék?*” – vagy Ágit a *Mátrai*-ban, a *Beszélgetés a téren*-ben, Krisztit a *Tornatagozat*-ban. Egyértelműen „csak” játékos kedve teremtette a *Hazudós mesé*-t, de a *Szántó Piroska mákjai*-ban a „játék” már tartalmat kap, hiszen a megelevenedő mákfejek, ha meglessük őket, elnémulnak. Maradnak, amik voltak: „*csak mákot látni mák hegyében*”. Ez a teremtett és önmagától teremődő világ csúcsozodik ki az *Átváltozás* négy sorosában: „*Az ágak közt már pintyek csattogása. / A fenyők fölött kék tavaszi fátyol. / Készül a világ az átváltozásra. / Most teremti magát teljesebbé magáról.*” A *Szólj a Napnak!* ciklus legtöbb verse a *Mondd, szereted az állatokat?* kötetben – alcíme: „*Versek és műfordítások gyerekeknek*” – mint-ha mind erre az „átváltozásra” készülődne, természetünk, és emberi, mélyebb természetünk átváltozására és – megváltoztatására. Nyíltan kimondja például – mint más verseiben is – a *Munká*-ban: „*Mert igazán akkor ember az ember, / ha dolgát megteszi jól, becsülettel: / úgy hasznos a nyár, s úgy lesz a világból / békés, boldog, közös emberi tábor.*”

BARÁNSZKY LÁSZLÓ

Elégia

vesznek a lovak
és egyre kevesebb van a felhőből
negyedére fogyott a nap
elsikkad egy két tavasz
kondor nagy lászló latinovics
pilinszky
és most te.
barátom keserű nékem ez a számbavétel
még keserűbb a névsorolvasás
mit is mondhatnék találkozunk

NAPLÓJÁBÓL (1949)

1945 és 1975 között írta Napló-ját Rónay György. Több-kevesebb rendszerességgel feljegyezte olvasmányairól szerzett benyomásait, irodalmi terveit s – ritkábban – a mindennapok eseményeit. Azokban az években, amikor jó néhány íróval együtt nem volt módja könyveit megjelentetni, Napló-ja volt leghűségesebb társa. Az irodalmi életbe történt visszatérése után megfogyatkoztak ilyen jellegű jegyzetei, amit korábban a Napló jelentett számára, azt írta meg Jegyzetlapjai-nak két kötetében és tanulmányaiban.

Feljegyzéseinek forrásértéke van elsősorban az ötvenes évek keresztény szemlélete megismerésének vonatkozásában, de mindvégig érezhető, hogy mindennapos naplórírásban főként irodalmi törekvések vezették, azzal a céllal reflektált az élet és az irodalom eseményeire, hogy e nézetei valaha hasznot és okulást hozhatnak mindazok számára, akik a műveket nemcsak azért olvassák, hogy szórakozzanak, hanem lelki gyarapodást is remélnék belőlük. Ez jogosított fel bennünket arra, hogy a kész művet a nagyobb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tegyük.

Napló-ját mindvégig maga javította, nem egy év feljegyzéseit be is köttette. A teljes mű a Magvető Könyvkiadónál jelenik meg az életmű-sorozat részeként, Reisinger János gondozásában és előszavával.

(r. l.)

1949. január 8. szombat.

Ahogy ma délben, autóbuszra várva a Szervita téren, pár lapot elolvastam Lucie Christine naplójából,¹ egész különös módon megfogott; s mikor az autóbuszon ültem, valósággal éreztem, amint e végtelenül egyszerű és közvetlen szavak belém hatolnak s egész hangulatomat átalakítják; szinte tapintható vágyat keltettek bennem arra, hogy életem céljává a tökéletesedést tegyem. S mikor aztán Szent Ágoston *Vallomásai*-ban a kerti jelenethez² értem: mintha egyenesen nekem szólt volna mindaz, amit Ágoston a maga halogatásáról s alkudozásáról mond. Látja az utat, tudja az igazságot, kívánczik is utána, hogy már ne csak tudja, hanem élje is; mégis mindig meghátrál: még ne, még várjunk egy kicsit, még egy keveset hadd éljek a bűneimnek. A „tolle, lege” („vedd és olvasd”) tökéletes egyszerűsége... Mintha Ágoston lelkének jobbra törő fele szólalna meg ebben a gyermeki hangban. Mi is nemegyszer halljuk ezt a hangot, de úgy teszünk, mintha nem hallanók; fél füllel halljuk, fél-tudattal fogjuk föl, nem akarjuk egészen tudatosítani; elmegyünk mellette s legfőljebb csak úgy raktározzuk el, mint egy nagyon futó benyomást, mellyel ezúttal nem érünk rá foglalkozni, mert pillanatnyilag éppen egyéb dolgunk van; elmegyünk, elsietünk, elosonunk az Isten szava mellett. Szembejön velünk az Isten s mi úgy teszünk, mintha nem vennők észre; utánunk szól és úgy teszünk, mintha nem hallanók. Pedig nem Őt csapjuk be, hanem önmagunkat.

Ágoston rádöbbsentett arra a hazugságra is, amelyben élek. Elveimet, melyeket kifelé képviselek, nem fűdi a mód, ahogyan cselekszem és viselkedem. Mi az a munka, fegyelem, erő, amit tökéletesedésemre fordítok; mennyiben valósítom meg magamban s közvetlen környezetemben az eszményt, melyet kifelé javallok? A kérdés annál kínosabb és sürgetőbb, mert nem nagy dolgokról, hősiek áldozatokról s lemondásokról van szó, hanem a kicsiben való hűségről, az élet mindennapi mozzanatairól, a szeretet és türelem apró kis próbáiról, melyekben folytonosan megbukom s melyek elől ösztönösen igyekszem átsiklani az intellektuális fölény és a személytelenség magatartásába. S ez az, amivel le kell számolnom; ez az a munka, melyet haladéktalanul el kell

kezdenem. Ha egyszer a hang szól: ha egyszer a lélekben fölébred a vágy, hogy jobb legyen annál, amilyen eddig volt, ezt a hangot nem szabad hallatlanra vennünk s várnunk, hogy majd újra szól és majd csak akkor fogjuk követni; mert ki biztosít róla, nem leszünk-e süketek rossz szokásaink, bűneink, megátalkodottságunk miatt akkorra, amikor esetleg újra megszólal? „Aki utánam akar jönni, vegye föl keresztjét és kövessen engem”, mégpedig nem holnap vagy holnapután, hanem most nyomban, azonnal, tévovázás nélkül. Hiszen ez a kereszt voltaképpen nem jelent egyebet, mint szívós küzdelmet a megrögzött rossz szokások és a belénk gyökerezett bűnök ellen; s ezeknek a fokozatos gyomlálgatása, meg a lelki fegyelem bevezetése egyrészt nem is olyan teljesíthetetlenül nehéz, másrészt meg előnyös is, mert bizonyos egyensúlyt, erőt és derűt ad, frissebb munkakedvet és környezetünkben nyugodtabb, melegebb, békésebb légkört.

Ennek a fegyelemnek az első lépése a rendszeres imádság. Sosém felejtani el Baudelaire szavait: „Aki elmondta esti imádságát, olyan, mint a kapitány, aki őrszemeket állított. Nyugodtan alhatik.” A másik fontos kíváncsi: a rendszeres lelkiismeret-vizsgálat. Számot vetni állapotunkkal, hogy tisztában legyünk vele, mivel vágunk neki a másnapnak. Hogy tudjuk, mire kell másnap ügyelnünk. Aránylag ritkán követünk el kirívó nagy bűnöket, s többnyire ezeket is megrögzött szokásaink követtetik el velünk. A bűn mechanizmusa szinte fantáziátlanul egyszerű, mégis egyre belcesünk ugyanabba az ugyanott fölállított csapdába. S a bűn csábításának együgyűségénél csak a mi együgyűségünk szánalmasabb, amellyel ebbe az együgyű verembe belehullunk.

1949. január 11. kedd.

Grácia nővér temetése Óbudán. Míg a halott töpörödött arcát néztem, majd ahogy a sírhoz mentünk s ahogy a koporsót leeresztették az üregbe, minden különösebb szándék s minden belső póz nélkül elgondolkodtam a halálról s főként arról, mi volt az én viszonyom régebben s mi ma a halálhoz. Meglepődve eszméltem rá, milyen kevés is van, vagy mi volt ma bennem abból a romantikus megrendülésből, dúltságból, iszonyodásból, ami régebben el-elfogott, aminek annyi nyoma van a hajdani „gyászverseimben”, s ami talán nem más, mint a primitív ember öröksége bennünk – öröksége annak a pániknak, melyet a kereszténység oldott föl. Az a hang, mellyel a lezuhanó rögök dörömbölnek a koporsó födelén, úgy hatott rám azelőtt, mint egy ökölcsapás a bensőmben, s valami ilyesfélért ma is éreztem, de csak egy pillanatra s akkor is inkább csak emlékezősszerűen, hogy azután nyomban elfoglalja e félelem helyét a nyugalom, valamiféle szilárd bizonyosság arról, hogy „föltámadunk”, „találkozunk”, s arról, amit az apácák énekeltek, ilyesféle volt a szövege: „jó elmerülni Jézus szívében”. Viselkedésükből mély, meggyőző, egyszerű hit sugárzott; mintha gyászuk egyben megkönnyebbülés és öröm is volna afölött, hogy akit szerettek – „Liebste” („Legszeretettebb”) -nek hívták maguk között –, megszabadult a földi terhektől s révbe érkezett. Ez a szelíd, hívő derű eloszlatta a halál, elmúlás, fölözslás tényének minden emberi borzalmasságát. Azt hirdette, hogy a szeretet erősebb a halálnál.

Mert mi a legborzalmasabb a halálban? Az egyik, legalábbis számomra, maga a földbezártság; elgondolni, hogy fekszünk egy szűk ládában, mellünkön a két méternyi föld terhével, nem tudunk mozogni, elfogy a levegőnk. Persze emberi illúzió az egész, hiszen a terhet nem érezzük és a ládát nem tudjuk többé, s annak az érzéketlen hullának már oly mindegy minden; csak a mi gondolatunk vetíti bele vagy holtnak képzelt önmagunkba mindezt. A megsemmisülés, megszűnés, tehetetlenné válás réme ellen tusakszunk; de milyen értelmetlen ez a tusakodás. Hiszen ami a föld alá kerül, az csak a romlandó test; mi magunk nem halunk meg vele, hanem élünk tovább, lelkek, a túlvilágon; s ennek a túlvilági életnek a tudata legyőzheti, kell hogy legyőzze iszonyatunkat, félelmünket, fájdalmunkat. Mint ahogy a gyerek, aki fél a fájdalomtól, egyre mozog és nyugtalanodik; s apja rá szól: „maradj nyugton”, s ő nem marad, s megint rá szól, s ő végre rá szánja magát, nyugton marad, és immár semmi fájdalmat nem érez és nem is fél többé a fájdalomtól.

A másik rettenetes és borzalom: tudatunk megszűnése, kialvása. Az, hogy a világ megy tovább s én nem érzékelem többé, nem tudok róla többé; nem vagyok többé. De miért félünk ettől? Hi-

szen vagyunk és leszünk, szétfoszló testi lényünkön kívül, egy olyan létben, ahol számunkra e világ észleletei, eseményei nem fontosak többé, nem úgy fontosak többé, ahogy életünk folyamán voltak; mert ott már azok a fontosak, amelyeket itt az anyagba merülten mellékesnek tartunk és sokszor egyáltalán semmire se tartunk. S még akkor sem szakad meg véglegesen a kapcsolat közöttünk és a lenti világ közt, mert innét hozzánkig ér a szeretet és az imádság, s onnét ide lehat a segítség. A szentek egyessége. S így a tudat megszűnésének borzalmát megszünteti lelkünk tisztább tudatra eszmélésének tudata. Ebben a tudatban aztán egyszerre mély, reális értelmet nyer az az elv, hogy minden tettünknek és gondolatunknak és szándékunknak itteni életünkben a túlánira kell irányulnia: halálunknak éljünk, hogy halálunkban élhessünk.

De hogyan, mikor annyi kicsinyes gond, baj és elfoglaltság közt élünk, s mintha minden csak azért volna, hogy elvonja figyelmünket attól, amire fordulnia kellene? Igen, így van, s még sincs így; mert bármit cselekszünk, cselekedjük az Ő nevében; kötelességünket ne mint igát hordjuk, hanem fogjuk föl úgy, mint a szeretet szolgálatát; így könnyebbé tesszük magunknak, érdemünk forrásává avathatjuk terheinket; s a legteljesebben élve az evilági dolgok közepett, a lehető legjobban élünk halálunknak, illetve föltámadásunknak.

Nem jobb-e magunknak is, ha jobbak vagyunk? Egészen parányi dolgok képesek egy egész napot áthatni erővel, békével, nyugalommal. Egy egész napot megnyerhetünk magunknak, ha csak egyszer legyőzzük magunkat. Ez az egyszerű út, amelyen járnunk kellene. Ám pusztán csak a magunk erejéből nem járhatunk rajta; mi értelme volna lemondani valami számunkra pillanatnyilag kellemesről, ha gondolatunk nem irányul, ha szándékunk nem törekszik valami magasabbra? Ha a jót akarjuk tenni, az már annyi, mint Isten felé fordulni; s aki Isten felé fordul, azt Isten nem hagyja magára. És ami jót teszünk, az további tetteinkre is elkötelez, mert ha a jó után megint rosszat teszünk, mintegy visszamenőleg megsemmisítjük, áthúzzuk ezzel a rosszal a jót, amit előtte cselekedtünk.

1949. január 14. péntek.

Nehezen tudnám megfogalmazni a hatást, melyet Szent Ágoston *Vallomásai* tettek rám; talán az a leglényegesebb számomra, hogy fölkelte bennem a megújulásnak azt az igényét, amelyről legszebb lapjai szólnak. Szerencse, hogy most került ez a mű a kezembe s nem régebben, amikor talán pusztá írói vagy tudományos érdeklődéssel olvastam volna s elvettem volna belőle sok olyasmit, ami ma nemcsak elgondolkodtat, hanem irányt is mutat, s nemcsak a gondolkodás, hanem az élet s a gyakorlati magatartás számára is.

Megszívlelendő például, amit a tudomány és művészet „hiábavalóságáról” mond s ami a *Vallomások*-ban rögzített formájában Ágostonnak nem végső állásfoglalása, hanem csak átmeneti; ám éppen ez a túlzott szigora teszi alkalmassá arra, hogy szembeállítson bennünket e komoly kérdéssel. Hajlamosak vagyunk ugyanis arra, hogy kissé túl mereven válasszuk el egymástól egyfelől művészetünket, másfelől vallásunkat, vallásos életünket és Istenhez való viszonyunkat; hajlamosak vagyunk profán témájú művészetünket merev dogmatizmussal utalni át az abszolúte profánnak a világába; hiszen a művészetnek nincs és nem lehet más célja – a skolasztikusok szerint sem, Szent Tamástól Maritainig –, mint a szépség létrehozása. Csakhogy miért hozzuk létre a szépséget? Pusztán csak önmagáért? Bizonyára önmagáért ugyan, nem pedig morális tanulságáért; de bizonyos értelemben mégse pusztán csak önmagáért, hanem többek között közönségünkért is: ném önmagának, hanem valakinek, valakiknek; a művészi kifejezés közlés, s a közlés *eo ipso* (természetszerűleg) szól valakinek, mert különben nem közölnők. Ami pedig a közönséget illeti, az igazi művészek, úgy gondolom, nem azért, elsősorban nem azért szólnak hozzá, hogy ők maguk gyarapodjanak hírből, dicsőségben, sikerben, hanem azért, hogy a közönség gyarapodjék szépségben s a szépségben megragadott igazsággal; s élete tartalmában, azáltal, hogy a művész ráeszmélteti a szépségre. Az alkotás mozzanata bizonyos módon és fokig a szeretet mozzanata. Nos, ezzel a szeretetből, szeretetben alkotással, ami nem mindig tudatos, sőt nagyon sokszor nem az, hanem csak mintegy benne rejlik a műalkotás mozzanatában: ezzel lesz al-

kotó tevékenységünk az isteni alkotás halvány és mégis magas értékű „utánzata” úgy, hogy míg Isten az abszolút semmiből teremtette a mindenséget, addig mi az ő teremtéséből teremtünk. Tehát nem semmiből, de mégis valaminő relatív semmiből: mert mikor megnevezzük a létezőt és kapcsolatait, egyben elő is hívjuk abból a relatív nemlétezésből, amelyben mindaddig rejtőzött számunkra, míg meg nem neveztük, művé nem alkottuk, és a közönség számára, amíg neki megnevezve, művé alkotva elő nem hívjuk. Nem abszolút, hanem relatív teremtkö vagyunk s abból az anyagból teremtünk, melyet Isten a semmiből teremtett s melyen, létfokainak megfelelően, ott van az ő analogikus bélyege. Így nevezve meg a világ valóságait azok számára, akik őket költői teljességükben nem ismerik, hogy „látva lássanak”, s ne minket, hanem a megnevezett valóságot: így alkotva Isten nevében és dicsőségére alkotunk. S minél szebb az alkotás, minél teljesebb benne a maga analogikus módján Istent tükröző szépség: annál jobban szolgálja éppen a szépség-mivoltában Isten dicsőségét. S ennyiben a profán művészet is „szakrális”. Lényegében, s ezt illusztrálja a primitív s a görög művészet, minden művészet szakrális, hiszen minden szépség a tökéletes isteni szépség visszfénye. Ennyit egyelőre erről.

1949. január 15, szombat.

Tegnap este Goethét forgattam s egy verset, *An die Günstigen* (A jóakarókhoz), le is fordítottam a Révai-féle antológia részére, úgy érzem, elég szerencsésen. Az *An die Entfernte* (A távollevőhöz) fordítás-kísérletével már elégedetlenebb vagyok, a *Hoffnung*-gal (Remény) meg egészen elakadtam. Ami Goethénél a legnehezebb: az egyszerűsége, pátoztalansága, tárgyilagossága. Schillert fordítani őhöz képest gyerekjáték. Nála nincs tere semmiféle úgynevezett bravúrnak; itt a csiszolás nem más, mint fokozatos egyszerűsítés. Dalainak ideális fordítása petőfies könnyedségű lenne, a Petőfínél sokszorosan nagyobb művészi rafinériával, amit éppen tökéletes egyszerűsége leleplez, és árul el egyben. Egy-egy sora: mind a lehető legegyszerűbb, szinte prózai, telitalálatos fogalmazás; semmi „erhaben” (fennkölttség); s ez a változtathatatlanúság szinte lefegyverzi a fordítót. Egyszerre kellene megtalálnia a legegyszerűbb mondatot, a legegyszerűbb dallamot, a legegyszerűbb, legtisztább, legtermészetesebb rimet –, s ez a sok egyszerűség és természetesség együtt ad valami sajátosan patetikus ízt Goethének; az egyszerűség, az élet, a természet a létezés pátoztát. Mindez a fordítót súlyos föladat elé állítja; ám ha nem ilyen lesz, akkor nem is lesz goethei, legalábbis a dalokban.

1949. január 17. hétfő.

Ha végiggondolom életemet az ostrom óta, mintha hívások, felelések, majd elszökések, elcsavargások váltakozása volna. Az időpontokra nem emlékszem pontosan, de a folyamat nagyjában világosan áll most előttem. Az ostrom utáni tavasz és az operációm előtti és alatti idő: ezek voltak a „csúcok”. Negyvenhat nagyhetében olyan őszintén éltem át Krisztus szenvedésének jelentőségét, ahogy addig soha, kivéve talán azt a gyerekkori nagypénteket a kakúcsi kastély csarnokában. Nem tudom, miért nem vittek magukkal a templomba; lehet, hogy nem értem föl a hirtóra. Valami kis imakönyvből a passiót olvastam, a stációk rendjében, s oly élénken tudtam követni a Megváltó útját, hogy könnyes lett a szemem. Ehhez a gyerekkori élményhez hasonló fogott el negyvenhat tavaszán, mikor az Erzsébet apácák templomából kiléptem: mintha ennek az isteni szenvedésnek és halálnak a valósága belém markolt volna; éreztem az Isten közelségét, azt, hogy ez az a pillanat, amikor, mint egy szárnyalegyintés, megérint a kegyelem. Aztán emlékszem egy Manréza-beli délutánra. Kempis Tamást olvastam s akkortájt írtam a *Gloszák*-at³, néhányat ott a Manrézában. Az alatt a pár perc alatt, amíg a „De a te fényed” kezdetűt leírtam a füzetembe, mintegy konkrét benső tapasztalat melegeivel éltem át, amit a vers mond, a kegyelem közelségének, közvetlen szólításának az érzésével. De a legtisztábbak talán mégis az operációt követő esték voltak. Akkor valóban tudtam imádkozni, a családoméért, a halottakért s azokért, akiket ott a kórházban a testi szenvedés kínoz, hogy legyen erejük a szenvedéshez. Ezek az imádságok

valóban a szeretet és a boldogság percei voltak akkor számomra. Mintegy kiemelték önmagamból; könnyebb lettem önmagamnál azzal, hogy másokért imádkoztam és ajánlottam föl a magam szenvedését. Milyen vakmerőség, hogy egészségünkben hátat fordítunk a kegyelemnek, melyet betegségünk elviselésére kaptunk!

Attól fogva fokozatosan hanyatlottam bensőmben. Visszaestem rossz szokásaimba, és minél jobban engedtem nekik, annál jobban siklottam a bűnbe. A bűn azonban megalázza az embert önmaga előtt. Olyanok vagyunk a bűnben, mint a kutyák: belehabzsolnak a tilos ételbe, s amikor lenyelték, romlottságától émelvegni kezd a gyomruk s szégyenkezve elkullognak. De a romlott étel ott van a gyomrukban, akár a kő. S nem szégyenletes-e száunkkal szólni az igazságot, melyet nem tartunk meg tetteinkben? Nem szégyenletes, hogy míg szólunk, lelkünk egyik fele lapít s a másik azt mondja rá: nem én vagyok, semmi közöm hozzá; pedig tudja, hogy ő az, az is ő, és önmagához sincs több köze, mint ahhoz, hiszen egy vele. Ez az az állapot, midőn az ember tudja, hogy jobb tisztának lenni, mint piszkosnak, s el is képzele magát tisztának, de azért ezt mondja: ma még fekszem egy kicsit a sárban, olyan jó langyos és úgy megszoktam; hanem majd holnap elkezdem azt, hogy tiszta legyek. S minden má elmúlik s minden holnap ma lesz s minden mában azzal hitegetjük magunkat, hogy majd holnap. Így ment ez, kisebb-nagyobb hullámmá- sokkal, több mint két évig.

Mivel érdemljük meg a kegyelmet, hogy ezt az állapotot utálatosnak s az ellenkezőjét vonzó- nak találjuk? A hang, melyet nem akarunk meghallani magunkban, egyszerre úgy kezd szólni, hogy meg nem hallani többé lehetetlen. Ez a kegyelem. S van úgy, hogy akarnánk engedni a kísértésnek s mégsem engedünk, magunk sem tudjuk miért; valaki önmagunk ellenére vigyáz ránk. S így lassan fölfedezzük, hogy nincs értelm a kísérletezésnek és a magunk erejére hagyatkozás- nak; és hogy itt az ideje onnét vennünk erőt, ahol valóban van és ahonnan megkaphatjuk.

1949. január 22. szombat.

Üres, kopár hét; szinte napról napra jobban éreztem magamban a lazulást, ernyedést, haloga- tást; olyasféle ez, mint mikor egyelőre *ad acta* teszünk egy igazságot, melyet már nemcsak tudni, hanem tenni is kellene; mi viszont, ha tán nem is teszünk ellene, mindenesetre *nélküle* cselek- szünk, s ez lényegében majdnem annyi, mintha ellene cselekednénk.

Átdolgoztam néhány régi fordításomat – *Stern, Michelangelo, Eichendorff* –; egyébként sem- mi, legföljebb kapkodó beleolvasás egy-egy könyvbe. A héten S. S. hatvanadik születésnapja. Egyre jobban kidomborodik előttem pályájának, művének legfőbb értékeként, egyénisége ki- emelkedő vonásaként igazi papi áldozatossága, derék férfimunkája.

– T. P. verseinek katolikus íze? Egy ember, aki önzően követelte magának a szeretetet; legki- sebb fiú volt a családban. Megkövetelte, hogy minden körülötte forogjon. Most megkopik körü- lötte az idill. Kilép abból a bűvös kertből, melyet a képzelete maga köré varázsol. Kezd ráesz- mélni arra, hogy nem elég, ha ő követel maga iránt szeretetet, hiszen ez a kikövetelt szeretet inga- tag és hamar kimerül; most már neki kellene szeretnie, mert az állandó és kifogyhatatlan. Ebben a benső tusakodásban, melyet természetesen igyekszik eltakarni, olyan hangokig jut el, ő, aki ko- nokul kerüli a templomokat, amelyeknél tisztábban és természetesebben katolikust nálunk nem- igen hallani.

1949. február 3. csütörtök.

A francia reneszánsz költők fordítása mellett egy tanulmány gondolata foglalkoztat, de pillanat- nyilag hiányzik belőlem hozzá a kellő koncentráció készség; néha úgy érzem, sikerült világosan megragadnom a kérdést, de aztán ismét széthull, töredékeire bomlik. Tegnap éjjel egy szonettben – *Cogito* – egybe tudtam sűríteni az egésznek a lényegét; ezt kellene kifejteni. Kiindulás a des- cartes-i „*cogito*” volna. Ám annak, hogy gondolkodjam, előfeltétele létezésem, ami önmagam- mal való azonosságomat jelenti; ez pedig magában foglalja a velem nem-azonostól való külön-

bözeemet; így tehát létem föltétele az egész többi létezés. Számomra azonban legnagyobb érték a saját létezésem; amiért a létezésemet konkretizáló tölem különböző világ, mint létezésem háttere s föltétele, minthogy számomra a legnagyobb jót, létemet konkretizálja: jogosan tart számomra szeretetemre. Ezen a révén nyer mély értelmet a felebaráti szeretet parancsa, ami voltaképpen nem más, mint a lét természetének megszentelése. S ebbe a gondolatba kapcsolódnék a másik: hogy a legteljesebb lét, Isien egyben a legfőbb boldogság is; magam boldogságára törek; ha felebarátomat mint önmagamat szeretem, azt a boldogságot kell számára kívánnom, amit magamnak kívánok, vagyis a legfőbbet: Istent; s ez adja meg a létben a szeretet egy bizonyos dinamikáját.

1949. március 10. csütörtök.

Fáradtan, szétszórtnan, üresen élek. Olvasok, dolgozom, írok s érzem, mindennek nincs lényege, benső kapcsolata azzal, aki vagyok s akinek lennem kellene. Az ügyek, melyekben részt kell vennem, egyre idegenebbek számomra. Életem ezekben a napokban mintha lényemtől függetlenül folynék. Körülöttem csupa „őszinte” hazugság; az emberek őszintén, vagy látszólagos őszinteséggel, a hipnotizáltak, a szuggeráltak őszinteségével cselekszik az életformájukká lett hazugságot; s nem vallják be maguknak, hogy mindez hazugság, mert akkor megszűnnék tevékenységük, nyüzsgésük s fuldokolnának, mint a partra vetett hal. Elemük a nyüzsgő hazugság. Van-e képtelenebbül nevetséges, komolyságában frivolabb, s ugyanakkor szánalmasabb, mint egy „politikai tárgyalás”? S közben annak a szorongása, akinek az egzisztenciája függ ettől; s a vállrándítás, deréknyújtózás, mellyel megalázottságát leplezi. Vannak pillanatok, amikor úgy érzem, hogy értem, amit az értelmem elvettem: az egzisztencializmust. Nagyon bonyolult tud lenni néha, a felelősségek száz és száz szála között, a választás problémája.

A dolgok elvi síkon mindig tiszták; csak a valóságban válnak zavarossá. A kommunizmus például szemben áll vallással, Istennel, egyházzal (bármennyire hangoztat is e téren némely főnntartásokat). De azok a katolikusok, akik az egyház zászlaja alatt inkvizíciót és pogromot szeretnének, akik a reváns gondolatával titkon a késüket köszörülik és akasztófákat ácsolnak, szintén szögesen szemben állnak az evangéliummal. A probléma egyik fele, a kommunizmus felé, világos. De nyomban kevésbé az, ha ott áll vele szemben a másik tényező: az evangélium-ellenes bosszúvágy, „mindent vissza”, megtorlás-szomj, ott állnak azok, akik előtt az ellenségek iránt is kötelező szeretetről beszélni egyenlő az árulással. S mindehhez hány kötöttség és felelősség; mennyi ismeretlen tényező és bizonytalan pont; mennyi nyakasság, csökönyösség, korlátolt jó szándék és korlátlan cinizmus.

Mintha erőnket meghaladó helyzetekbe, erőnket meghaladó föladatokat közé állítana bennünket Isten. Tűzbe vet, melyben meg kell edződnünk? Miért nem tudjuk megtalálni az imádság nyugalmát? Nincs más támasztékunk, mint a bizalom a gondviselésben; de ennél erősebb nem is lehet. Isten tenyerében vagyunk; Istenem, adj nagyon mély bizalmat tebenned. Add, hogy amit jóvoltodból tudunk az elménkben, azt érezzük a szívünkben is, éljük életünkben-halálunkban. Irtsd ki belőlünk a gőgöt. Adj szilárdságot a hajlékonyságban és okosságot a szilárdságban. Taníts meg igazán tudnunk és vállalnunk azt, hogy bármi történjék, legyen meg mindenben a Te akaratod.

1949. március 11. péntek.

Maritain: „Primaute du spirituel” (A szellem fennsőbbisége); *Georges Hoog*: „Histoire du catholicisme social en France, 1871–1931” (A társadalmi katolicizmus története Franciaországban, 1871–1931); mindkettő éppen jókor került a kezembe, akkor, amikor a legtöbb hasznukat vettem. Hozzásegítettek a véleményem szerint helyes és korrekt álláspont kialakításához, amit tegnapi cikkemben próbáltam leszögezni. Nem lehet más magatartásunk, mint a hármasság, a maga hierarchikus rendjében: Istenhez és parancsaihoz; az egyházhoz, Krisztus misztikus testé-

hez; az államhoz, melynek polgárai vagyunk. Isten elsőbrendű mindkettővel szemben (vagyis csak a harmadikkal szemben, mert hogy Krisztus egyháza valami Istennel ellenkezőt követeljen hivatól, az elképzelhetetlen, önellentmondás, képtelenség); Isten s egyház elsőbrendűek a harmadikkal szemben. Ezt kell, véleményem szerint, világosan kifejeznünk, s elsősorban nekünk, világi katolikusoknak, akik e téren szabadabbak vagyunk, természetesen bizonyos határok között, mint a papság. Meg kell próbálnunk világnézeti ellenfeleinkkel szemben a becsületes, nyílt kártyákkal játszó jó szándék fegyverét, ma már talán az egyetlent. Ha ez is csődöt mond, akkor igazán nincs más, mint vállalni, ami a helyébe jön. S minden tény, főként minden cikket szilárdan alá kell támasztanunk a dogmával, rá kell építenünk a tannak arra az alapjára, amelyből nem engedhetünk, és amely mindaddig sérthetetlen, amíg a vallás szabadsága elvileg fennáll.

A fölmerülő problémákat voltaképpen egységesen rendszerbe kellene foglalni, könyvszerű egységes kompozícióba; jobb volna, ha nem csak cikkekben és tanulmányokban gondolkodnánk. Igaz viszont, hogy a valóság ma ilyen megoldásokat kíván; s hol van itt még csak reménye is egy ilyen könyvnek? Hiszen már a könyvekhez hozzájutni sem könnyű! Ezért kellene visszanyúlni a szentatyákhoz, alaposan megismerni őket.

1949. március 12. szombat.

Olvasmányok: *Lecomte de Neuy*: „L’homme et sa destinée” (Az ember és rendeltetése); *Marin*: „Science et sagesse” (Tudomány és bölcsesség); *Albert Frank-Duquesne*: „Cosmos et gloire” (Világegyetem és dicsőség); Szent Ágoston: „A keresztény tanításról”. Egy fejezete arról szól, hogy „ami jót a pogányok mondtak, nem kell megvetéssel elutasítanunk”. Azt mondja: „Aki jó és becsületes keresztény, bárhol találjon is az igazságra, melyet elismert és megvallott a Szentírásban: megérti, hogy az az ő Úrának igazsága”. Bizonyos igazságokat akkor sem szabad elvetni, ha történetesen a kommunista pogányok mondják, mert az igazság igazság marad, bárki mondja ki s attól, ha ők mondják, még nem lesz hamissággá; s talán már régen nekünk kellett volna kimondanunk s most azért mondják ők, mert mi elmulasztottuk kimondani. Ha hamisul mondják, bizonyára azért mondják úgy, mert pogányok; s nem azért pogányok-e, mert mi nem kereszteltük meg őket? S milyen példát adtunk nekik, vonzani őket? Nem taszítottuk-e őket inkább? Őszintén megírni egyszer a „keresztény Magyarország” igazi történetét. . .

– Ady költészetében mintha reintegrálása volna a lírába, irodalomba annak, amit a tizenkilencedik század kiejtett belőle: egy bizonyos ősi teljességnak, az embernek a maga teljes drámájával. A gőg bukása ez, a nagy tizenkilencedik századi lázadónak, a szépség eretnekének lezuhanása az Úr lábához, megtérése a Sion-hegy alá; a tizenkilencedik századi vak, süket, kevély és bujdosó Ádám riadt szívverése az Isten hangjának hallatára. Ady lírájának legmerészebb rétege, mintegy őstalaja, magva: az Isten-versei. Ide torkollik minden, egy megrázó, tragikus Isten-tudatba. Ide a forradalmi, szociális, szerelmi lírája is. Ez a végső forrás, mely végül mindent eláraszt bővizével. Ady antiklerikalizmusának tiszántúli protestáns és radikális-szocialista gyökerei? Hogy tudott taszítani ez a század eleji katolicizmus; milyen kompromittáltan került ki a tizenkilencedik század harcaiból! Ennek a századnak a katolicizmusa, s már az előzőé is, defenzívába szorult s menthetetlenül reakciós szint öltött (nem csak szint: reakciós volt); még progresszív mozgalmában is megvan az a fáziskülönbség, amelyre *Georges Hoog* céloz egy helyütt. Miért nem tudott a dogma végső alapjaira helyezkedve, tudományosan, modernül a fejlődés élére ugrani? Persze nem mint politikai, hanem mint életet átható vallási, mint magatartást meghatározó világnézeti erő. Nálunk, sajnos, 1919 után mintha mindez éppen fordítva történt volna: a kereszténység (illetve amit ilyennek neveztek) élére ugrott a közéleti, politikai hatalomnak s csinált „kurzust” ahelyett, hogy mély és haladó keresztény életet teremtett volna. Elfeledkezett a dogmáról a hatalom kedvéért; úgy adta meg a császárnak a császáret, mintha ezzel egyben Istennek is megadná az Istenét. Maga lett császár s elvette magának a császáret, a népek és az Istennek pedig circuszt adott, alig egyebet. A híres botrány: Szent István jobbja mellett vonulva a közismerten zírált magánéletű „keresztény korifeusok”. Nagyok, a mi nagyjaink: a középosztály színe-virága.

Ennek isszuk ma a levét. S egyszer tisztázni kellene: hogyan tévedhetett el a nagy, a jó, az okos Prohászka, szegény, ebben a dzsungelben. Néha szinte azt gondolom róla: ezeknek a díszmagyaros uraknak a balekja lett. Az ő tüzenél sütögették a kurzusok gesztenyéjét...

1949. március 13. vasárnap.

Frank-Duquesne a „Cosmos et gloire” első fejezetében, a Genézis magyarázatában fejtegeti az embernek a teremtett világ fölötti uralmát. Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, s ezzel, az ember istenképisével, az ember egyben megkapta teremtőjétől az emberalatti világon való uralmat is; hogy amint Isten uralkodik az egész teremtett mindenségen, úgy uralkodjék az ember is az alája vetett dolgokon; uralkodjék fölöttük, nem ugyan mint teremtőjük, hanem mint használójuk – (a szentágostoni *utor-fruor* (élni valamivel – élvezni valamit) megkülönböztetés a *De doctriná*-ban, I. 20., 51. 1.); – s mert ő csak használó, nem pedig teremtő, eszerint uralma is nem önmagából való, hanem a teremtő Istentől kapott hatalom; s azzal jogosan élhet, míg rosszra nem fordítja, azaz amíg vele ahelyett, hogy a létet teljesebbé, jobbá tenné, nem igyekszik a létet hiányosabbá, vagyis rosszabbá tenni, – ami által az Istentől mint teremtőjétől kapott hatalommal visszaél, mert Istentől kapott hatalmát ellene és teremtő terve ellen használja föl. Frank-Duquesne szerint (*Cosmos et gloire*, 2) eredetileg, a bűnbeesés előtt a Teremtőnek az emberalatti világon való hatalma bizonyos látható módon, azaz az ember közvetítésével is megnyilatkozott. Ennek természetire irányuló tudománya tehát „szent”, a teremtő terveinek végrehajtója; mindaddig, amíg az ember nem prostituálja. A bűnbeesés előtt az ember akarata az alatta való világ felé Isten akaratát képviselte, s ez volt a paradicsomi béke állapota, azé a „jóakaratu” emberé, akinek akarata megegyezik a maga létfokán az egyetlen abszolút Jónak, Istennek az akarátal. Erre az akaratú egyezésre – mondja Frank-Duquesne – majd a betlehemi angyalok éneke, vagyis az Inkarnáció eszmélteti rá újra az emberiséget. (Bár úgy tudom, az eredeti szövegben „Istennek tetsző” emberekről van szó, nem jóakaratuokról, mint a Vulgátában).⁴

Mit jelent az, hogy az ember akarata rosszra hajló lett? Eltért a világ használatában az abszolút jó Akarattól, Istenétől. Hogyan? Úgy, hogy a dolgokat nem Istenért használta, hanem önmagáért. Az emberért, aki azt akarta, hogy „sit, sicut Deus” (olyan legyen, mint az Isten)⁵. S miután bálványrá tette a maga számára önmagát, tehát megbontotta a lét hierarchiáját: mégsem tudott úgy uralkodni, mint Isten, mert Isten teremtő, ő pedig nem az; szükségszerűen be kellett tehát következnie a bálványimádásnak: annak, hogy azt, ami alatta való, mint fölötte valót imádja, minthogy uralmát fölötte lázadásával elvesztette.

Mindez vázlat-töredék lehet egy tanulmányhoz, melynek gondolata tegnap merült fel bennem, s melynek lényege az lenne, amit *De Lubac* Vigília-beli tanulmánya⁶ is érint: a tudomány és a természetben való tudományos-technikai uralkodás kérdése katolikus szempontból. Bár lenne elég idő és nyugalom hozzá, e sok nyugtalanság közepett. Választanunk kell, mit tegyünk s hogyan tegyük a legjobbat, leghelyesebbet; s látjuk-e egyáltalán, mi a leghelyesebb? Milyen kurta a mi híres bölcsességünk! Már a következő lépésünkről sem tudjuk, szilárd földre lépünk-e vagy ingoványba. *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Az én lábamnak szövétneke a te igéd). Igen, *verbum tuum*; és küldd el világosító Lelkedet, *Spiritum tuum*; vagy csak annyit adj, hogy őszintén tudjunk imádkozni a te megvilágosító Szentlelkedért.

Jegyzetek. ¹Lucie Christine, a XX. század nagy misztikusának naplója. Kiadta Poulain Ágoston. Fordította: Trugly Józsefné. Rákospalota, 1942 („Szalézi Művek”). – E könyv a háborús és a háború utáni esztendőök nagy könyvsíkere volt; Rónay Napló-jában többször is idézi. – ²Augustinus: *Vallomások*. VIII. könyv, XII. fejezet, 29. – ³A *Glosszák Kempis Tamáshoz* című versciklusa két részletben jelent meg a Vigiliában (1947/3. és 1948/1.). – ⁴Luk. 2. 14. – ⁵Gen 3,5. – ⁶Henri de Lubac: *Az új embertípus és a keresztény emberség*. Vigília, 1949/2.

OTTLIK GÉZA ÉS A VIGILIA

Vannak írók, akikre jellemző, melyik folyóiratban jelentkeznek rendszeresen, s megfordítva: vannak folyóiratok, melyeknek egy-egy író többé-kevésbé rendszeres szerepeltetése ad rangot. Az induló *Nyugat*-ot Ady jelenléte emelte, egy évtizeddel később viszont már az íróvá avatást jelképezte, ha valaki a *Nyugat*-ba írhatott.

Ottlik Géza az elmúlt évben ünnepelte hetvenedik születésnapját; nem tartozik a sokat publikáló írók közé, de szinte minden írásának súlya, különleges értéke van. Nevezhetjük ezt a távollét különös pátozának is, forrását azonban sokkal inkább abban leljük, hogy a mai magyar prózairodalom egyik legjelentősebb személyisége ő, aki mércét jelent, mintát nyújt a fiatalabbaknak, az *Iskola a határon* című regényével végrehajtotta a magyar próza nagy áttörését abba az európai irányba, amely felé oly eltökélten tájékozódtak nemzedéktársai. Furcsa, de könnyen megfejthető paradoxon az Ottlik-jelenség: a megszokottnál ritkábban ad ki a kezéből új művet – ezzel kapcsolatban számos legenda él irodalmi életünkben –, mint író mégis állandóan érezteti jelenlétét. Ahogy egy beszélgetés során ő maga mondta: „Igazán az író, ha nem veti papírra, amit ír, akkor is ír és dolgozik, s miután nem vagyok semmi egyéb-közben, mint író, nem tudom azt mondani, hogy nem írok kilenc éve, legfőljbbe nem publikáltam semmit kilenc éve, sajnos.” „Csak az örökkévalóságra érdemes figyelni!” – jegyzi meg ezzel kapcsolatban Lengyel Péter. S ha Ottlik életművét mérlegre tesszük, valóban szembetűnő, hogy szigorú mércét tűzött maga elé.

Rónay György, akihez Ottlik Gézát baráti kapcsolat fűzte, egyik *Jegyzetlap*-jában a következőt írja a regényírás módszerével kapcsolatban:

„O. G. barátom példájára utalok. Regényét írta; talán ötvenedik lapjánál tartott egy jelenetnek. Elégedetlen volt vele. Hetente találkoztunk; hetente kedvetlenebb volt. – Nem megy – mondta dühösen.

Egyszer aztán sugárzó jókedvvel jelent meg. – Túl vagyok az akadályon! – újságolta boldogan.

Az ötven lapból egyetlen bővített mondat és egy kétsoros párbeszéd maradt meg.

De az *igazi* volt.”

Erről a gondviselészerű, szavakkal nehezen megfogalmazható élménnyről szó esik a *Vegyészek* című elbeszélésben is, mely a *Vigilia* 1942. novemberi számában jelent meg. „... van valamilyen hatalom – mondta Gerzson, aki valaha vegyésznek készült s most bázongoristaként keresi kenyérét –, amelyik mi magunknál is jobban ügyel lelkünk méltóságára; s amit mi gyarló-tévetegen kirakogatunk, azt ő rendre eligazítja. Egy háborút, egy békét és egy munkanélküliséget bocsátott a földre, hogy nekem bázongorázással kelljen megkeresnem a kenyeremet, mert ő tudta, hogy ehhez van kedvem. Én ezt csak mostanában tanultam meg, sokáig egyenesen rabszolgának éreztem magam ennél a zongoránál. Hát, ez a tanulság, öregem.”

Talán nem véletlen, hogy az egyik legjobb Ottlik-novellában, mely *Minden megvan* címmel lapunk 1968. évi karácsonyi számában jelent meg, ugyanez a zongorahang csendül fel, megint e megfoghatatlan hatalom jelenlétére figyelmeztetve. A nagy hegedűs és a vak zongorista a befejező ráadásszámként „szinte fegyelmezett összetanultsággal, lendületes ütemben játszani kezdek egy régi foxtrottot”.

Ottlik Gézára, egész írásművészetére és életművére jellemző a lehetetlen, a kimondhatatlan folytonos megkísértése. Végelemzésben az *Iskola a határon*, mely az utóbbi évtizedek egyik irodalmi világsikere, nemcsak egy megtörtént esemény epikus visszapergetése, több annál: benne a leírt események szerves részét alkotják az írás természetéről és erkölcséről szóló betétek. S ami maga is szokatlan eljárás egy regényben: Ottlik két nézőpontot alkalmaz, mintha arra figyelmeztetne, hogy a magunk erejéből csak töredékesen láthatjuk s érzékelhetjük a világot, a teljességhez – pontosabban: a vágyott teljességhez – két különféle szempont egyesítése szükséges. „Ottlik Géza két 'forrásból' dolgozik – írta olvasónaplójában az *Iskola a határon*-ról Rónay György –: emezzel folyton korrigálja és megpótolja amazt. Így ad egy helyett két dimenziót elbeszélésnek.”

A *Nyugat* utolsó korszakában, amikor Babits halála után immár még nehezebb történelmi környezetben a *Magyar Csillag* vitte tovább a folyóirat eszményeit és törekvéseit, különösen

megnőtt az Illyés Gyula mellett segédszerkesztői munkakört ellátó Örley István szerepe. Róla tudni kell, hogy Ottlik egyik legjobb barátja volt, közös ifjúkori emlékeik a határ menti katonaiskolából származtak, mint ahogy az *Iskola a határon* egyik főalakjában is ráismerhetünk az ifjú Örley alakjára. A *Magyar Csillag*-hoz ebben a korszakban Ottlik Géza is szorosabb szálakkal kötődött. Amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum 1971-ben a *Nyugat* megszűnésének harmincadik évfordulójára emlékkiállítását rendezett, ennek egyik legizgalmasabb, az irodalom folytonosságát is hangsúlyozó része az írói vallomásokból állt. Ottlik Géza emlékezése *A Nyugat emléke* címmel jelent meg a Vigiliában, majd *A Nyugatról* címmel *Próza* című kötetében. Ebből a költői emlékezésből megtudhatjuk, hogy 1945 januárjában, amikor még javában folyt a háború, „csikorgó hóban, tündöklő napsütésben” már azon gondolkodott barátaival együtt, hogyan lehetne újraindítani a *Nyugatot*. Elhatározták, hogy a 38. évfolyamnál folytatják, szemrevételezték a Szépilona kocsiszinnél heverő rotációs hengereket, a Vizivárosban a kis, aránylag épen maradt műhelyt, ahol a nyomást akarták megkezdeni. Ottlik Géza iratgyűjtőben szedegette össze a tervezett szám anyagát: sorra gyűltek a Budán maradt írók és művészek kéziratai és rajzai. „Sokáig őriztem az irattartót, cédulákat, engedélyeket, aztán kiköltöztünk Gödöllőre, és öt-hat év múlva, egy csüggő pillanatomban darabokra szaggattam és eldobtam az egészet. Most már bánom, de akkor, ahogy a kezembé akadt, olyasféle indulat fogott el, mint Arany János parasztját a jégverésben; az a rémlátomás tört rám egy rossz órára, hogy soha nem fogjuk újraindítani a lapot.”

E depressziós óra időpontjára csak következtethetünk. Valószínűleg azokra az évekre esett, amikor már megszűnt a *Magyarok*, a *Válasz*, az *Újhold*, s a meglehetősen kevés irodalmi folyóiratból hiányzott a magyar irodalom jelentékeny része. Az akkori *Vigília* szerény lehetőségeivel megpróbálta segíteni irodalmunk folytonosságát, teret, megjelenési lehetőséget teremtve azoknak, akiket hallgatásra kényszerítettek. Ebben, a maga folytonosságát éppúgy őrző, mint a magyar humanista irodalmi hagyományokat védő folyóiratban Ottlik Géza magától értetődő természetességgel jelentette meg írásait, s a lap múlthoz fűződő szálait erősítette később azzal is, hogy visszaidézte a méltánytalanul elfeledett Birkás Endre alakját („*Piteux monument*”? címmel vezette be Birkás Endre regénytöredékét a *Vigília* 1977. évi 3. számában.) S a következő évben a *Nyugat* nagy nemzedékének egyik legkiválóbb, hosszú ideig felreértett és félremagyarázott tagját, Kosztolányit idézte *Kosztolányi novelláiról* (1978. 5. sz. 313. köv.) szólva.

„... létezni csodálatos, regényes, nagyszerű dolog – írta a többi között ebben a remek elemzésben –. Ezzel kezdődik a világ. Ezt nem szabad veszni hagyni soha. . . És a halál felé, a semmi felé utazva attól fogja el váratlan boldogság, hogy bebizonyosodik, meg tudja őrizni.” A lét méltóságának, szavakkal elmondhatatlan gazdagságának látomását fogalmazza meg itt, azt az eszmét, mely életművének is vezérlő elve.

Abban a jegyzetombben, amelyet Medve Gábor, az *Iskola a határon* egyik főszereplője barátjára hagyott, a többi között ezt olvassuk: „A fogható valóság felszínén élünk, elszakadva. Az érzékelésen túli, időn kívüli, nagyobb valóság terében azonban folytonosan összefüggünk egymással valahol. Indáink metszik a világot, aztán továbbnyúlnak, ki, egy ismeretlen dimenzióba, mint elszakíthatatlan köldökzsinór, s ott vagyunk egybekapcsolva, elszakíthatatlan egésként, abban a teljesebb kontinuumban.” Ezzel a gondolattal részben egybecseng Ottlik Gézának az a vallomása, mely a *Vigília Ki nekem Jézus?* című emlékezetes körkérdésére adott válaszként jelent meg lapunk 1970. karácsonyi számában (majd Hegyi Béla *A magunk vallomásai* című könyvében, 1979-ben). „Létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek teljes, ép tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani roppant összetettségüket rész-jelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati, akarati jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk visszaélve a nyelvtan szerkezetével és a szavak jelentés-rendszerével, versében, regényében a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegbe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne.”

OTTLIK GÉZA LEVELEI RÓNAY GYÖRGYNEK

Kedves Gyurka!

Hazaérkezve kerestelek telefonon, végül megtudtam Laci fiadtól, hogy egyelőre nem jössz fel Pestre. Így hát ezúton köszönöm meg a küldött új kötetedet és kívánok további jó nyaralást mindnyájatoknak. Nagyon bosszankodtam, hogy Brüsszelben nem tudtunk találkozni. Sokszor üdv:

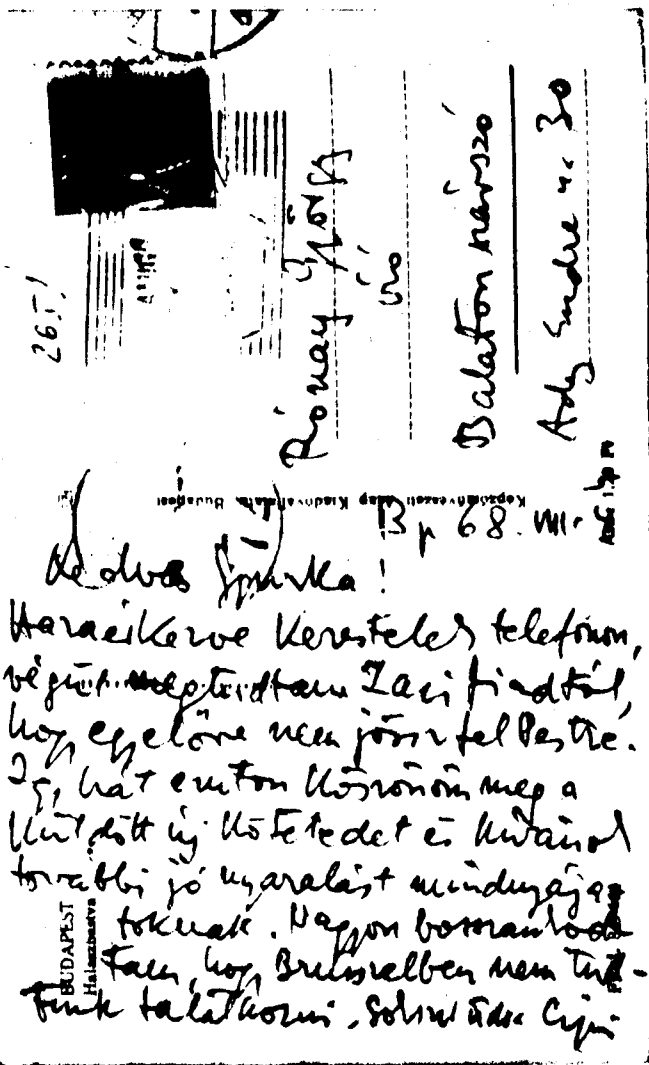
Cipi

1971. július

Édes Gyurkám!

Nem találtalak se telefonon, se a Vigiliában, hogy (1) megköszönjem a Kassák-kötetedet, ami nemcsak az egész Semil „Par lui-même” sorozatánál jobb (pedig azok se rosszak), hanem (például számomra) „hézagpótló”. Kassit mindig mélyen tiszteltem, untam, felületesen ismertem a műveit – most kaptam egy komplex szerves-egész kitűnő képet róla. Azaz most már olvasnom sem kellene őt – és éppen ellenkezőleg, elkezdtem újraolvasni! Időközben befutott a (2) Vigilia és majd hanyattvágódtam a kedves, eltitkolt meglepetésektől! Lászlónak már telefonáltam és megköszöntem a te szerkesztői aknamunkádról, hogy létező magyar írókat akarsz csinálni belőlem, jó lenne előszóban beszélgetni. Hát nyaralj jól (ebben a komoly nyárban most) és ha (3) közben feljössz és ráérsz egyszer, szólj ide meg Ágneséknak is, nem kell csütörtöknek lennie, hogy összeüljünk egy órára. Elég „szenzációs” lett a júliusi szám, egy csomó beszélőnivalónk lenne. Ölel sokszor

Cipi

Édes Gyurkám!

1973. aug. 5.

Köszönöm a Havas György-könyvedet, szép is, megható is, fontos is... Mármint fontos, ahogy a kort lassan, de csökönyösen tisztogatod a hazugságoktól, amikor és ahol csak teheted (Az „elegancia” védelme az ember szabadságának védelme volt – !) és ahogy helyreigazítod a lexikont, igazán „elegánsan”! Szóval élvezettel olvastam, köszönet! Ölel sokszor:

Cipi

(Remélem jól nyaraltok, feleségednek kézcsók)

1974. dec. 5.
 Hallom Ágnesétől, hogy ma
 nem jössz le a hegyről, pedig
 előszóval szerettem volna meg-
 köszönni a gyönyörű kötetet,
 édes Gyurkám! De remélem még
 látjuk egymást karácsony előtt,
 12-én vagy 19-én (?) Ölel sokszor!
 Cipi

1974. dec. 5.

Hallom Ágnesétől, hogy ma
 nem jössz le a hegyről, pe-
 dig előszóval szerettem volna
 megköszönni a gyönyörű kö-
 tetet, édes Gyurkám! De
 remélem, még látjuk egymást
 karácsony előtt, 12-én vagy
 29-én (?) Ölel sokszor

Cipi

75. II. 14.

Édes Gyurkám = ma men-
 tünk volna hozzátok, de
 mondta Ágnes, hogy áttettük
 a jövő hétre. Én 2 hétig nagy-
 jából feküdtem influenzával,
 Gyöngyi 2-3 napja kezdte, de
 remélem hamarabb lerázza.
 Remek a „Kutatás közben”.

Gratulálok! Van persze amit már olvastam, – majd beszélünk róla; ez nem csak anapestus-
 anapestus! ehhez nekem is szabad hozzászólnom! Ölel sokszor:

Cipi

1975. VI. 14.

Édes Gyurkám!

Tegnap keltem fel 4 hét után először, ronda „enyhe” influenza + arc-zsába, torok, homloküreg
 stb., láz. Köszönet a prima olvasmányért! „Az időjárásjelentések fontosságáról” az egyetlen
 gyenge dolog a kötetben – a többi remek! Például hanyattgurultam a „kultúrkapcsolatok”-tól
 rögtön! Szép a Kecskeméti-utca, Tompa Mihály, a Zaratusztra (emlék az is, mint a Stúdium
 boltja), a szőnyegek, nagyanyád és a versed! Dsida mamája (és az ember reménytelen maflasága,
 merevsége) – de nem tudom felsorolni, remélem majd beszélünk még a kötetről. Ágneséről sem
 hallottam hetek óta – abban sem vagyok biztos, hogy Ti már megjöttetek-e Ausztriából, – de el-
 küldöm (életjelnek) ezt a talán elolvasható cédulát és szeretettel ölel:

Cipi

1975. aug. 28.

Köszönöm a lapodat édes Gyurkám, meg a kedvességedet, (hogy jóakarattal olvastad el máris
 ennek a hólyag E. Cs.-nak a művét, – eszem ágában sem volt, hogy nyaralásotokban terheljelek
 vele) – és várunk már haza, de frissen, kipihentn, harckészzen! Addig is mindkettőtöknek to-
 vábbi jó nyarat kívánunk (meg a nagy családodnak is persze) Gyöngyivel együtt, szeretettel,

Cipi

Budapest, 1976. VII. 17.

Kedves Gyurkám!

Engedelmeddel küldök (külön borítékban) két novellát, amikről beszéltem, az író: – Leskovar Jenő, 48 éves tisztviselő, a III. ker. tanács ifjúságvédelmi osztályán, 20 évesen abbahagyta az írást, most nemrég újrakezdte. Engem felhívott vadidegenként, hogy elolvassám-e az írásait. Elolvastam, nagyon tehetségesnek tartom, ajánlottam a Kiadónak is, Réz Palinak. Mármost, ez a két novellaféle talán nem épp a Vigiliának való, de szeretném, ha belenéznel, mit tartasz róluk. Ezek a legjellegzetesebbek. Persze nem sürgős, ne hagyd magad háborgatni balatoni nyugalmadban, – majd ha feljöttök, beszélünk róla. Nellinek kézcsók, gyerekeket ölelem (elnézést a „levél-papír”-ért!) Szeretettel:

Cipi

1976. aug. 8.

Édes Gyurkám, nagyon örültem a levelednek és minthogy éppen lementem 3 napra Földvárra, szerettem volna átugrani hozzátok péntek délután – sajnos, nem ment! Most csak gyorsan bedobom ezt a lapot, hogy hátha Pesten láthatlak (bármilyen időben) T. Jutka érkezése alkalmából?? Ha nem, majd írok részletesebben. Leskováréknak persze azonnal megtelefonáltam a jó hírt, – mármint a feleségének. De ha a még jobb hír (hogy regényeden dolgozol) miatt mégsem jössz fel, – Lászlótól úgyis megtudom majd, nem kell válaszolnod! Nellinek kézcsók, ölel sokszor

C

1976. aug. 16.

Édes Gyurkám!

Hosszú levél helyett elhalasztom előszóra, szeptemberre, az írnivalókat (1. Birkás Bandi hagyatékából van valami, esetleg a Vigiliának, – 2. Leskovár Jenő boldogan beleegyezik a változtatásaidba, természetesen, – 3. az Iskola a határon új kiadása (meglepetésnek) a Te kritikából idéz a fülszövegen, nagy örömömre – Hát ebből igazán jár neked példány. – 4. T. Jutkát nem láttam.) Jó munkát! Mindkettőtöket sokszor ölelünk:

Cipi

1976. nov. 25.

Édes Gyurkám!

Itt küldöm *első fogalmazásban* (néhány jegyzet után mindössze) B. Bandi kis síremlékéhez szánt jegyzetemet. Szólj hozzá és ha kell, tovább korrigálom – vagy húzzál belőle bárhol, bármit. Legjobb volna lábjegyzet-szerűen, oldalról-oldalra alája tördelni az ő szövegének, kisebb betűtípusból. (Tóth Árpád sajnos annyira eltér Baudelaire-től, hogy csak franciául lehet idézni.)

Ölel szeretettel Cipi

Sebek

1.

*Ahogy egy sebesült katona
suttoja bele a fák arcába
utolsó üzenetét
a télről,
úgy halkul bele a világba
a tegnap acélerezetű
sóhaja,
valahol megszólal a kakas
hajnalodik.*

2.

*Két lélegzetvétel között
egy roppant szakítás küszöbén
szögeken feszülő sebeid.*

Vereség

*Aztán elhallgattak a fegyverek,
a katonák visszavonultak
hőfehéren és ázottan
mint az újszülöttek,
nem maradt mögöttük
csak néhány
félíg szívott cigarettavég,
arra gondoltak, hogy kint
újra esik
és eltakarták az arcukat.*

Átváltozás

*Ha most eljőnnél hozzám,
s az olthatatlan éhség éjszakáján
megterítenél,
s a szemközti hőfehér csend
rejtékében
megtörténne a mozdulat,
felgyújtánám az éjszakát.*

Erdőssy Béla: KORUNK MAGYAR EGYHÁZ-MŰVÉSZETE. A tanulmány szerzője túllép a szigorú értelemben vett kortárművészek ismertetésén, és csaknem fél évszázadot ölel át a szakrális művészet hivatalos és meghívott művelőinek bemutatásával. Hasznos lépést tesz annak érdekében, hogy a mindeddig mostohán kezelt téma feldolgozására úttörőként vállalkozzon. Erdőssy Béla szerencsésen használta fel a maga által létrehozott és mindmáig működtetett Katolikus Emléktár egyre bővülő adatgyűjteményét, és munkájában többé-kevésbé hiánytalanul sorolja fel az egyházi megrendelésre felkért mesterek életrajzi adatait, legjellemzőbb alkotásait.

A tanulmány erénye, hogy adatszerű képet nyújt fél évszázad „egyházművészeiről”, viszont hiányossága, hogy nem elemzi elég körültekintően a két világháború közötti, majd az azt követő időszak minden olyan jelentős stílusirányzatát, amely

közvetlen vagy közvetve hatással volt a hazai szakrális művészetre. A külön fejezetben tárgyalt gödöllői és római iskola értékelése nemcsak elfogult, de egyoldalú is, mert azt a látszatot kelti, mintha a szakrális művészet kifejezési eszköztára megrekedt volna a harmincas-negyvenes évek romanizáló, hol primitív, hol klasszikus formákat, a novecentót kedvelő stílusjegyeinek igénylésében. A szerzőnek – az egyháziak körében nem elszigetelt – szemléletéből adódik, hogy a szakrális művészetet mintegy kiszakítja a hazai művészeti fejlődés egészéből és a művészek-műalkotások megítélésében – tárgyilagos kritérium híján – saját ízlésére hagyatkozik.

A szerző magánkiadásában két ízben is – 1981-ben, valamint 1982-ben – megjelent, számos illusztrációt tartalmazó mű – hiányosságai ellenére is – hézagpótlónak mondható a hazai szakirodalomban.

F. A.

A VIGILIA A HARMINCAS ÉVEKBEN

Szendrey Tamás tanulmánya

A Nemzetközi Összehasonlító Egyháztörténeti Bizottság által kiadott *Világi mozgalmak a XIX. és XX. század egyházaiban* sorozatban Szendrey Tamás (Egyesült Államok) tollából tanulmány jelent meg *Katolikus szellemi megújulás Magyarországon a harmincas években. A Vigilia* címmel.

Tanulmányában a szerző megvilágítja a kor történeti háttérét. Az első világháború és a gazdasági válság után az emberek figyelme a kulturális, társadalmi és vallási kérdések felé fordult. A harmincas évek fiatal író és értelmiségi nemzedéke bírálta az uralkodó rendszer társadalompolitikáját és megújodást sürgetett. A katolikus értelmiségiek ezenfelül a vallási élet elmélyítését is siettetették. Érdeklődésüket felkeltette a nyugati, elsősorban a francia irodalom és szellemi élet. Az újat kereső értelem, eszmélődés eredményeként született meg a Vigilia.

„Egy új lap megindítása, különösen olyan korban, amelyre a társadalmi, politikai, valamint szellemi, kulturális forrongás nyomta rá bélyegét, mindig bizonyos meghatározott eszmék kikerülőseletét jelent” – írja Szendrey. – A Vigilia kulturális és irodalmi folyóirat, 1935-ben jelent meg először. Cikkeiben a szellemi és erkölcsi megújodást hangsúlyozta, a katolikus hagyomány felelevenítésével. A lap szerkesztői Aradi Zsolt, Balla Borisz és Possonyi László voltak.

A Vigilia – Balla Borisz irányvonalának megfelelően – nem foglalkozott politikai kérdésekkel. A szociális gondolat érvényesítése tekintetében azonban határozott álláspontot képviselt a pápai enciklikák szellemében. Balla keveset írt a lapba, mégis ő volt a Vigilia és az egész Vigilia-mozgalm fő mozgatóereje. 1932-ben *Új világ, új típusok* (Magyar Kultúra, 1932, 69. old.) című tanulmányában kifejti, hogy „a süllyedő világban az új embertípus pozitív képviselője állandó értékek megőrzésére törekszik. Ennek eredménye a katolicizmus terjedése, a katolikus irodalom újjászületése, a megtérések nagy száma.”

Az 1935-ben megjelenő lap első számában Schütz Antal adta meg a Vigilia programját: „A ma és a holnap között van – az éjszaka, a rémekkel, sejtelmekkel, reményekkel teljes éjszaka; s a hajnalvárók és holnapépítők attitűdje – a virrasztás és őrtállás: vigilia! Vigilia: az őskereszténység szíve-dobbanása; ifjúság, élet, tartalom, alakító erő. Elevenbe vágott és ott vibrált a lelkekben az első indítás erejével az Üdvözítő »Vigilate« fölszólítása, mely végigzúg az evangéliumon... Ez a vigiliás szellem, és csak ez van hivatva elébe menni és elébe dolgozni a holnap nagy titkának.”

1938-ban személyi változás történt a folyóirat szerkesztésében. Balla Borisz és Aradi Zsolt diplomáciai szolgálatba lépett, Possonyi László vette át a vezetést. A szerkesztőség munkatársai között a katolikus irodalmi élet olyan jeles személyiségei voltak, mint Harsányi Lajos, Mécs László, Sik Sándor, Horváth Béla, Just Béla és Rónay György.

A leköszönő Balla Borisz búcsúnyilatkozatában szintén a lap hivatásával foglalkozik: „A Vigilia útja: a katolikus spiritualizmust kell hirdetni minden formában, azok részére is, akik még távol állnak tőlünk, de akik várják az általános tájékozatlanságban, hogy megismerjék az igazságot. (Non veni vocare justos, sed peccatores.) És politizálhatunk mindenütt, de a Vigilia hasábjain ne politizáljunk. Aki Keresztes Szent Jánost, Szent Tamást, Szent Ágostont vagy Lisieux-i Szent Teréz szellemét megérti, jó bástyája lesz a döntő pillanatban hitének; a katolikus misztika művelése, kritikai ismertetése, mélységeinek feltárása maradjon továbbra is egyik legfontosabb feladata e folyóiratnak.”

Ez a tendencia a következő években is megmaradt. Bár a lap a második világháború idején is megjelent, alig említette a háború eseményeit vagy következményeit, kivéve egyes irodalmi műveket. Ilyen volt Balla Borisz diplomata napló-kivonata és Mécs László *Imádság a nagy Lunatikusra* című verse, amely szembeszegül a fasiszta ideológia terjedésével.

Érdekes figyelemmel kísérni, milyen külföldi és magyar írók szerepeltek a Vigilia lapjain: Paul Claudel, Charles Péguy, Jacques Maritain, Georges Bernanos, François Mauriac, Gabriel Mar-

cel, Sigrid Undset, Miguel de Unamuno, Henryk Sienkiewicz, Giovanni Papini, Paul Valéry, Coventry Patmore, Francis Thompson és G. K. Chesterton, az európai katolikus irodalom szinte valamennyi jelentős képviselője. A magyarok közül: Mécs László, Sík Sándor, Harsányi Lajos, Rónay György, Toldalagi Pál, Thurzó Gábor, Just Béla, Horváth Béla, Pilinszky János, Sinka István, Tűz Tamás, Jankovich Ferenc, Babits Mihály, Szerb Antal, Dallos Sándor, Sőtér István, Gáldi László és Bóka László. Tehát olyan magyar írók és költők is, akik közül később többen marxisták lettek. A Vigilia soha nem volt sovíniszta. Possonyi László mutat rá visszaemlékezéseiben, hogy nyitva állt a más vallási irányt és világnézetet képviselő írók előtt is.

Mécs László szerkesztése alatt a lap igyekezett Magyarország bíráló lelkiismerete lenni. Erre hívta fel író társait is a Vigilia hasábjain: „Legyen a Vigilia az új Magyarországot akaróknak, íróknak és olvasóknak harangtornya!”

„Az események megghiúsították ezt az ábrándot – füzi hozzá ismertetéséhez Szendrey Tamás –, és bár a Vigilia túlélte a háborút, s 1946-ban újra megjelent Sík Sándor és Juhász Vilmos szerkesztésében, a Mécs által megfogalmazott célkitűzést a háborút követő megváltozott körülmények között nem tudta megvalósítani. A Vigilia és a Vigília-mozgalom csekélyebb szerepet játszott Magyarországon, mint régebben, és mint háború utáni szerkesztői vélték, mégis hű maradt szellemi gyökereihez.”

„Bár a lap 1946 óta számos változáson és viszontagságon ment át, eredeti elkötelezettsége változatlan, ha nem is mindig tudja betölteni” – fejezi be tanulmányát Szendrey Tamás.

RUSZTHY ÉVA

K **KAZINCZY-BIBLIOGRÁFIA.** A miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a Hermann Ottó Múzeum közös kiadásában jelent meg Kazinczy Ferenc irodalombibliográfiája. A nagy munkát végző, szakavatott összeállító, *V. Busa Margit* két feladatot is betölt: egyrészt szép jubileumi emléket állít Kazinczy Ferenc halála 150. évfordulójának, másrészt segítséget nyújt a Kazinczy-kutatásnak. Sajnálatos tény ugyanis – az előszóban Fried István emlékeztünkbe idézi –, hogy Kazinczyról, irodalmunk szervezőjéről még nem készült monográfia, teljes pályaképet adó életrajz. *V. Busa Margit* munkája tehát az első lépés e tekintetben: a kezdetektől, azaz 1775-től 1980-ig összegyűjti és rendszerezi a Kazinczy-irodalmat.

A kétezernél több önálló tételt tartalmazó anyagot évenkénti elrendezésben találja, azon belül pedig öt nagy csoportot állít fel: 1. Kazinczy önálló kötetben megjelent saját művei és ismertetéseik; 2. periodikumokban megjelent művei és ismertetéseik; 3. kortársak munkáinak sajtó alá rendezése, az általa írt bevezetések és ismertetések; 4. a műveiről, fordításairól és személyéről megjelent irodalom; 5. társ szerzős művei, saját műveinek mások által történt átdolgozása; végül a családjára vonatkozó adatok közlése. Az irodalomtörténeteknek e korszakot tárgyaló monográfiái és tanulmányai közül csak azokat vizsgálja, amelyek önálló fejezetet szentelnek Kazinczynak, a periodikumokban viszont különösen azokat a cikkeket keresi, amelyeknek címéből nem derül ki, hogy Kazinczyval foglalkoznak (az ilyeneket annotálja is). A kötetben megie-

lent művek címe után a többszöri kiadások évszámait is megadja, valamint a tartalomjegyzéket is közli, mert a sajtó alá rendező válogatása, csoportosítása, a művek többszöri megjelentetése egyben irodalmi értékelést is bizonyít.

Az évek szerint történő elrendezés lehetővé teszi, hogy figyelemmel kísérhessük a Kazinczy iránti érdeklődés hullámlását. Alig van év, hogy ne írtak volna róla, viszont egyes évek, főként az évfordulók nagyon termékenyek voltak. Születésének 100. évfordulója alkalmával olyan gazdag az 1859–60. év, hogy az egyes városok, helységek szerint kellett csoportosítani az ünnepségeket, megemlékezéseket.

Az összeállítást Névmutató egészíti ki, amely tételszámok hiányában csak lapszámot jelez, ez azonban a könnyen áttekinthető nyomdai elrendezés miatt nem okoz nagyobb fáradságot az érdeklődő olvasónak. A végzett munka nagyságára még egy adat: az átnézt és rövidítés-jegyzékben közölt folyóiratok, hírlapok és egyéb időszakos kiadványok száma csaknem 250.

Bevezető sorainkban két szerepét emeltük ki a bibliográfiának. De van, illetve lehet egy harmadik is: további hasonló személyi bibliográfiákra ihletetheti az irodalomtudomány iránt fogékony kutatókat.

(Kazinczy Ferenc. Bibliográfia. Összeállította: *V. Busa Margit*. Kiadja a **II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a Hermann Ottó Múzeum**, Miskolc: 1981. Sokszorosítás.)

SZABÓ FLÓRIS

Húsvét Magyarvistán

Húsvét közeleg. Még magamban őrzöm a tegnapi feltámadási körmenet gyertyalángjait, a kolozsvári Szent Mihály-templom gótikus íveinek játékát, az este tíz óráig tartó szertartás megrendítő emlékeztetését, de már a harangok felé is hallgatózom.

Vasárnapi öröömöm a kalotaszegi varrottasok pirosával kiömlik az utcára is, mikor Kapuson végigmegyek. Utam azonban sietős, csak a himzések napfényben meglehetősen melegét vihetem magammal, meg a fogócskázó dombok barázdáit. Vistára kell érkezennem fél tizenegyre, az istentiszteletre. A nagy igyekezéstől az idő még túl korai. Nem baj, legalább megnézhetem a környező falvakból Egerest, hiszen semmi az út odáig.

A kora tavasz hidege kezd felengedni, a levegő ünneplőszagú. Az egeresi kastélynak romjainban is pompát őrző reneszánsz ablakíveit nehéz szívvel hagyom el, hogy a faludombon lévő templomocskából is valamit magammal vihessek. A szántók vízenyős földjébe süppedő ünnepi cipők jelzik, hogy érhetek oda minél hamarabb. Majdnem mindenki köszönti bennem a nem odavalósít. Eltűnődöm. Vajon mennyi emberélet, mennyi sors, mennyi húsvét fölé borult a kis templom megnyugtatója?

A külső templomfal csetlő-botló kőtablás üzenete nagyapáink figyelmeztető ujját idézi:

*Ember én az Urat csak némán tisztetem
Mivel bennem nincsen sem szív sem értelem.
Te bírsz e kincsekkel s az egyikbe belé
Van oltva, hogy siess dicsőbb célod felé;
Mennyivel tartozol te Néki akkoronn
Amidőn oly sokkal vagy fejjel a poronn...*

Tartozásaim meg nem adott adósságait méricskélem a magyarvistai úton is még. Odaérkezvén szinte alig érek rá megcsodálni a fazsindelyes templom égbe simulását, mert gyöngyös-pártás leányok, bokrétás legények tűnnek fel mindenünnen. Harangszóra lépegetnek, nem sietősen. Talán csak a zsebkendőkből, kendőkből, gyöngyökből elbújó lányok szaporázzák jobban. Mégsem állnak meg a bokrétás kalapú legények mosolyánál, hanem inkább egy csokorba gyűlnek. A szalagok röpködő színei, a rámás csizmára ráboruló sok szoknya, a nagyanyáktól örökölt himzett ingvállak, díszes mellények egyformán kedvessé teszik őket.

A menyecskék, némelyik tán alig van tizenhat éves, fejkendőbe rejtik somolygásukat, mikor a pártás lányokat, fiatal legényecskéket mustrálgatják. Persze nem feltűnően. Csak épp megnézik tavalyi önmagukat.

A zsongás egyre erősödik. Aztán, talán mint már hétszáz éve mindig, kinyílnak a kapuk. Háromszáz ember feje hajolt a csöndbe. Hatalmas rend volt a világban. Húsvét volt.

Csodálatos szép öregasszony ült velem átellenben. Fekete kendője derűt ölelt magához. Szálfaegyenesen ült, ahogy a többi öregasszony, ahogy a többi öregember. És fejünk fölött a kétszáz éves fakazetta, a zsoltár híves patakja lassan kibontotta virágait.

H. HADABÁS ILDIKÓ

Facimbalom

E találó címmel jelentek meg Szedő Dénes versei, énekszövegei; apró elmélkedő prózái és versfordításai. Egy könyvben – ahogy a szerző írja a fülszövegben – „egy föld alatt” lakhat Szent Ferencel, mert verseit megelőzik Assisi Szent Ferenc írásai, *Balanyi György* piarista kitűnő fordításában (aki a ferences szellemiség rendkívül fölkészült ismerője; ez nemcsak fordításából derül ki, hanem műveinek fölsorolásából és abból is, hogy a megjelenteken kívül három könyve kéziratban van).

Szedő Dénes versei a katolicizmus szépségeitől szépek. Nemcsak a tárgyak mutatja, hogy a hit, a vallásos – nemcsak élet – létmód mélyében keletkeztek, hanem külső, poétikai formák is erre utalnak: a pontos kifejezések, a megértelt rímek, a hagyományos versformák, a valóban látott – nemcsak látni képzelt – belső történések, alakok hiteles, külső megjelenítése, s nem utolsósorban a láttató szavak, az igék, a tömör, rövid jellemzések szeretetűs hatásuk alapos ismerete. De legeslegelőbb: ezek az írások világosan és egyértelműen a szeretet – isten- s emberszeretet – kényszerítésére születnek meg. Ezt a kényszert meg sem kísérik leplezni; fegyelmezett írások, tévedést, laza kötések nem tűnnek, következképpen szeretetet is ébresztenek. Az eredmény: a háttérbe húzódó költő szelidsége lép előtérbe, s markáns egyszerűséggel mutatja meg a lelkeséget, a tájat, a részleteket, a magatartást, a bölcsességet s mi mindent – az evangéliumnak, a krisztusnak erőterében. Sok példát idézhetnénk erre. Íme, egy: *Az ismeretlen* című verse így kezdődik: „Áll a fényben. / Hallgat. Emitt / János merit / vizet éppen.” Mivel „Isten csöndje / ül a tájon / körös-körül”, egy halkra hangszerelt író mondja el, hogyan nézi az Ismeretlent, aki a fényben áll. Aki nem szól semmit. Áll és nézi, mit csinál János. Tudjuk, ki ez az Ismeretlen. Ahogyan jelen van, az téveszthetetlen. A versszak simán gördül, a sorok szótagszáma egyenlő, a rímek finoman, föltűnés nélkül, de jól hívják egymást s felelnek egymásnak: fényben-éppen, emitt-merit. A vers szonett. A második szakasz rímképlete azonos az elsővel. A négyzótagos sorok elég rövidnek ahhoz, hogy keményen meg kelljen

küzdeni a szabatos kifejezésért. A verstesten mégsem érezni a legkisebb erőlködést, kényszerűtördelést, sutaságot sem, könnyedén, karsún, már-már soványan áll a halvány vajsárga papíron, mint az Ismeretlen a parton. Ez bravúr.

Azt mondtuk, a költő visszahúzódik műve mögé. Igen, de nem személytelenül. Személyisége – s ez a fontos – teljes áttetszőségében van jelen. Tudatos áttetszés ez, mert azt akarja átragyogtatni magán, aki mindene, elismert, elfogadott, fölsimert, vágyott és megkapott szerelme: az Atya, Jézus Krisztus, Ferenc szentatyja, a szellemiség, az embertársak és – igen, ez is fontos! – a világ. A költő nem önmagát hagyja ki a „játékból”, hanem illetéktelenségeit, nem tolja az orruk alá, nem tuszkolja ránk – lélekben sem, tehát versben sem – embersége megoldatlanságait. Az önmagát az odaadásban megoldott szellem mutat itt föl tiszta, sallangtalan képet arról, amit lényegesnek tart, amiben ő is megmerítkezett. Ezért oly gyöngéden befejezték, de nem lezártak írásai, egészek, de nem tűntetőek, szelíd, de határozott lejtésűek. A szerző anélkül tanít, hogy tanítani akarna. Különböztet megcsinálnak artisztikus formái, rajzolatának élessége; az a megjelenítés rovására menne, élessége elhomályosodna. Alighanem a szerzetes-pap konszerekáló, lehelő hatalma teljesebb be írásain is.

Azt mondtuk, művében jelen van maga a világ is. De a megváltott világ, más szóval, a világ lényege: szenvedése és öröme. Bukása és boldogsága. Vagyis önmaga és üdvössége. „Átüt... / ... a halandó emberen / az örökkévalóság” (*XXIII. János*). Nagyön is forró, egyáltalán nem finomkodó szavakat használ a világra, s ezek a szavak azt jelzik, jól s pontosan látja a látnivalót: „Orcája / egy vér, egy csatak” (*Nincs színe*); „Hát az ember hol van? / Alant a majorban / megcsikordul egy ajtó” (*Az elhagyatott*); „Földbe dugták: vesz-szen ott” (*A hallgató Ige*); roncsolt sebét „lát-tam hűledezve” (*Tetemrehívás*). Ez a megváltott világ talán még véresebb „az igazánál”, de több is annál. Több a gyöngédségével, a szeretettel, amely mindent bevon benne, több abban, hogy célja egy Személyiségben kirajzolódott: „Mégis! Egy kóbor eb... / öledbe fúrja fejét” (*Az elhagyatott*).

Érdemes idézni talányos, egyszakaszos versét, melyben szembevillognak az isteni és az emberi sors pillanatai, végzetserű megfelelé-

sei: „Almon fekvé vártál. / Tejjeddel tápláltál. / Elindultam. Sírtál. / Elterültem. Álltál” (*Sors*). Rövidebben már nem lehet. Az utolsó két sor talpra szökkenő, nyomban átrendeződő állóképei megmerevednek; fölsóhajtunk. Értőbben sem lehet. Aki így tud állni (s léven ez a szó a vers utolsó szava, most már örökké), az sír is, amikor megmoccanunk... Ez csak Ő lehet. (*Szent István Társulat, 1982*)

VASADI PÉTER

Ki tud szeretni igazán?

Hegyi Béla: Alkotó időszakok
Esszék, beszélgetések
(Magvető Kiadó, Budapest, 1982)

Hegyi Béla a könyvének 455-ik lapján teszi fel ezt a kérdést, s eleve rámutat a felelet nehézségére: mert szeretni nem könnyű. Az egyik legelvontabb esszéje ez, a *Hit és szeretet* című, bár itt is tovább halad, az elvontságtól a konkrétumhoz, ezúttal Gyurkovics Tibor költészetéhez. A konkrétum ebben a könyvben túlnyomórészt, látszólag, a művészet (vagy a tudomány, vagy a pedagógia), de valójában mindig: az ember, éspedig az alkotó ember. S amit az alkotó ember bemutatásából rendszerint leoszúrhatunk, kiolvashatunk: viszonya a hithez és – vagy – a szeretethez.

Hegyi Béla hisz bennük, és szereti őket: egészen különös érzékenységgel méri fel, mekkora teherterhelés, s milyen rendkívüli kegyelmeket kíván a művészi hivatás. Nem a csodálat távlatából, hanem – félre ne értsük! – szinte irgalmas gyengédséggel közeledik azokhoz, akik jól-rosszul, büszkén vagy lázadózva, békétűrőn vagy beleroppantva viselik ezt a terhet. S ugyancsak nagy-nagy megértéssel, kettőzött figyelemmel fordul azokhoz, akik a teherviselésből közvetlenül részt vállaltak: az alkotóművész feleségéhez, munkatársához, kísérőjéhez. A művészekon kívül elsősorban őket szólaltatja meg, mutatja be Hegyi Béla. Kassák Lajosné Kassákról szól és ír, Szerb Antalné elsősorban a férjéről beszél, de apjáról, a nem eléggé ismert Bálint Aladáról is, – Illyés Gyuláné pedig csakis a munkájáról, hivatásbeli problémáiról tájékoztatja, a Gyógypedagógiai Főiskola igazgatójaként, a szerző-riportert.

Bartókról – és önmagukról – hárman mesélnek, Rédei Margit, Pásztor Ditta és Comen-soli Mária; Latinovitsról, s nem saját magáról beszél Ruttkai Éva (Ruttkai művészetét, Lotte-alakítását Hegyi méltatja), Törőcsik Mari és Maár Gyula pedig magukról is, egymásról is – és Pilinszkyról is vallanak.

Tehát: férfiak és nők, írók és színészek, muzsikusok és képzőművészek – Ősze András, Bálint Endre, Berki Viola –, és ott a pszichológus Buda Béla, meg Dienes Valéria filozófus és táncművész-pedagógus; a költők közül megszólalnak a hazán kívül élők is, két végtelen ellentétes alkatú emigráns poéta, Fáy Ferenc és Major-Zala Lajos; s a beszélgetések és portrék között szerényen húzódik meg néhány szinkritika, egy képzőművészeti esszé – Vajda Lajosról –, vagy egy filmkritika mezébe bújtatott elmélkedés Máté evangéliumáról, melyben Hegyi teljes felkészültséggel folytat disputát a Biblia és Krisztus történetiségéről, ókori és újabb forrásokról, nyomon követe Pasolini útját az evangéliumhoz. S mindezek után: önmagához híven, elsősorban mesteréhez hű a kötet szerzője; Rónay Györggyel fejezi be könyvét, Rónay prózájának értékelése után emberi portréjának szuggesztív bemutatásával.

A kötet Rónayval végződik, és... Lukács Györggyel kezdődik; de talán természetes, hogy nem az elején kezd olvasni az ember. Jőmagam – és sokan mások, tudomásom szerint – azzal kezdtem az olvasást, aki hivatásának teherterhelébe beleroppant: Latinovitscal. Azt akartam jobban, belülről megismerni, aki kívülről, a színpadról és a filmvászonról közeli ismerősnek tűnt, s akinek tragikumai, mint vallomásaiból kiderül, nem egy megzavarodott elme, hanem a háborgó, harmóniát hasztalan kereső szív konfliktusaiból fakadt. „A szeretetbe is el lehet fáradni, bele lehet unni. Ha csak mi szeretünk, és mások a szeretetből nem törlesztenek, elfásulunk, kiégünk” – vallotta, ő, aki szeretet-színházat akart csinálni. Szeretni akart, de nem bírt hallgatni arról, ami fájt neki: sérelmeiről, az igazságtalan visszautasításokról. Szavai, írásai vihart kavartak, minél jobban kívánta a megértést, annál összeférhetlenebbnek tartották... nem segíthetett a szerető asszony, a hűséges kutya. Hiszen a szeretet és a hűség, amit itt kapunk, csak fel-nagyítja, még elfogadhatatlanabbá teszi számunkra a gyűlöletet és az ellenségeskedést, amibe ott ütközünk. Az egyensúlyt megte-

remtheti a művészi kiteljesedés, alkotásunk – akár írás, akár szerepalakítás – olyan tüzzel éghet, mely fölemészt, elpusztítja a „kibékíthetetlen ellentéteket”. De akit épp művészetében akadályoznak, hol talál kiutat? A pillanatot, amikor az én elveszti a póráz, valóban csak egyetlen, gyenge pillanatot, de hosszú hónapok, évek kinjai szülik meg. Hegyi Béla a Szunyogh Xavér Misszáléból idézi (ezt kérte Zoltán, meséli Ruttkai Éva, hogy küldjék be neki a kórházba, a Nagyhetre) a június 4-én, Latinovits halála napján olvasandó szentleckét: „... kedvessé lett Isten előtt, szeretetet talált, s ő elvitte, mert bűnösök között töltötte életét...”

Ki tud szeretni igazán? A szeretet nyomorékjairól írta regényeit Rónay György; Hegyi Thurzó Gábor szavaival jellemzi őket: „... mindig és mindenkiből hiányzik a szeretet, nem tudnak vagy nem akarnak szeretni, és ha szeretnek, akkor rosszul, önzőn, másokat és önmagukat pusztítón”. De Rónay megértő, megbocsátó irántuk, mert – mint Hegyi írja – „a rossz, lényegét tekintve, nem emberi dolog, ami pedig nem emberi, csak átmeneti lehet az ember világában”. A szeretet után nyomozva, megállapítja, hogy napjainkban a szeretetet közvetítő rendszerek útján élnek meg az emberek: ilyen szeretet-pótlék a művészet, a sexualitás és az alkohol. De lehet a művészet valóságos eszköze is a szeretetnek: éppen ez a kérdés foglalkoztatja a szerzőt, amikor interjú-alanyait megválasztja, amikor a szex-központúság veszélyeire hívja fel Major-Zala figyelmét, amikor a Latinovits-portréban nem írja le az „alkohol” szót, vagy amikor Ősze Andrásról egy 1941-ben publikált nyilatkozatot idéz: „Aki dolgozik a lelkén, az a művészetben a tisztaságot, a reményét tápláló szépséget keresi”.

Háttérbe húzódva jelen lenni, szinte mellékesen informálni, a megszólaltatott, kikérdezett személy teljes szabadságát tiszteletben tartva mutatni meg, ami az alkotó emberben – nemcsak a műben – szeretetre érdemes: ez Hegyi Béla különleges, egyedülálló írói képessége. Ugyanígy fékezi magát – bár stílusának líraisága óhatatlanul kitör, főleg amikor azokról beszél, akiket nagyon szeret – cikkeiben, esszéiben; pedig bámulatraméltóan gazdag ismeretanyagot dolgoz fel, filosz-alapossággal, rengeteget tud mindenről és mindenkiről, amiről és akiről ír. „Aki keres, az talál” – így építi Hegyi a maga hídjait hívők és hitetlenek közé;

a fiatal Lukács Györgytől idézi, hogy „A jóság csak egy út a sok közül, de ez az út bizonyosan Istenhez vezet”, és egy szovjet-orosz író, Leonnyid Leonov nyilatkozatában találja meg azt a szakaszt, amivel *Hit és szeretet* című esszéjét befejezheti: „A világ ma bűnösen él. Kezet emelünk a tilosra: az anyaságra, az igazságszágra, a lélek tisztaságára, amelyek nélkül nincs élet, különösen nincs a gépek korszakában. A gépek robotok, amelyek meg fognak ölni bennünket, ha nem élünk tisztán.”

Nilván mások is megfogalmazták már, de én most Hegyi Bartók-esszéjéből tanultam meg, hogy a zene az önismeret művészete: „A világba, az emberekbe és önmagunkba vetett pillantásaink során sok olyasmit látunk, amit szégyellünk, tagadunk, titkolunk, de nem tudunk elfelejteni. Ő megfogalmazta a muzsika rejteleiben. Hiába hát suta tagadásunk, az emlékezések vetélése, múltak temetése...” És az ő Dienes Valéria-interjújából tanultam meg, hogy a látás mennyivel több, mint a nézés: „... amit az ember 'néz', azt olyannak 'látja', amilyennek nézi. De amit az ember 'lát', azt olyannak 'nézi', amilyen a valóságban, eredetiben, önmagában. A 'nézésben' mindenestül ott vagyok én. A 'látásban' nem vagyok én, hanem csak az, amit látok. Azért szeretem jobban a világnézetnél a világlátás kifejezést. Istent sem lehet megnézni. Csak meglátni...” – mondja Dienes Valéria.

Gondolatok és megfogalmazások, művek és alkotók: élő, küzdő, szenvedő emberek – nagyon sok és sokféle érték, amit Hegyi Béla könyve ad, ismertet, közvetít. Mégis, úgy érzem, az a legfontosabb és a legmegrendítőbb, ami – az ábrázolásokon belül – élő, cselekvő példája a szeretetnek. Ahogyan Ruttkai Éva beszél Latinovitsról, ahogyan Nelli asszony félti a Hegyivel beszélgető Rónayt, ahogyan Bálint Klári mesél Szerb Antalról, és ahogyan – legelsősorban – Kassák Lajosné mondja el a maga Kassák-történetét. Gyengéd humorral, jól érzékeltetve hajdani diáklányos fölényét, amikor megismerkedésükre, szerelmük kezdetére emlékszik vissza, és egyre szívszorítóbban, drámaiban, amikor az utolsó éveket vagy az utolsó hónapokat, napokat idézi fel, magára erőltetett tárgyilagossággal, visszafogott váddal (azokkal szemben, akik férje halálát késleltethették volna), belenyugvássá kristályosodott keserűséggel. Ahogyan Klára asszony látja – és nem csupán nézi – a nagy embert, századunk egyik legnagyobbját, aki

„egyébként” századunk egyik legnagyobb művésze is, abból nem csupán, s nem legfőképpen egy „alkotó időszakot” ismerünk meg, hanem mindenekelőtt egy nagy szerelmet, vagy „a” szerelmet, amit a régi magyar nyelv nem kü-

lönbötített meg értelmi árnyalattal a szeretettől, ahogy a világ legtöbb nyelve nem különbözteti meg ma sem.

KERÉNYI GRÁCIA

TEOLÓGIA

Könyvek

Zirc 800 éves jubileumára

Naszályi Emil: CSÚCSOK ÉS SZAKADÉKOK. Clairvaux-i Szent Bernát (1090–1153) a XII. század európai történelmét és keresztény lelkiségét meghatározó egyénisége, a ciszterci lelkiség maradandó forrása. Ezért is sajnálatos, hogy Golenszky Kandid két Szent Bernát-válogatásán kívül művei magyarul nem váltak hozzáférhetővé. (Golenszky Kandid: Lucere et ardere. Clairvaux-i Szent Bernát műveiből. Korda Rt. Bp. 1948. – Lángolj és világíts! Válogatás Szent Bernát műveiből. Ecclesia. Bp. 1979.)

A bencés rendből, Szent Benedek regulájának az eredeti szigorúságában való megtartására, vált ki Róbert apát vezetésével 21 szerzetes 1098-ban az „új monostor”, Cîteaux megalapításával. Innen a „ciszterci” név. 1112-ben a monostor éppen szigorú életformája miatt már kihalóban volt, amikor Szent Bernát, a 21 éves főnemesi ifjú 30 társával felvételét kérte. 25 évesen már az újabb két monostor egyikének, Clairvaux-nak apátja. Haláláig 67 új apátságot alapított. Cîteaux és a ciszterciek Cluny akkor már fényűző életmódját bírálva, a Regula húseses megtartására indultak. Cluny és Cîteaux vitájában, Clairvaux-i Szent Bernát és Petrus Venerabilis szellemi párbanban a benedeki szerzeteseszmény két felfogása csapott össze.

Bernát életműve messze túllépett rendje határain. Főként levelezésével hatott más szerzetesekre, fejedelmekre, püspökökre és papokra. Amikor 1145-ben tanítványa III. Jenő néven pápa lett, a pápai udvarral szemben is szigorú szerzetesi eszményt hirdetett, prófétai keménységgel ostromozta annak elvilágiasodását. Tekintélye őt is belesodorta politikai, világi ügyek intézésébe, kudarcokat is el kellett szen-

vednie. Élete azonban a kolostor, a kontempláció csendjéből épült. Lelkisége a Szentírásra és az egyházatyák írásaira alapozódott. Krisztus emberségének tisztelete volt talán a legmodernebb vonása.

Ahogy Naszályi Emil összefoglalja Szent Bernát lelkiségét, az egyben lelki önéletrajzzá is avatja könyvét. Nem „breviáriumot” vagy antológiát állított össze Bernát műveinek szemelvényeiből, hanem „műveiből két kézzel és tíz körömmel kaparja ki és gyűjti össze, fáradtságot és verejtéket nem kímélve, Szent Bernát tanításait a lelki életre” – ahogy az előszó írja. Szerzetespap mutatja be eszményének, szent mesterének tanítását – minden istenkereső ember számára.

Szent Bernát összes műveinek legújabb latin nyelvű kiadása nyolc kötetet tesz ki. Ezt a hatalmas anyagot aligha summázhatná bármilyen szemelvénygyűjtemény, de megközelíti és áttekinthetővé teszi a sajátos műfaj, amit a szerző választott. A „szerző” ezúttal nem is egészen ideillő alany. Mert vállalkozása nem a könyv megjelentetésének szándékával indult, hanem egy külső kereteit tekintve fölöttébb zaklatott, mégis elmélyült életmű kaland-vallalásával. Ez teszi hitelessé, és egyben magyarázza helyenkénti csiszolatlanságát is.

Aki ezt a könyvet évekre elmélkedéseinek vezérfonalává teszi, az nem muzeális szellem-történeti kincset fedez fel a maga számára, nem is valami partikuláris „áhitat-gyakorlatot”, hanem olyan lelki iskolába iratkozik, mely a kereszténység egyetlen alanyához, Krisztushoz vezet. „Virrasztó menyasszonya” válik, igazi istenkeresővé, aki egyre többet ért meg és él meg a „Völegény” örök üzenetéből. (*Szent István Társulat, 1982.*)

*

A zirci jubileumra külön számmal jelentkezett a ciszterciek római folyóirata, az ANALECTA CISTERCIENSIA (38. évfolyam, 1. füzet. 1982. január–június). A rend római központjának kiadásában 1945 óta jelenik meg, Zakar

Polikárp professzor szerkeszti évek óta, és évi két számának összterjedelme mintegy 300 nagyalakú oldal.)

E szám tartalmához illően két magyar ciszterci szerzetes tanulmányát is közli német nyelven: Hervay Levente Ferenc és Bárdos Albert Kornél dolgozatát. Mindketten a hazai tudomány elismert művelői. *Hervay L. Ferenc* rövid történelmi áttekintést ad a zirci apátság 800 évéről. A magyarországi ciszterci rendtörténet repertóriumát, közreadó szerző (Repertorium historicum Ordinis Costerciensis in Hungaria, I. Budapest, 1982) ezt a történeti vázlatot az utóbbi évtizedekben napvilágot látott új kutatási eredmények felhasználásával írta, saját és mások eredményei alapján, melyek azóta gazdagították Békefi Remig és Horváth Konstantin munkáit is. (Horváth Konstantin *Zirc története* című, 1930-ban kiadott könyve jelentős részben a Békefi Remig által gyűjtött anyagra épült, akinek terve volt, hogy Pilis és Pásztó után a zirci apátság történetét is megírja.)

Bárdos A. Kornél Zirc XVIII. századi zenei életéről írt tanulmányt. A kiváló zenetörténész, aki az elmúlt években Győr, Sopron és Tata XVII–XVIII. századi zeneéletéről publikált Budapesten széles körű levéltári kutatásokon alapuló köteteket, itt is új kutatási eredményeivel jelentkezett.

A folyóirat zirci számában ezenkívül *Norbert Mussbacher* lilienfeldi apát (Ausztria) tett közzé tanulmányt a lilienfeldi apátság 1659–1699 közötti erőfeszítéseiről a zirci apátság új életre keltése érdekében. Ezek Pyrker László apát, a későbbi velencei pátriárka, majd egri érsek nevéhez fűződnek.

Heinrich Grüger két tanulmánnyal szerepel a kötetben. Az első a ma lengyel földön lévő Heinrichau és Zirc uniójának kezdetéről szól (1701–1752). Ez is forrásközléssel párosul. Másik közleménye hosszabb forrásközlések sorozatának első része: Zirc történetére vonatkozó dokumentumok a heinrichau apátság egykori levéltárából. A heinrichaui levéltár fennmaradt része a breslaui (wrocław) egyházmegye levéltárába került a XIX. században. Egyes részei pedig a tartományi levéltár részeként a II. világháborúban elpusztultak. Grüger a zirci vonatkozású iratok legfontosabb darabjait közli. Ezt tíz jó minőségű fotó egészíti ki, főleg az egykorú zirci térképekről és tervrajzokról.

Az *Analecta Cisterciensia* e számának anya-

ga méltó színvonalú, tudományos eredmény. Nemcsak rendtörténeti, hanem természetesen általános magyar történeti szempontból is figyelemre méltó forrás.

*

Ismét más igénnyel és színvonalon jelent meg az évfordulóra Kismartonban a CISZTERCI LELKISÉG című kis kötet, melyet az amerikai Dallasban, az ottani ciszterci apátságban munkálkodó magyar atyák adtak közre. A szerzők a külföldi magyar nyelvű katolikus irodalomból, folyóiratokból jól ismertek: *Sieghard Kleiner* ciszterci generális apát beköszöntője után az időközben elhunyt *Léka Lajos* történész professzor foglalja össze Zirc 800 évét. A kiváló szerzőt sajnos e cikk végső formába öntése előtt már szélütés érte és munkaképtelenné vált. Így nem csodálható, hogy munkája nem azt a színvonalat nyújtja, amit joggal várhattunk volna tőle. Vázlatos bepillantást enged a csak magyarul olvasó érdeklődő számára.

Ugyancsak történeti jellegű és pedagógia-történeti irányú *Csizmazia Placid* tanulmánya a magyar ciszterciek szerzetes tanári tevékenységéről. „Igen jelentős tényező volt a tanítás komoly színvonala, nemegyszer egészen magas, a tankönyv szavain messze felülemelkedő látóköre”. A rend tanárjelöltjeit szaktárgyaiknak megfelelő tanulmányutakra küldte. A latin-görög szakosok megjárták Görögországot és Itáliát, a nyelvszakosok egy-egy évet tanultak a megfelelő országban stb. „Nagy erőt jelentett a tanári kar közösségi ereje: bármennyire erős és sokszor bámulságot keltő volt a ciszterci tanárok egyénisége.”

A füzetben *Kereszty Rókus* és *Zakar Polikárp* írásai mutatják be a ciszterciek zsinati agiornamentóját és lelkipásztori tevékenységét.

Farkasfalvy Dénes Szent Bernát 1139-ben a párizsi egyetem ifjúságához intézett beszédét publikálja a megterésről. Ez a beszéd – írja a szerző – egyike azoknak a nagyobb lélegzetű irodalmi alkotásoknak, amelyekben Bernát a lelki életről szóló tanítását rendszerezve adja elő. És így jutunk vissza az alapkérdéshez: mi-ben foglalható össze a bernáti, ciszterci lelki-ség és annak időszerűsége.

Farkasfalvy Dénes így összegez: Szent Bernát szemléletében az emberi személy elsősorban lélek, tehát értelem és szabadság, amely azonban a bűn következtében az anyagi testen nem uralkodik, hanem annak rabszolgája. A

lelki élet visszatérést jelent az emberi igazi, Isten adta természetéhez. Ez a természet méltóságot is jelent: Isten hasonmásai vagyunk, ezt a hasonlóságot állítjuk helyre, amikor igazi, lelki önmagunkhoz visszatérünk.

A mai ember számára ez a kérdés egyszerre vonzónak és zavart keltőnek tűnhet – állapítja meg Farkasfalvy. Mert a földi élet, a test, az ösztönélet, az érzékek, sőt a szellem kielégülése is rendszerint csak negatív ítélet alá esik. Ezért tűnik Bernát lelki világa számunkra – főképp a zsinat után – idegenszerűnek, ugyanakkor hihetetlenül hasonlít mind mód-szerében, mind érzékenységében a modern egzisztencialisták gondolkozásához.

De ami az egyik oldalon szélsőséges negatívizmusnak tűnhet, az a megváltás távlatában

örömré, embervoltunk szeretetére és hálaadásra serkent. Ez a régi stílusú negativizmus nem jelenti tehát az ember természetes értékeinek elvetését, inkább olyan humanizmusra hangol, amely szerint minden emberi érték lelki megújulást, átalakulást, hitben való újrafogalmazást követel, mert különben a bűn uralma alatt maradva elpusztul és minket is pusztulásba visz. A mai keresztény számára tehát a „spiritualista” Szent Bernát fontos üzenetet közvetít: vizsgáljuk meg az emberi értékekhez való viszonyunkat. Csak a Krisztusban megújult ember éli meg a szeretet uralmát és az ember igazi felmagasztalását. (Prugg Verlag, 1982)

ROSDY PÁL

SZÍNHÁZ

Mozart kontra Salieri

P. Shaffer: Amadeus

Salieri bécsi udvari karmester, Mozart vetélytársa tudatosan kettőtöri Mozart pályáját, és végső soron – akarja hinni – a pusztulásba kergeti. Általa döbben rá, hogy ő, aki gyermekkorától elhivatottnak tekinti magát arra, hogy művészetével Isten üzenetét közvetítse az embereknek, mesterként és középszerű. Hiába az alázatosan vállalt szolgálat, éretnyes élet, a jól eltanult zeneszerzői technika, hiába a nagy mesterek – főleg Gluck – hatása és segítsége, a mindenáron megjeleníteni kívánt fennkölttség, ő csak mesterember marad. Isten igazi választottja a szertelen, szabad szájú, életterlen nagy gyerekek, Mozart.

Salieri jutalma és egyben büntetése a sikeres élet, és tragédiája, hogy az első perctől megadatott számára érteni: ez a gyűlölt ifjú Isten hangszere, és ő pedig saját középszerűségének és bekerítetttségének áldozata. Salierinek úgy tűnik: az isteni kegyeltség fátum, égi adomány, és nem tud megbékélni a gondolattal, a sors kegyetlenségével, hogy ez az adomány nem őt, hanem éppen egy kitaszítottat érhet.

Salierinek elviselhetetlen ez a győtrelem. Szerepe kettős: mint sikeres embernek és vetélytársnak saját érdekében segítenie kell a fátum beteljesülését – pusztulásba kergetni a rá

nézve veszélyes zsenit –, és teszi ezt tudatosan is, perlekedve Istennel, mert ha nem kellett volna szolgálatai, akkor legalább része legyen kiválasztottjának elbuktatásában. Paradox módon: az isteni kéz meghosszabbításává lenni, és egyben bevonulni – ha kétes dicsőséggel is – a halhatatlanságba. Perlekedése Istennel természetesen nemcsak elvi okokból ered, nála is teljesen köznapi praktika: „Miközben útját álltam a világban, megkaptam hozzá azt a külön kielégülést is, hogy egy utált emberi vetélytársamat akadályozhattam. Szeretném tudni, melyiktek tudna ellenállni az ilyen lehetőségeknek...”

Salieri tökéletesen látja, hogy száz év múlva legfeljebb úgy fognak emlékezni rá, mint Mozart riválisára. Élete végén, elborult elmével, ezt még mítosszá is növeli, szabadjára engedve keserű, kielégületlen, elszabadult becsvágyát, mániákusan terjesztve, hogy ő ölte meg Mozartot.

Még az utolsó, hihetetlen, misztikus legendába is bele akarja szőni magát, kihasználva a valós tény vagy látomást, saját céljai érdekében. Mozart elmeséli neki egy titokzatos szürke ruhás megrendelő látogatását, aki requiemet kért tőle. A legyöngült, beteg Mozart tudja, hogy saját requiemét írja. Fogyo élete utolsó erejével komponálja meg hatalmas művét, a *Requiem*-et, Talán csak egyetlen ember – Beethoven – éri majd el ezt a tökéletességet a *Missa Solemnis*-szel. Mozart művének is ugyanaz az indíttatása és egyben az ajánlása is – utolsó, keserű kapcsolatkeresés az értetlen emberek-

kel –, mint amit Beethoven a partitúrája fölé írt: „Von Herzen – Möge es zu Herzen gehen”. Salieri szürke áruhába öltözve megy el a halál követeként a befejezetlen műért, miután egy hétig járkálva Mozart háza előtt, ujjaival még hátralevő napjainak számát mutatja neki.

Küldetésének értelme világos – egyszerre gonosz és esendő –: egy embert letaszítva az őt megillető helyről, felismerve zsenialitását, elsőnek ajánlja a halhatatlanságnak, miközben megbocsátó áldását osztja a középszerűeknek: „Ott állok majd az árnyak közt, midőn a sor tirátok kerül, s e világra jöttök. S mikor majd megérzitek a kudarcotok iszonyú mardosásait – s meghalljátok az elérhetetlen, közönyös Isten csúfolódását – nevemet suttogom majd nektek: »Antonio Salieri a középszerűség véődőszentje«. És lelki nyomorúságatok poklában imádkozhattok hozzám. Én pedig majd megbocsátok nektek.”

Persze tudjuk, hogy csak azoknak szól ez a feloldozás, akik, mint ő, felismerik és értik Isten választott hangszerének hangját, de semmi többre nem képesek, csak irigyen csodálni a géniuszt, nem tudván szembenézni saját kisértőséggükkel. Kétes feloldozást és megbocsátó áldást küldve, megbékélésre int önmagunkkal szemben. Ennyiben ő is Isten eszköze lett, ha nem is mint hangszer, hanem inkább mint gyilkos tör. Ez a tör a mi kezünkben is ott van, hogy kisértőséggünkben véletlenül magunkra hagyatva választást kínáljon nekünk: elégedetlenségünkben vagy magunkba mártjuk, vagy az éppen közelünkben lévő kiválasztottra emeljük.

A dilemma ma is élő, és mind aktuálisabb. Mit tegyen a középszerű ember, aki együtt él a géniuszokkal, vagy legalábbis a kiváló emberekkel, hallja a magasabb rendű normák hívó szavát – a felgyorsult információáramlást segítő eszközök eljuttatják hozzá ezeket a normákat, ha van ereje, ideje és bölcsessége kihámozni őket a „fehér zajból” –, így korunkban egyre inkább látja, vagy láthatná ezeket a vezérelveket, s ez növekvő kontrasztban van elidegenedő, pótmegoldásokkal beérő lényünkkel.

Vagy tetszetős elméleteket gyártunk, hogy az ideák és a géniuszok világa más, ezek a valóságtól elrugaskodott, könyvekbe zárt és egy másik – valószínűleg ma már nem létező – világot jelentő eszmék hordozói, a géniuszok fura és nem e világra való csodabogarak, „nor-

mális” embernek hozzájuk nincs köze. Vagy a jobbik esetben megmarad a feloldhatatlan diszkrepancia: hogyan csinálunk a felismert és megértett értékekből, magasabb rendű ideákból jó, fogódzónak is használható, igaz emberi normákat és a hétköznapiakra is érvényes, etikus magatartást, amelyek összhangban maradnak a magasabb rendű elvekkel. A kettő inkább eltávolodni látszik egymástól.

A Vígszínház nem vállalt túl nagy kockázatot a mű színpadra állításával, hiszen a darab világsiker. *Kapás Dezső* rendezése teljes mértékben ragaszkodott Peter Shaffer koncepciójához – írói gyengéi ellenére, feltehetően dramaturgiai erőnei miatt. Számítása helyes volt: a darab nálunk is közönségsiker.

Shaffer nem ad újabb adalékot a zseni természetrajzához általában, és a darabjában megjelenő személyiséghez, Mozarthoz sem. Mozart képe valójában egyoldalú. De csak látszólag érthetetlen, hogy ez a pökhendi, kihívó, ideges és infantilis Mozart hogyan lehet egyúttal emelkedett is? Hiszen tudhatnánk: a könnyed pökhendiség egy gyermekien tiszta lélek védekező szerepjátéka a bécsi udvar mármár mitikusnak tűnő, rémséges „felnötteivel” szemben. Az extravagáns könnyedség – saját tehetségének tudata mellett – rettegést jelent a bizonytalan jövőtől, az egyre jobban beszűkülő lehetőségektől. Természetesen egy percig sem hiheti senki, hogy a szerző hiteles és teljes Mozart-kép megrajzolásának igényével lép fel, a főszereplő nem is ő, hanem Salieri – az átlag középszerűség, még inkább a középszerűség átlaga.

A szereplők a darabban rejlő, viszonylag szűk árnyalási lehetőségeket kiaknázzák. *Gálffi László* bravúros fenegyerek, öntudatos, gögös kamasz és egész lényé polgárpukkasztó kihívás, ám nem látjuk eléggé a rejtőzködés mögött lévő ijedt gyermeket.

Tordy Géza Salierije nagyszerű alakítás. A kicsúfolt jóság átfordulása önmérsztő gyűlöletbe: hiteles, még ha nem is mindig hihető figura. A II. Józsefet alakító *Tahi Tóth László* talán a legkifogástalanabb az egész előadásban. Bölcs humora teljessé teszi az ellenpontot az udvar unalmas pompája és ezt a pompát kellékként kiegészítő művészet között, amely ebben a provinciális légkörben, illetve annak ellenére emelte örök magasságba a zeneművészet egyik legnagyobb lángelméjét, Wolfgang Amadeus Mozartot.

KUTAS GYULA

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kiállításról kiállításra

Esztergomban, a *Keresztény Múzeumban* találkozhattunk tavaly KAPONYA JUDIT festményeivel és grafikaival. Így együtt látva e képeket, óhatatlanul megfogalmazódik a kérdés: mi lehet az oka, hogy műélvezői tudatunkban nehezen foglalja el az őt megillető helyet Kaponya Judit és a vele rokon szellemi indíttatású alkotók művészete? Furcsának tűnhet, de ez a kivételes érzékenységgel és finom hangulatokkal átítatott festészet „mindenek ellenére”, valamilyen furcsa paradoxon folytán gyakorta kerül a James Thurber meséjéből ismert, szárnyalása közben üvegtáblának ütött madár helyzetébe: „Repültem át a mezőn, mikor egyszer csak rámkristályosodott a levegő” – mondta az „eset” után a madár. Kaponya Judit művészete ugyanis az atmoszférateremtésre épül. Álmod, emlékek, átélt vagy csak elképzelt-megérezett helyzetek, hangulatok, ízek: mindezek valóságos és erőteljes ihletforrások számára. Álomvilág – megszoktuk a szónak „gyanút keltő”, hétköznapi okosságunk tükrében bizonytalan és megfoghatatlan jelentésárnyalatát ugyanúgy, mint felületesen misztifikáló leegyszerűsítését. És bárhogyan is közelítünk a Kaponya Judit teremtette érzékeny és törekeny hangulatokhoz – akár az egyik, akár a másik végetlen –, mindent „megnevezni” törekvő fontoskodásunk folytán egyaránt rajta veszünk. Látható: az emlékek azonosítása, az álmok megfejtése nem üdvözt ebben az esetben. Bizonyára célravezetőbb az a mód, hogy egyszerűen átadjuk magunkat ezeknek a fátyolszerűen áttetsző, lágy sziluetteknek, fényeknek, színeknek; elmerülünk ebben a különös atmoszférában.

A modern magyar művészet folyamában nem túl széles áramlatot képvisel a Kaponya Juditéhoz hasonló alkotásmód. (Gondoljunk a Gulácsy körüli több évtizedes értetlenségre; hogy ezúttal csak a legjelentősebb példával éljünk.) És a kortárs művészetben is lámpással kereshetjük az erre az útra merészkedőket; a legfiatalabbak közül talán egyedül Kárpáti Tamás nevét említhetnénk. De az efféle művészetnek – s így Kaponya Judit festészetének is – jellegzetessége, hogy egyedül, elszigetelten is „megáll a lábán”, azaz ekképpen és csakis ek-

képpen – az alkotó szubjektum természetes magárautaltságában – születhet újjá képről képre az áhítat.

*

Pannonhalma könyvtára 1982-ben – a szokásos látnivalókon kívül – meglepetéssel is szolgált az apátságot megtekintő vendégeknek és turistáknak. A Rómában élő képzőművész, PROKOP PÉTER kamarakiállítására gondolunk, mely ezúttal is festményekből és grafikákból állt. Még ha a művek háttéréül szolgáló alkalmi paravánsor nem is képezhetett olyan természetes és hangulatos környezetet képei számára, mint Cserkút apró román kori temploma, ahol az ünnepélyesség és átszellemültség történetileg más, ám lényegét tekintve mélyen rokon síkjai szembesültek a művészet kapcsán – az ötlet szerencsésnek mondható. Ismerve Pannonhalma vonzerejét, érthető, hogy ezúttal közönség és mű találkozásának objektíve kedvező körülményei túlnőttek a rendezés szempontjain.

Prokop Péter festészetének Magyarországon sok ismerője és barátja van. Ennek – feltehetőleg – egyik fő oka az a sajátos szuggesztivitás és erőteljes kifejező erő, mely műveiben még a leggyengédebb és legharmonikusabb témákat is áthatja. Képeivel kapcsolatban elhangzott már, de e helyütt is megismételjük: jellemzőjük egyfajta határozott érzelmi indítatás, temperamentumos expresszivitás. Mindenekelőtt festményeire gondolunk, ahol mindezt a dús, plasztikus felület is hangsúlyosá teszi. Szinte kísértést érzünk, hogy ne csak tekintetünkkel, hanem ujjainkkal is végigsimítsuk ezt az izgalmas faktúrát. Expresszivitás erőszakos, támadó gesztusok nélkül – ez határozza meg Prokop Péter műveinek hangulatát, így könnyen közelíthet hozzájuk még az ikonológiában kevésbé járatos néző is. Műveinek képi megoldásai: a mértéket szabó formai komponáltság és a természetes-testközeli, emberi léptékű arányok segítenek elkerülni az expresszionizmus buktatóit; ecsete csak olyan – szellemi és valóságos – felületeket jár be, melyeken a koncentráció az élményt, a motívumot maradéktalanul kifejezésre képes juttatni.

*

Miskolcon, a Lévay József Könyvtárban állított ki az elmúlt év nyarán érmeit TÓTH SÁNDOR nyíregyházi szobrászművész. Néhány

darab kivételével – melyek mintegy „előzményként” foghatók fel – ezek a művek az 1970-es évek közepétől az 1982-ben készült legfrissebb munkáig Tóth Sándor másfél évtizedes éremművészeti tevékenységéről adtak számot.

Elméletileg két nagy csoportra oszthatjuk a Miskolcon bemutatott anyagot. Az egyikbe azok a darabok sorolhatók, melyek létükkel demonstrálják és őrzik az éremkészítés hagyományait; szorosan kapcsolódnak a mindennapok gyakorlatához: megrendelésre készültek, valamely többé-kevésbé határozott, művészi munkát áhító igénynek köszönhetik létüket. Másik csoportot alkotnak a független, szabad inspiráció által életre hívott munkák; ezek pedig a XX. században uralkodóvá vált, individuális művészeti gyakorlathoz kapcsolódnak. Furcsa helyzet: elvileg az érem sokkal inkább való a plasztikáját maradéktalanul érzéklni képes tenyerünkbe, mint akár bársonyokba, akár kiállítási tárlók üvege mögé.

Érmei mind tematikailag, mind formailag változatos képet mutatnak. Böven találhatunk példát a portrészerű megjelenítésre (*Rákóczi, Lőw Immanuel*) ugyanúgy, mint az egyszerű szimbólumokat alkalmazó megmunkálásra (*Színháznyitásra*). Témái széles skálán mozognak: *Szent Erzsébet*-től, a *Váci Mihály* díj-ig; a *Gyermek Tüdő Osztály*-tól a *Vitorlázó repülő díj*-ig. Idézzük Végvári Lajos sorait a kiállítás katalógusából: Tóth Sándor „érmeinek harmonikus és bensőséges jellegében maradéktalanul megnyilvánul az élet szépségét igénylő akarata, a harmóniára irányuló vágyakozása”.

*

A *Szentendrei Képtárban* 1982 augusztusában – szeptemberében rendezte meg gyűjteményes kiállítását SZÁNTÓ PIROSKA. A dunaparti kisváros a modern magyar művészet szempontjából valóságos metropolisznak számít. Szellemi „felfedezése” és meghódítása az 1930-as évekre esett; azóta művészgenerációk sorának adott – és ad ma is – otthont. Noha a hazai művészettörténetben közismert gyűjtőfogalomként használatos a „szentendrei festészet” megjelölés, ma – az élő és alakuló szentendrei alkotói pályák szellemi és forma sokszínűsége tükrében – egyre inkább egyféle, immár klasszikus hagyományt idéz. Persze ez a hagyomány is sajátosan egyéni életművekben

tört felszínre és őrződött meg. Ezek közé tartozik Szántó Piroska művészete is.

A kiállításon láthattuk munkásságának különböző, a 40-es évek végétől egymást váltó követő periódusait, korszakait. Bármilyen távolra is ragadja olykor kísérletező, változtatásra vágyó kedve – akár technikákra, akár meg-megújuló motívumvilágára, akár képépítésére gondolunk – Szántó Piroska festészete mélyén, „zárvány” módjára őrzí Szentendre szellemi tradícióját. Minduntalan át- meg át-sugárzik, szinte észrevétlenül bukkan fel művein a lélek tudattalan régióiból egy-egy „vonalfordulatban”, kompozíciós gesztusban. Mindezt még a látszólag „más világot” jelentő, művészetében vissza-visszatérő ihletforrás: Bajót esetében is érvényesnek érezzük. Ez a kis falu nyújtott védelmet a háború éveiben Szántó Piroskának, mikor a politikai helyzet közvetlen életveszélyt jelentett számára. De Bajót nemcsak búvóhely volt, hanem olyan élmények és tapasztalatok megszerzésének színtere is, ahová mindig érdemes visszatérnie. Ezek a bajóti alkotói periódusok – s talán ezek közül is az 1977-es – kiemelkedő jelentőségűek művészetében. Érdemes szólni a képek technikájáról is: Szántó Piroska szerencsésen alkalmazta rajtuk a manapság egyre ritkábban használt, „kisgrafikára” kárhoztatott pasztellt. Méghozzá oly módon, hogy sem színvilágából, sem formaképzéséből nem „engedett”; művei nem foszlottak puha, lágy, impresszionisztikus hangulattá: atmoszférájuk feszebb, telítettebb (*Bajóti este, Sarokban*).

Különbféle lélekállapotokat, a lírai érzékenységnek más-más hőfokát jelenítik meg a *Magyar Krisztusok* című sorozat darabjai ugyanúgy, ahogy emberi arcokat, helyzeteket, mozgásokat láttatnak a hajladozó-összefonódó, sejtelmesen kanyargó, érzéken burjánzó organikus formák, akár növények (mák, dália, mályvák, íriszek), akár titokzatos szárnyú pillangók képében kerülnek a vászonra. Eszünkbe juttatják, hogy a Mindenség „egy lepke szárnyának színes jeleire ugyanannyi gondot fordít, mint egy tejútrendszer csigavonalára” (Karátson Gábor).

*

A *Keresztény Múzeum* kiállítótermei adtak helyet az elmúlt év októberében MIHÁLTZ PÁL festményeinek is. Bátran mondhatjuk: ez a tárlat jó keresztmetszetét nyújtotta a művész

munkásságának, méghozzá úgy, hogy a hangsúlyt a legutóbbi évek termésére helyezte. Ezúttal nem pusztá frázis a megfogalmazás: Mihály Pál művészete – kiállítása tükrében – végérvényesen „letisztult” formában áll előttünk a 80-as évek elején. Képépítése, színvilága és felületképzése olyan egységes és kialakult formanyelvű ötvöződött, melynek minden „mondata” és „szava” világos beszéd.

Fegyelmezett konstrukció, összefogott élményvilág, meleg-nyugodt sárgák-barnák-vörösek; fénytelen, szinte porózus felület – ezek a Mihály Pál festményein a legelőször szembeötlő jellegzetességek. De ne gondoljuk, hogy mindebből valamiféle száraz szerkesztettség következik; a képeken ennek éppen az ellenkezője történik: a visszafogottság teremt érzelmgazdag hangulatot. Érzelmgazdagság harsány és magamutogató gesztusok nélkül: Mihály Pál festészete zavarba ejtően keresetlen.

Lombkoronájukat veszített fák, kovácsoltvas ablakrácsok, kerti kiskapuk, régi házfalak, templomromok kapcsán teremtdődik újra és újra a szelíd és a minden érzélgősség nélküli szomorú hangulat. Megteremtődik a napraforogók változataiban is, ahol a festőhöz oly közelálló növény antropomorf módon a legkülönbébb hangulatok és lélekállapotok megjelenítője. Több tehát, mint egyszerű motívum; inkább egy jelkép teste, mely hol vihartépten, hol esőázottan, hol aszály-csüggesztetten ölt alakot. És a csupasz fák, idegesen égnek tördelt ágaikkal, vagy kegyetlenül össze csomkolt törzseikkel sötét kontrasztként válnak el az okkersárga és barna hátterektől. Még ha formálisan, figurájával „ábrázoltan” kevésbé is jelenik meg az emberi alak Mihály Pál képein, művészetében mégis mindig ott leljük: a végzetesen átélt *emberi* formájában.

A. G.

ZENE

Hanglemezek

Gyakran, mikor kézbeveszünk egy lemezt, ilyen gondolatok jutnak eszünkbe: ez Bach több mint kétszáz kantátája közül *csupán* kettő, vagy: ezen a lemezen a hatszáznyi Schubert-dal közül *csak* két tucat van. Ez Haydn egyik miséje. Ez *részleteket* ad a *Don Giovanni*-ből. Hiányérzetünk, egész-áhitásunk, zenei kielégíthetlenségünk végtelen. S ekkor kezünkbe akad egy lemez, mely nem egy korszak bizonyos szerzőjének bizonyos műfajban írt... – hanem egyszerre országokat, fél-kontinenseket, évszázados, sőt évezredek múlta visszatekintő kultúrákat mutat be – s hányat! – mindössze két lemezoldalon. Ezzel, azt hiszem, sok mindent elmondtam a Kárpáti János által szerkesztett *Kelet Zenéje* – antológia a nagy ázsiai zenekultúrák élő hagyományai-ból (SLPX 18072) – című lemezről. Azt, hogy mekkora feladatra vállalkozott a szerkesztő, milyen hatalmas hézagot próbál zenei tudatunkban betölteni, s azt is, hogy erre két lemezoldal milyen nagyon, mennyire lehetetlenül kevés. Kevés, de van. Kárpáti egyébként alapos ismerője a témának, fényesen bizonyítja ezt *Kelet zenéje* című könyve, mely 1981-ben

jelent meg a Zeneműkiadónál. A lemez tekinthető e könyv mellékletének is, mégis szerencsés ez a külön-külön kiadás, hiszen van, aki csak a zenére lesz kíváncsi.

A hallgatónak azonban most, ha igazából meg akarja érteni e zene mibenlétét, elő kell vennie képzelőerejét, beleérző képességét s be kell látnia: a mi fülünk, a mi európai észjárásunk csak egy fül és egy észjárás a sok közül. E lemezt mintegy előítéletmentes állapotban kellene meghallgatni, hogy mint szemről a zöldhályog, leváljon a hallgató zenei tudatáról a rárakódott s csak ritkán észre vett előítélet-halmaz. Másfelől viszont az is nagy hiba lenne, ha ezeket a zenéket csak mint zenéket értelmeznénk, tehát kiszakítanánk eredeti (elképzelő!) kontextusukból, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a keleti népeknél nem lehetséges a zenét funkciója nélkül elgondolni. Hogy egy analógiát mondjunk: a passió eredetileg húsvéti zene. Más kérdés és nagy kérdés, hová vezet a modern európai ember gátlástalansága, mellyel más népek, s önnön múltja tabuit és szentségeit lerombolja. (Lassan elvezet teljes új-gyökértelenségig?) A zenetörténet mai szakaszának embere körülbelül száz éve szinte mást sem csinál, csak saját kultúrájának múltjára s a párhuzamos kultúrák sajátosságaira és történetére *reflektál*. Még az alkotó muzsikusként is. Jó példa erre Igor Stravinsky.

Megannyi korszaka megannyi zene- vagy stílustörténeti korszak, csak épp az ő fejében. S ma már Stravinskyra reflektálunk... Vagy Bartók. Ő viszont táguló körönként fedezi fel először az ország zenei mélyréteget s jut egyre messzebb: román gyűjtés, biskrai gyűjtés, Anatólia. Felmerül az emberben a gondolat: nem valami alapozó munka folyik itt egy eljövendő zenei eszperantizmus, egy metalanguage kidolgozása érdekében? E kérdésre majd a jövő ad választ. Aki azonban a *Kelet Zenéje* című hanglemezt meghallgatja, el fog ámulni a különböző hangvételek sajátosságain, különösségein. Olykor annyira szokatlan intonációval találkozunk, hogy hirtelen a legújabb, századvégi avantgardizmus legmerészebb akusztikai kísérletei is jámbor próbálkozásokká szelidülnek a zenei kifejezőerő, szuggesztivitás szélsőségeséhez képest (lámaista szertartás zenéje – Nepal). Máskor azt csodálhatjuk meg, milyen tökéletességre lehet fejleszteni egy általunk sokáig elég primitívnek ismert és használt hangszert és annak játéktechnikáját (pöng mang khók, azaz hangolt dobok sorozata – Thaiföld). A jávai vajang kulit (bábjáték-előadás) énekesnője hallatán viszont az jut eszünkbe, mennyire egy töről fakad a világ bármely tájának recitáló éneklésmódja. A sort hosszan lehetne folytatni, a felvételen az említettek kivül részletek találhatók még Kína, Japán, Kambodzsá, Bali, India, Afganisztán, Irán és Azerbajdzsán zenéjéből. A hangzó anyagot hasznos magyarázó melléklet teszi teljessé. A lemezt méltán nevezhetjük az utóbbi idők egyik legérdekesebb kiadványának.

Ha valakinek azt a feladatot adnánk, hogy szerkesszen egy hanglemezt való füzért a *Lied*, tehát a német dal tizenkilencedik századi művészetéből, de lehetőleg úgy válogasson, hogy átfogó és jellemző képet adjon e műfaj történetéről és sajátosságairól, talán akkor sem oldhatná meg jobban e megbízást a válogató, mint Gáti István és Ránki Dezső a *Lieder Recital* hanglemezen. (Hungaroton, SLPX 12233). A felvétel Schubert-dalokkal kezdődik s természetesen Schumann-dalokkal folytatódik, hogy néhány későbbi mester (Brahms, Liszt, Wolf és R. Strauss) műveivel fejeződhessen be. A szerkesztők aránylag sikeresen küzdöttek le a bőség zavarát, s nem estek az egyoldalúság hibájába sem. Utóbbi a dalok „fajtyájára” értem, hiszen a már-már slágerszerűen közkedvelt *Die Forelle* (A pisztráng) éppúgy megtalálható a felvételen, mint példá-

ul Heine *Der Atlas*-ának csodálatosan megzenésített víziója. A hangulati kép a szinte vulgárisan szentimentalistól egészen a tragikusan fájdalmasig terjed. A borítókép tanúsága szerint az előadók viszont a derű állapotát választották a lemez munkálatai során – érthetően. Érett, pontos, előadóművészi szempontból igen jól kimunkált felvételt vehetünk kézbe.

A következő hanglemez, melyre szeretnénk felhívni a figyelmet, felfedező útra hívja a hallgatót. Azt követhetjük nyomon, hogyan fedezte fel Kocsis Zoltán – Liszt Ferenc zongoraátiratain és egyebeken át – Wagner operáit, pontosabban azok zongorán való megszólaltatásának különböző lehetőségeit, a maga s így a lemezkedvelők számára. Hangsúlyozza is, őt e zene kimondottan praktikus okból, az előadóművészet lehetőségei szempontjából vonzotta, foglalkoztatta. Egy előadóművészre pedig sokrétű, közkedveltségével egyenesen arányos felelősség hárul. Arra ugyanis, amit interpretál, önkéntelenül ráirányítja sokak figyelmét, s hogy mi minden múlhat egy már rég kész, ám esetleg elfelejtett vagy mellőzött mű újbóli *előadásán* – gondoljunk csak Mendelssohn nevezetes Máté-passió bemutatására. Az előadóművészet feladata, hogy alapvető műveket emlékezetünkben tartson, a zeneszerzőket újabb darabok megírására ösztökélje, de egyebek között az is, hogy (újra) felderítsen mai, vagy réges-régi, különös, sőt ha kell, perifériális zeneműveket is. Úgy tűnik, Kocsis Zoltánnak ilyen tekintetben nincsenek előítéletei; repertoárját szélesíteni, színesíteni akarja, s nem az ellenkező irányú és értelmű „specialista”-szerepben kíván tetszelegni. Most Wagner-átiratokat vett lemeze, Liszt átiratairól fújta le a port és saját zongoraletéteket készített. Szerintem ismét okosan kezdeményezett: ha valamilyen módon felmérnénk, milyen Wagner-kép él a mai zenekedvelőkben, egészen furcsa eredményre jutnánk.

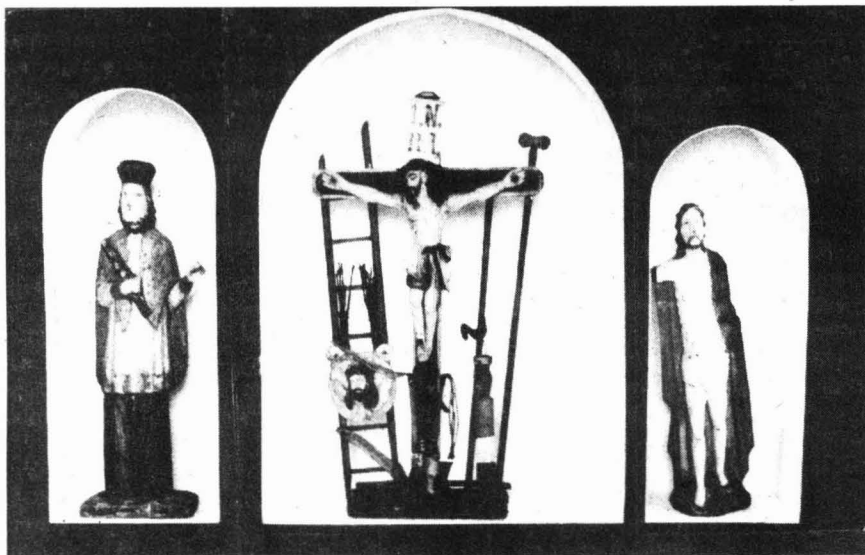
Wagner újraértékelése aktuális feladat, és ha félünk egy operaházi mammut-előadástól, lám, vannak más utak is. A lemezen a *Lohengrin*, a *Trisztán és Izolda*, a *nürnbergi mesterdalnokok* és a *Parsifal* című Wagner-operákból hallhatók zongoraátiratok. Kocsis Zoltán előadóművészetét nem kívánom jelzőkkel illetni. Megjegyzendő ellenben, hogy a Phonogram International B. V. lemezét a Hungaroton, is digitális felvételen adta közre, erre utal a lemez jelzeteinek negyedik nagybetűje: SLPD-12494.

A rikító „Hungaroton digital recording” címke Joseph Haydn *Harmoniemesse* felvételén is ott ékeskedik (Hungaroton, SLPD 12360). Pontosabban szólva: éktelenkedik, mert bármennyi üdvös áldása van is századunk civilizációjának, a technicista, pragmatikus szem talán már észre sem veszi, hogy esetünkben például az említett reklámcímke egy klasszicista stílusú freskó puttószerű angyalkáját bélyegzi meg... Haydn egyik nagyszabású szakrális alkotásával állunk szemben, hat nagymiséje közül a legutolsóval. Méltó ajándék ez Ferencsik Jánosnak, aki a lemezborító megemlékezése szerint 75 esztendő. Az ajándékot ő persze *nemcsak kapja* a nagyszerű technikai és esztétikai kivitelezésű hanglemez formájában, hanem *adja* is hallgatóinak, a magas színvonalon muzsikáló Szlovák Filharmónia ének- és zenekara, valamint válogatott szólisták (Tokody Ilona, Takács Klára, Gulyás Dénes és Gregor József) élén.

Haydn alkotóművészetének csúcspontjai közé tartoznak a késői misék, így a *B-dúr mise* is. Olyan kimagaslóan gyönyörű részek bizonyítják ezt, mint a *Qui tollis peccata mundi*, szinte Bachot idéző *in gloria Dei Patris* a Glóriából vagy az *Agnus Dei* csodálatos quartettja. Amint említettem, Haydn utolsó misekompozíciójáról van szó, ezért akarva-akaratlan eszembe jut, hogy képzeletben Mozart *Requiem*-je mellé tegyem: ahogyan az ékszerész össz-

sze hasonlít két kivételesen ritka drágakövet. Valószínűleg csupán alkati kérdés, de Haydn egy fokkal prózaibb és profánabb volt mint Mozart. Előtolakodik belőlem egy mélyebb értelmű magyarázat is, mely – Hartmann-nal szólva – így fogalmazható meg: Haydn eljutott a zenemű legbelsőbb, legmagasabb rendű rétegének kapujáig s ott megtorpant, nem lépett rajta be egészen, hanem visszanézett az emberekre, míg Mozart eleve a legmagasabb kegyelem állapotában írta meg *Requiem*-jét. Úgy érzem, hogy Haydn amikor éppen odaér, hogy feltöri ama bizonyos harmadik, metafizikai réteg héját vagy kergét, és közvetlen utat talál a zenében megragadható legmagasabb rendű esztétikai (és metafizikai) érték felé, éppen akkor zár le egy szerkezeti szakaszt, vált át polifóniából homofon szerkesztésbe, mint aki már nem képes elviselni a nagyság ilyen erejű megjelenését, fényét, megijed önnön anyagok-elemek, s tegyük hozzá, lelkek feletti hatalmától. Lehet, hogy a „borulástól”, a romantikától félt, s egyszerűen arányérzéke dolgozott ilyenkor benne, lévén evilágibb, „földhözragadtabb” Mozartnál...? Tény, ami tény: Haydn az emberek számára festi az égiek világát, viszont Mozart egyenesen az égiek részére ír univerzális *jelentést* a mindig is a halál kapujában álló emberről.

VÁCZI TAMÁS

RÉSUMÉ

József BÁNK, archevêque-évêque:

Le message et l'enseignement de Jésus dans les évangiles synoptiques

Karl RAHNER: L'éternité naissant du temps

József VAS: La vigile de Pâques

Gábor Barna:

„Livre de cantiques glorifiant Dieu” (Les livres de chants et les chants des chœurs Mezey)

Balázs LENGYEL: Vers l'été intérieur (La poésie de György Rónay)

Béla HEGYI:

Deux poètes: Pilinszky et Rónay

György RÓNAY: Feuilles de journal (1949)

Ede TARBAY: Cri doux (Livres pour enfants de György Rónay)

Géza Ottlik et Vigilia

Les lettres de *Géza OTTLIK* à György Rónay

Tibor GYURKOVICS:

Mystère de la Passion (extraits) Entrevue de Vigilia avec József Balázs (par *Tamás SKULTÉTY*)

József BALÁZS: Le soldat (extrait de son roman: „Le Christ de Torcello”)

Éva RUSZTHY: Vigilia dans les années trente (sur l'étude de Tamás Szendrey)

Les poèmes de: Béla CSANÁD, Elemér HORVÁTH et László BARÁNSZKY.

INHALT

Erzbischof *József BÁNK*, Diözesanbischof von Vác: Die Botschaft und Lehre Jesu

Karl RAHNER: Ewigkeit aus Zeit

József VAS: Osternvigilie

Gábor BARNÁ:

Ein „Gesangbuch zu Ehren Gottes” (Gesangbücher und Gesänge der alten Dorfkantoren)

Balázs LENGYEL: Einem inneren Sommer entgegen (Poesie des György Rónay)

Béla HEGYI:

Zwei Dichter: Pilinszky und Rónay

György RÓNAY: Auszüge aus einem Tagebuch (1949)

Ede TARBAY: Kinderbücher von György Rónay

Géza Ottlik und die Vigilia

Géza OTTLIK: Briefe an György Rónay

Tibor GYURKOVICS: Auszüge aus einem Passionsspiel

Ein Vigilia-Gespräch mit József Balázs, geführt von *Tamás SKULTÉTY*

József BALÁZS: Der Soldat (Auszug aus dem Roman des Autors, betitelt „Der Christus von Torcello”)

Éva RUSZTHY: Die Vigilia in den dreissiger Jahren (Gedanken über eine Studie von Tamás Szendrey)

Gedichte von Béla CSANÁD, Elemér HORVÁTH und László BARÁNSZKY.

CONTENTS

József BÁNK archbishop-bishop: Jesus's message and teaching in the Synoptic Gospels
Karl RAHNER: From Time developing Eternity
József VAS: The Easter Vigil
Gábor BARNA: The God Glorifying Hymn Book (Hymns and chants of rural cantors)
Balázs LENGYEL: Towards the inner Summer (Poetry of György Rónay)
Béla HEGYI: Two poets: Pilinszky and Rónay
György RÓNAY: Diarium (1949)
Ede TARBAY: A gentle cry (György Rónay's writings for children)
Géza OTTLIK: Correspondence with György Rónay
Tibor GYURKOVICS: Passion-play (parts)
The Vigilia's interview with *József BALÁZS*, by *Tamás SKULTÉTY*
József BALÁZS: The soldier (A part of the novel: Christ of Torcello)
Éva RUSZTHY: The Vigilia in the thirties (Notes to *Tamás Szendrey*'s essay)
Poems from *Béla CSANÁD*, *Elemér HORVÁTH* and *László BARÁNSZKY*

SOMMARIO

„Il messaggio e l'insegnamento di Gesù nei Vangeli sinottici” dell'arcivescovo *József BÁNK*
„L'eternità che nasce dal tempo” di *Karl RAHNER*
„La vigilia di Pasqua” di *József VAS*
„Libro di canti ecclesiastici inneggianti a Dio” (libri e canti della famiglia di cantori Mezey) di
Gábor BARNA
„Verso l'estate interiore” (la poesia di György Rónay) di *BALÁZS LENGYEL*
„Due poeti: Pilinszky e Rónay” di *Béla HEGYI*
Frammenti dal diario (1949) di *György RÓNAY*
„Umile grido” (la letteratura infantile di György Rónay) di *Ede TARBAY*
Géza Ottlik e *Vigilia*
Lettere di *Géza OTTLIK* a György Rónay
„Mistero della Passione” (frammenti) di *Tibor GYURKOVICS*
Dialogo di *Vigilia* con *József Balázs* (*Tamás SKULTÉTY*)
„Il soldato” (brani dal romanzo „Il Cristo di Torcello”) di *József BALÁZS*
„VIGILIA negli anni trenta” (da un saggio di *Tamás Szendrey*) di *Éva RUSZTHY*
Poesie di *Béla CSANÁD*, *Elemér HORVÁTH* e *László BARÁNSZKY*

(A tartalomjegyzék fordítói: *TOMPA Mária*, *DOROMBY Károly*, *NAGY Erzsébet* és *Brita FRANCHI*)

Haza és nagyvilág

A Vatikáni Rádió magyar adása 1983. január 29-án ismertette lapunk januári számát. Többek között megállapítja:

A Vigília című havonta megjelenő katolikus kulturális folyóirat ez évi januári száma világosan jelzi azt a nyitási tendenciát, amelyet már évek óta megfigyelhettünk. Hegyi Béla, a jelenlegi főszerkesztő már korábban is, még Rónay György mellett, kereste a párbeszédet a magyar kultúra különböző világnézetet valló képviselőivel az azóta már külön könyv alakban is megjelent interjúkban. Újabbán egyre több helyet enged külföldi magyar értelmiségieknek, íróknak is. Ezt a tendenciát egyébként a nem katolikus magyar folyóiratoknál és a könyvkiadásban is megfigyelhetjük. Úgy tűnik, szerencsésen érvényesül az Illyés Gyula által megfogalmazott elv, az „ötágú sip” eszméje, amely nemcsak a nyelvi magyarságra, hanem tágabb értelemben azokra a magyar, köztük a vallásos magyar szellemi értékekre is vonatkozik, amelyeket az országhatáron túl képviselnek.

szolgálat A folyóirat 56. száma *Kiteljesedés a szeretetben* címmel látott napvilágot, s korunk egyik legtöbbször emlegetett jelszavát, a személyiség kiteljesedésének eszményét teszi bírálat és elemzés tárgyává, természetesen a keresztény gondolkodás szemszögéből. A Szentírás nem foglalkozik a személyiséggel, nem is ismeri e kategóriát, de amint Alszeghy Zoltán kitűnő tanulmányából (*A személyiség kiteljesedése*), megtudhatjuk, a fogalom sok lényeges összetevőjét megtalálhatjuk benne. A szó mint olyan csak a középkori német misztikusok irataiban jelenik meg, de ott is más értelemben: „a Szentháromság személyeit alkotó hatékony vonatkozások megjelölésére”. A „személyiség” szó – mai értelme és használata szerint – csak a romantika korszakában nyert polgárjogot, Goethe írja egy helyütt, hogy az emberi lét legnagyobb értéke a személyiség.

A filológiai kutatás itt be is fejeződhetnének annak megállapításával, hogy az isteni kinyilatkoztatás semmit nem tartalmaz erről a mai ember számára oly fontos fogalomról. Ám – folytatja fejtegetéseit Alszeghy professzor – mégis sok olyan szentírási részre lehetünk, amelyben a mai személyiség-fogalom előképe sejlik föl. Összefoglalásul – a további ilyen irányú kutatásokat is ösztönözve – a következőket írja: „A megtestesülés rendje szerint Isten fölhasználja az emberi valóságokat, hogy velük az emberi erőt meghaladó Isten-országot építse. Azért a lelki élet fejlődésének megértésére fel kell használunk minden bölcséleti, lélektani stb. megállapítást, amelyek a személyiség kibontakozásának útját megelőlik, mint a keresztény tökéletesség fontos (bár sosem kizárólagos) tényezőit.”

Fontos kérdést boncolgat Kereszty Rókus *Az önszeretet és a felebaráti szeretet kapcsolata* című tanulmányában. Szinte kőzhely annak megállapítása, hogy korunk emberét az „énesség” jellemzi, bár azzal mindenképp érdekes kiegészítenünk a szerző fejtegetéseit, hogy korunkra a kollektívizmus eszméje legalább ennyire jellemzőnek mondható. Az énes emberre jellemző, hogy önnön boldogulására összpontosítja minden energiáját, de mennél nagyobb erővel törekszik boldog lenni, annál inkább kisiklik

kezéből törekvése tárgya. A továbbiakban azt a két kérdést vizsgálja, miképp építhetjük bele életünkbe a felebaráti szeretetet, s hogyan alakíthatja ez emberségünket, tekinthet a boldogság érzésével.

A folyóirat megszokottan gazdag rovatai ezúttal bő tájékozódást nyújtanak a világegyház életéből. Tisztelettel idézzük laptársunkkal együtt a „piarista pátriárka”, Tomek Vince alakját. Szép és elgondolkodtató, tanulmány-nak is beillő elmélkedést olvashatunk az Arany-évfordulóra Sántha Máté tollából. S mint mindig, most is főlemelő és megrendítő egyszersmind az a kitekintés, melyet a folyóirat „levelesládája” nyújt a misszióban tevékenykedő magyar páterek és nővérek életéről. Örömmel olvastuk e rovatban egyik munkatársunk, Békó Gellért japán beszámolóját.

MÉRLEG

A népszerű folyóirat tavalyi 4. számának középpontjában Karl R. Popper alakja áll. A Bécsi Kör vonzásában kezdte el tevékenységét, ahogy azonban szemléletmódját folyvást új és új elemekkel tágitotta, egyre inkább eltávolodott tőle, s a háború befejezése után a nyugati világ egyik legnépszerűbb és legnagyobb hatású gondolkodója lett. A *Mérleg* most négy írást is közöl, melyeknek tükrében alaposabban megismerhetjük őt, s módunk van szembesülni legfontosabb nézeteivel, melyeket lehet ellenezni vagy lehet azonosulni velük, de semmiképp nem hagyják közömbösen az olvasó embert.

A huszadik századi művészetszemlélet egyik alapvető felismerése, hogy a műalkotások befogadása meglehetősen bonyolult, s e felismeréssel párhuzamosan mind több szkeptikus hang hallható azzal kapcsolatban, vajon segíthet-e ezt az összetett folyamatot az olyan közvetítők, mint a kritikusok, akik voltaképpen maguk is a befogadók széles táborának egyedei, vagy az olyan közvetítések, mint a kritikák, melyek az esetek többségében egy lehetséges olvasatot adnak a műről.

Karl R. Popper feltételezi egy úgynevezett 3. világ létezését. Ebbe tartoznak az emberi szellem termékei. Amint John Eccles-szel beszélgetve elmondja: ez a feltételezett 3. világ akkor jött létre, amikor az ember beszélni kezdett, mert ekkor lehetősége nyílt a kritikának. Karl R. Popper szerint ugyanis a tudományos megismerés legfontosabb előrevívója a folytonos kritika. (Ebben erősen kapcsolódik az angolszász filozófia szkepticista ágához.) Ismereteink sosem lehetnek biztonságosak, de a hibák kiküszöbölése, a gondolat téves vonásainak meghaladása mégis mindig előbbre viheti az emberi szellemet.

Hogy visszatérjünk ahhoz a kapcsolathoz, mely a mű és a művész, illetve a mű és a befogadó között létesül, Popper igen érdekes fejtegetésekbe bocsátkozik. Úgy véli, Mozart Jupiter-szimfóniájának partitúrája nem azonos azzal a virtuális képpel, mely Mozart tudatában élt a komponálás közben, s még kevésbé azonos bármelyik felhangzó előadással. Ilyesformán egyáltalán nem beszélhetünk ideális megszólaltatásról, legfeljebb a megközelítések soráról. Ha analógias módon folytatjuk e fejtegetést, logikusan következik, hogy egy műnek sosem lehet adekvát kritikai értelmezése, legfeljebb egymástól eltérő olvasatainak sora. (Ezzel a vélekedésével Karl Popper nem áll egyedül.)

Anélkül, hogy tovább taglalnánk Karl Popper érdekes, sokszor vitára serkentő és az ellentmondásokat szinte kihívó eszmévilágának ismertetését, hadd hívjuk fel a figyelmet a Mérleg kitűnően orientáló tanulmányára, melyben François Russo párizsi tanár, az Études állandó munkatársa a filozófus természettudományi megismerésre vonatkozó tanait – elfogulatlan bírálatukat is adva – elemzi és felvázolja Popper pályáját, mely a jelen század filozófiai gondolkodásának is sok jellemző vonását tartalmazza.

A további tanulmányok közül kiemelésre érdemes Roger Bichelberger írónak „Az Istennel való küzdelem korunk irodalmában” című összefoglalása, mely a témát kissé leszűkítve tárgyalja, figyelme elsősorban a francia irodalomra terjed ki, holott a küzdelem Dosztojevszkijtől kezdve a világ csaknem minden jelentős regényírójánál jelen van mint formáló elv. Nem azt kifogásoljuk természetesen, hogy elemzéséből kimaradtak a kis népek irodalma, bár nem volna érdektelen ilyen szemmel újraolvasni a legmodernebb magyar irodalmat sem. Talán élesebben fel lehetett volna vetnie azt a kérdést, hogy az író szemlélete, meggyőződése, világnézete mennyiben módosítja a küzdelem ábrázolását, illetve miképp vezet Isten és a gondviselés megközelítésének különféle eredményeihez.

SÍK SÁNDOR NOTESZAI

A Vigilia 1982. decemberi számában megjelent Sík Sándor noteszai című cikkhez szeretnék kiegészítést fűzni, illetve némely helyen kiigazítani.

A felsorolásban szereplő „Laci” nem testvére – ilyen nevű nem volt –, hanem unokatestvére volt anyai ágon Sík Sándornak. Harangi Lászlóról van szó, aki szerkesztője volt a *Kisapjítás* című katolikus gyermeklapnak, írója a „Burkó királyfi” című bűbajos mesekönyvnek, költő, és nagyon szép egyházi szövegek szerzője (pl. Zeng a harang hívó szóval). Egész – rövid – életében toloszékhez volt kötve. Gödöllőn élt feleségétől. Sík Sándor 1933-ban őket látogatta meg, és minden évben többször, de halottak napján mindig meglátogatta ott eltemetett szüleit, hiszen 1929-ben édesanyja is meghalt. Harangi László is ott nyugszik a szomszédos sorban édesanyjával együtt.

Sík Lászlónak jól menő gyermekruha üzlete volt Pesten a Kammermayer K. úton. Ez is kizárja, hogy a segélyezett ő lett volna. Ezek a tények a kétoldali unokatestvőség meglehetősen semmit sem változtattak. Érdekes a felsorolásban öv. Virányiné. Virányi Jenő nagybátyja volt Sík Sándornak, anyai ágon. Szerzője a nagy sikerű, 1917-ben bemutatott *Gólem* című operának. Halála után özvegyét Sanyi bácsi támogatta, mivel még én is találkoztam.

Édesapám és édesanyám, aki Miklós és Csöpi néven szerepel, hosszú évek során igen jelentős összegeket kapott a bátyjától. Hét gyerek volt! Az 1938-ban említett Baumgarten édesanyám öccse, aki a pesti piaristáknál tanult, ott is érettségizett, és tanítványa volt a nála 25 évvel idősebb sógorának. Tanulmányai során a Pázmány P. Tud. Egyetemen is végigkísérte figyelme.

Csodálatos volt Sík Sándorban – sok egyéb csodálatos tulajdonsága mellett –, hogy mindig volt ideje, ereje a mások szükségleteinek megértésére és segítésére. És ezt olyan szeretettel és alázattal tette, hogy tőle kapni valóban boldogság volt.

Sík Vera
Gyöngyös

A bécsi izraelita hitközség lapja, a *GEMEINDE* 1982. december 22-i száma „Gute Nachricht aus Ungarn” címmel részletesen ismerteti a Vigilia novemberi, keresztény zsidó párbeszéddel foglalkozó számát.

SZÉNAILLAT SZÁLL. Mócsi Ferenc versei. A magyar emigráció költészetének egyik jelentős ága az, amely egyfajta nosztalgia-lírárt művel; képviselői nem tudnak, nem is akarnak kibújni az idehaza töltött évek hatása, a személyes és irodalmi emlékek alól. A másik vonulat tagjai elsősorban a neo-avantgard felé tájékozódnak, elvont képiség (egyeseknél erőteljes verbalizmus) jellemzi költészetüket. Mócsi Ferenc valahol a két alaptípus között áll, valószínűleg ő is tiltakozna akár egyik, akár másik irányzathoz sorolása ellen. Tehetségéhez – immár negyedik kötetét olvasva – nem fér kétség, de úgy tűnik, egyre inkább elaprózza, felőrli magát, s az őrlődés nála nem igazán katartikus művekben ölt testet, mint Fáy Ferenc, Keszei István vagy Faludy György esetében, hanem kapkodó, néha széteső, máskor riasztóan bőbeszédű költeményekben. A kötet több mint százhusz verset tartalmaz, ennek a harmada is elegendő s rangosabb lett volna, ha a szerző szigorúbb önmagához. Öncélú szójátékai még az egyetemes mondanivalójú írásokat is szétszabdallják. Határ Győzővel, Baránszky Lászlóval, a párizsi Magyar Műhely szerkesztő-triászával ellentétben ő nem találta meg az önálló szóképzés és a szabad asszociációs rendszer hiteles funkcióját. Legjobb versei éppen azok, amelyekben tartózkodik a csinált formáktól: a *Szénaillat száll* és az *Elhomályosult lélekkel* ciklus darabjaira gondolunk.

Szóvá kell tennünk egy etikai vonzatú hanyagságát is. Mócsi Ferenc névrokona – és nemzedéktársa – ugyanis Magyarországon él és alkot, első novellái korábban megjelentek, mintsem a költő 1970-ben Nyugatra távozott volna; a budapesti Mócsi Ferenc *Vakító napsütésben* című kötete méltán nyerte el a kritika elismerését. S ha ma kevesebbet publikál is, az Amerikában élő s később induló pályatársnak illetett volna nevéhez valamilyen megkülönböztető jelet illeszteni. (*Framo Publishing Chicago, 1982*)

(-int)

MISÉK ÉS MOTETTÁK a cappella kórusokra

ALBRECHTSBERGER, J. G.: Tenebrae factae sunt, vegyeskarra	10,- Ft
BYRD, W.: Salve Regina, ötszólamú vegyeskarra	18,- Ft
CARVER, R.: Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	40,- Ft
DUFAY, G.: Missa „Caput”, vegyeskarra	30,- Ft
– Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	45,- Ft
DUNSTABLE, J.: Magnificat, háromszólamú egyzeneműkarra	25,- Ft
JOSQUIN des PRÉS: Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	30,- Ft
LASSO, O. di: Stabat Mater, nyolcszólamú kettőskarra	25,- Ft
MACHAUT, G. de: Missa, két női- és két férfihangra	30,- Ft
MOSTO, G. B.: Madrigali á 6 voci	80,- Ft
OBRECHT, J.: Missa „Caput”, hatszólamú vegyeskarra	35,- Ft
– Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	35,- Ft
– Passio secundum Mattheum á 4 voci	36,- Ft
– Passio secundum Mattheum á 6 voci	42,- Ft
OCKEGHEM, J.: Missa „Caput”, vegyeskarra	30,- Ft
– Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	40,- Ft
– Requiem, hatszólamú vegyeskarra	42,- Ft
PALESTRINA, G. P. da: Canticum canticorum, 29 motetta ötszólamú vegyeskarra	80,- Ft
– Missa „L’homme armé”, vegyeskarra	56,- Ft
SENFL, L.: Magnificat, hat szolóhangra és vegyeskarra	56,- Ft
XIII. századi motetták I. kötet	25,- Ft
II. kötet	25,- Ft

Magyar gregoriánium

MAGYAR GREGORIÁNUM – többszólamú tételekkel	80,- Ft
RAJECZKY B.: Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae	300,- Ft
– Melodiarum Hungariae, pótkötet	90,- Ft

Zeneműkiadó